

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRASYA ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÖNCESİ VE SONRASI İLE UKRAYNA'DA
MAİDAN SÜRECİ

İbrahim Murat ŞİRİN

2501141397

TEZ DANIŞMANI

Dr. Öğr. Üyesi Ayna Askeroğlu Arslan

İSTANBUL-2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : İBRAHİM MURAT ŞİRİN Numarası : 2501141397
Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : AVRASYA ARAŞTIRMALARI Danışmanı : DR. ÖĞR. ÜYESİ AYNA ASKEROĞLU
ARSLAN
Tez Savunma Tarihi : 27.11.2019 Saati : 11:00
Tez Başlığı : "ÖNCESİ VE SONRASIYLA UKRAYNA'DA MAİDAN SÜRECİ"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış,
sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ.DR. DİNÇER KOÇ		Kabul
2- DR.ÖĞR.ÜYESİ AYNA ASKEROĞLU ARSLAN		Kabul
3- DR. ÖĞR. ÜYESİ ALİHAN LİMONCUOĞLU		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. BÜLENT YILDIRIM		
2- DR. ÖĞR.ÜYESİ ESRA ÖZSÜER		

ÖZ

ÖNCESİ VE SONRASI İLE UKRAYNA'DA MAİDAN SÜRECİ İBRAHİM MURAT ŞİRİN

Soğuk savaş sonrası ABD ve AB elde ettikleri hegemonyayı devam ettirme yönünde politikalar belirlerken Rusya yeniden uluslar arası arenada süper güç olarak belirme çalışmalarına girişmiştir. *Pereyaslav Anlaşması* ile Rusya'nın boyunduruğu altına giren Ukrayna, 1991 yılının sonunda elde ettiği bağımsızlığını tam anlamıyla yaşayamamıştır. Bağımsızlık öncesi ve sonrasında halkın içinde yaşadığı nefret ve mücadele kendini ilk olarak Kasım 2004 tarihinde göstermiş ve adına *Turuncu Devrim* denilen süreç başlamıştır. *Turuncu Devrim* ile işbaşına gelen Batı yanlısı yönetim bu fırsatı değerlendirememiş ve ülkede Rusya yanlısı siyasi görüş ve blok tekrar güçlenmiştir. Kasım 2013'te imzalanması planlanan AB-Ukrayna ortaklık anlaşmasının Rusya lehine bir tavırla imzalanmaması, adını bağımsızlık meydanından alan *Maidan* sürecini başlatmıştır.

Bu tezin giriş bölümünde kısaca Ukrayna tarihi ve Ukrayna'nın Rusya ile ortak tarihi temel alınarak bilgi verilmeye çalışıldı. Tezin birinci bölümünde SSCB sonrası bağımsızlığını kazanan Ukrayna'nın *Turuncu Devrim* kadarki süreci, *Turuncu Devrim* sonrası siyasi ortam, *Maidan* Süreci ve sonrası ele alınmaktadır. İkinci bölümde yaşanan krizi çözmek için gerçekleştirilen siyasi çabalar incelenmiştir. Yine bu bölümde Batı tarafından uygulanan yaptırımlar ve Rusya ve Batı bloğu olarak ikiye ayırdığımız tarafların karşılıklı kazanç kayıplarını incelemeye çalışılmaktadır. Tezin üçüncü ve son bölümünde ise yaşanan krize Rusya medyası penceresinden bakılmıştır. Devam eden kriz boyunca medya gücünün Batı bloğunda daha etkili olması nedeniyle krizi araştırmaya çalışan kişi yada kurumların Batı penceresinden bakmaya daha yakın oldukları bir vakiydir.

Anahtar Kelimeler: Ukrayna, Rusya, Turuncu Devrim, Maidan Süreci, AB

ABSTRACT

PRE AND POST MAIDAN PROCESS IN UKRAINE

İBRAHİM MURAT ŞİRİN

In the new period that started after the Cold War, The goals of the US and EU were to maintain the hegemony they had achieved while Russia's goal was to re-take part in the international system as a super power. The execution and struggle of the people in Ukraine before and after independence firstly emerged in November 2004, so called Orange Revolution took place in the country. The Pro-Western Ukrainian politicians, who came to power with the Orange Revolution could not take this opportunity, and the Pro-Russian political views and block in the country were strengthened again.

In November 2013, when the EU-Ukraine partnership agreement was not signed as favor for Russia, the Maidan process which took its name from independency square was started. During the Maidan events -Both economically and politically- The US and EU openly support Ukraine's desire to be part of western for having better democracy and less corruption in the country. Russia on the one hand claimed that Ukraine was wanted to be colonized by the Western World, while the pro- Russian government in Kiev was dismissed from the duty by a coup despite the election. Also Russia claimed that the political situation in Ukraine cannot be accepted in any way for themselves and that western block incited upheavals in Ukraine and provoked chaos and that a solution that Russia did not accept would not be possible in the field. Ukraine, with the influence of the historical hatred, argues that it is generally a better choice to take sides with Western Block for the future of their country and that Russia wants to create and interaction network similar to the USSR and that Ukraine will become a Russian colony at the end. Losing of Crimea, Defacto situation in Donbass, economic crisis and turning direction in to west without any other alternatives shows that, Ukraine will not turn normal in very soon.

Key Words: Ukraine, Russia, Orange Revolution, Maidan Process, EU

ÖNSÖZ

SSCB'den ayrılan devletlerarasında en çalkantılı siyasi süreci yaşadığı değerlendirilen Ukrayna, özellikle 2000 yılından itibaren her 4-5 seneye bir şok şeklinde gelen siyasi çalkantılar yaşamaktadır. Bu çalkantılar genel itibari ile memnuniyetsiz batı yanlısı halk ve siyasilerin sadece sözlü olarak şikayet etmekle kalmayıp bir şekilde harekete geçmeleri şeklinde gerçekleşmektedir. 1667 yılında Polonya ile Rusya arasında varılan *Andrusova Antlaşması* ile zihnen bölünen ve yüzyıllardır bu bölünmüşlüğü yaşayan Ukrayna, *Maidan* krizi ile başlayan süreçte Kırım ve ülkenin doğu kentleri olan Donetsk ve Lugansk kentlerinde Rusya yanlısı ayrılıkçıların Rusya'nın desteği ile üstünlüğü ele geçirmesiyle fiilen bölünmüş ve resmen bölünme tehlikesini yaşamaya başlamıştır. Ülkenin doğusunda devam eden çatışmalar, Kırım'ın uluslararası ortamda tartışılan bir vakıa olmaktan çıkması ve Rusya ile batı arasında ki mücadelenin son yıllarda en çok kendini gösterdiği ülke olan Ukrayna uzun yıllar konuşulmaya devam edecek en yegane ülke yada bölgelerden biri olmaya aday görünmektedir.

Bu tezin giriş bölümünde Kiev Rusu devletinden bağımsızlığa kadar Ukrayna tarihi genel hatlarıyla incelenmiştir. Tezin birinci bölümünde bağımsızlıktan sonra Ukrayna'nın SSCB'den devraldığı problemler, siyasi hava, *Turuncu Devrim* ve sonrası *Maidan* süreci ve sonrasında meydana gelen Kırım'ın Rusya tarafından işgali, Donetsk ve Lugansk kentlerinde Rusya yanlılarının yönetimi ele geçirmeleri incelenmiştir. Tezin ikinci bölümünde krizin siyasi süreçlerle sona erdirilmesi çabaları, Rusya'yı etkileyen halk hareketleri ve Kırım'da işgalden sonra yaşam konuları ele alınmıştır. Tezin üçüncü bölümünde ise *Maidan Devriminin* Rusya medyası tarafından nasıl görüldüğü, tüm bu sürecin Rusya'da nasıl aksettirildiği incelenmektedir.

“Öncesi ve Sonrası ile Ukrayna'da Maidan Süreci” başlıklı bu çalışma bir yüksek lisans tezidir. Bu tez çalışmasına başlarken farklı bir konuda araştırma yapmam gerektiğini ve bu sürecin oldukça zor ve uzun bir yol olduğunun farkındaydım. Bu yola birlikte çıkmayı kabul ederek bu zorlu süreçte bana değerli bilgi ve birikimiyle bana yol gösteren, katkı sağlayan ve bu tezin ortaya çıkmasında

büyük pay sahibi olan kıymetli hocam ve tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Ayna ASKEROĞLU ARSLAN hocama en içten duygularıyla teşekkür ederim.

Yüksek lisans eğitimim boyunca benden hiçbir zaman yardımlarını esirgemeyerek her zaman yanımda olan ve birikimlerini benimle paylaşarak tezime önemli katkı sağlayan bölüm hocalarıma ve bu tez çalışması sürecinde elinden geleni hiçbir şekilde esirgemeyen ve en stresli dönemlerimde yanımda olan Araştırma Görevlisi Dr. Filiz FERHATOĞLU'na teşekkür ederim.

Gerek lisans gerekse de yüksek lisans öğrenimime başlamamda her zaman beni destekleyen, tez çalışması sürecinde manevi olarak her zaman yanımda yer alan ve de bu zorlu süreci başarıyla tamamlamamda desteklerini benden esirgemeyen canım annem Kadriye ŞİRİN'e sonsuz teşekkürü bir borç bilirim.

İBRAHİM MURAT ŞİRİN

İSTANBUL, 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	v
GRAFİKLER LİSTESİ.....	vii
HARİTALAR LİSTESİ.....	viii
RESİMLER LİSTESİ.....	ix
TABLolar LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

UKRAYNA'DA SİYASAL KARIŞIKLIKLAR VE MAİDAN SÜRECİ

1.1. Bağımsızlıktan Turuncu Devrime Kadar Ukrayna'da Siyasal Durum.....	21
1.2. Turuncu Devrim.....	28
1.3. Siyasî İstikrarsızlık Dönemi.....	34
1.4. Maidan Süreci.....	45
1.5. Kırım'ın Rusya'ya Bağlanması ve Donbass Bölgesinin Fiili Durumu.....	56

İKİNCİ BÖLÜM

SİYASİ KRİZİ ÇÖZME ÇABALARI VE HALK HAREKETLERİ

2.1 Siyasî Krizi Çözme Çabaları.....	69
2.1.1 Avrupa Birliği ile ABD Tarafından Alınan Malî ve Siyasî Önlemler ve Uygulanan Yaptırımlar.....	70
2.2. Rusya İçin Tehdit Olarak Halk Hareketleri.....	75

2.2.1 Batı Destekli Halk Hareketleri.....	80
2.3. Tarafların Kazanımları	90
2.3.1. Rusya	90
2.3.2. Batı Bloğu	94
2.4. Türkiye Perspektifinden Kırım Krizi	103
2.5 Kırım’da İşgalden Sonra Yaşam ve Kırım Tatarları	107
2.5.1 İşgalden Sonra Kırım’da Enflasyon, İşsizlik ve Elektrik Krizi	114
2.5.2 Ticarî İşletme Sahipleri ve Girişimcilerin İşgalden Sonraki Durumu.....	117
2.5.3 İşgal Sonrası Turizm.....	118
2.5.4 İşgal Sonrası İnsan Hakları İhlalleri	119

III. BÖLÜM

RUSYA MEDYASINDA UKRAYNA KRİZİ

3.1. Rus Medyasında Ukrayna Eğilimi, Gazetecilik mi, Propaganda mı?	125
3.2. Rus Medyasından Örnek Haberlerin İncelenmesi.....	130
3.3. Rus Medyasının Ukrayna Krizindeki Spesifik Tutumu	139
SONUÇ	145
KAYNAKÇA	148

GRAFİKLER LİSTESİ

- Grafik 1.1.** Rus Rublesinin Amerikan Doları Karşısında Seyri..... 67
- Grafik 2.1.** Russians Express Confidence in Putin- Rusların Putin'e Duydukları Güven..... 91
- Grafik 3.1.** Maidan olaylarından önce ve sonra “Ukrayna faşizm” kelimelerinin popüler arama motoru Google’da İngilizce ve Rusça aranması sonucu çıkan oranlar 142

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1.1. 1 Aralık 1991’de Gerçekleşen Bağımsızlık Referandumunda Şehirlerdeki Oy Oranları.....	22
Harita 1.2. Ukrayna Haritası	25
Harita 1.3. Tekrarlanan İkinci Tur Seçimlerde Yushchenko ve Yanukovich’in Şehirlerden Aldığı Oyları Gösteren Harita	32
Harita 1.4. Kırım Haritası	57
Harita 1.5. İtiraz Edilen Bölgeler Haritası	61
Harita 1.6. Radikal Grupların Pozisyonları (2014 Yılına Göre).....	62
Harita 1.7. Rusça’yı ana dili olarak belirtenlerin oranları	65
Harita 1.8. 2012 yılı başkanlık seçim sonuçları.....	65
Harita 2.1. Pro-Russian Protest in South-East Ukraine- Güneydoğu Ukrayna’da Rusya Yanlısı Gösteriler.....	93
Harita 2.2. Ukrayna Ekonomisine Ait Temel Göstergeler	97

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1.1. Maidan Nezalejnosti'de Toplanan Batı Yanlısı Başkan Adayı Victor Yuschenko Taraftarları	30
Resim 1.2. Öğrencilere yönelik sert müdahaleyi protesto etmek amacıyla 1 Aralık 2013'te toplanan Kiev sakinleri.....	50
Resim 1.3. Polis'in Maidan'ı Tahliye Etmek Amacıyla Göstericilerle Karşı Karşıya Gelmesi.....	50
Resim 1.4. Polis Müdahalesi	53
Resim 2.1. Kerch köprüsü fotoğrafı	96
Resim 2.2. Gorlovka Kasabasından Çıkmaya Çalışan Siviller	102
Resim 2.3. Sivastopol'daki (Akyar) Türk Şehitliğinden Bir Görünüm.....	106
Resim 2.4. Oldukça Kalabalık Olan Kırım Türkleri, Sürgüne Gidecekleri Tren Vagonlarının Üstünde (18 Mayıs 1944)	109
Resim 2.6. Rusya Anakarasını Kırım'a Ulaştıran Tek Karasal Bağlantı Olan Kerç Köprüsü Araç Trafikine Açıldıktan Sonra.....	116
Resim 2.7. Kırım'da Bir Market, Mum Işığında Hizmet Sunmaya Çalışıyor	117
Resim 2.8. Kırım'ın Önemli Turizm Merkezlerinden Evpatoriya'da Boş Bir Plaj. 119	
Resim 2.9. Kırım'da Portresine Siyah Boya Atılmış Putin Billboardı	121
Resim 3.1. 16 Mart 2014'de Yapılan Referandum Öncesi Kırım'da Billboardlara Asılan Afişler.....	125
Resim 3.2. Soğuk Savaş Döneminde Bir Sovyet Propaganda Afişi.....	127
Resim 3.3. Maidan Olaylarından Sonraki Geçiş Hükümetinin Başbakanı ve Ukraynalı Rusya Karşısı Politikacı Arseniy Petrovic Yatsenyuk.....	129
Resim 3.4. Ukrayna Hükümetini Aşırı Milliyetçileri Cesaretlendirmekle Suçlayan RT'nin, Haberin Hemen İlk Paragrafının Altına Koyduğu Resim.....	131
Resim 3.5. Rusça'nın Olmadığı Yeni Yol Amblemleri.....	132
Resim 3.6. Tanklar Üzerindeki Ukraynalı Askerler	133
Resim 3.7. Ukrayna'nın Zaporozje Kentinde, 2015 Yılında, Rus Medyasının İddia Edilen Yalan Haberlerini Kınamak Maksatlı Yapılan Bir Heykel	135
Resim 3.8. Rusya Yanlılarının Barikatında "Faşizme Hayır" Yazan Bir Karton....	137
Resim 3.9. Ukrayna Yanlılarının Gösterileri Öncesi Fotoğraflar	137

Resim 3.10. Ukrayna Yanlılarının Gösterileri Öncesi Fotoğraflar.....	138
Resim 3.11. Ukrayna Yanlılarının Saldırıya Uğramasının Ardından.....	138
Resim 3.12. Ukrayna Yanlılarının Saldırıya Uğramasının Ardından.....	139
Resim 3.13. İkinci Dünya Savaşı Tarzı Bir Propaganda Afişi	142
Resim 3.14. Miğferinde Kızılyıldız Taşıyan Bir Askerin, Canavarlaştırılmış Bir Ukraynalı Milliyetçiyi Yok Edişi	143

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1.1. 2004 Yılı Ukrayna Başkanlık Seçimleri Sonuçları	33
Tablo 1.2. 1998-2012 Yılları Arasında Güney Ve Doğu Ukrayna'da Avrupa ve Rusya Yanlısı Partilere Verilen Oy Oranları.....	41

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı geçen eser
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	: Avrupa Güvenlik İşbirliği Teşkilatı
ART	: Kırım Türklerinin televizyonu
Bkz.	: Bakınız
FSB	: Federal Güvenlik Servisi
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
IRI	: International Republican Institue (Ulusal Cumhuriyet Enstitüsü)
KTMM	: Kırım Türk Millî Meclisi
NATO	: Kuzey Atlantik Paktı
NDI	: National Democratic Institue (Ulusal Demokrasi Enstitüsü)
NED	: National Endowment for Democracy (Ulusal Demokrasi Fonu)
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
RT	: Russia Today
s.	: Sayfa/sayfalar
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
UKRSTAT	: Ukrayna Devlet İstatistik Kurumu
v.d.	: Çok yazarlı eserlerde ilk yazardan sonrakiler

GİRİŞ

“Ukrayna” ismi Ukrayna dilinde kelime kökeni olarak “sınır”, “sınır boyu” gibi anlamlara gelen “Ukrayina / Україна”¹ kelimesinden türemiştir. Tarih boyunca Rusya’nın doğal sınırı olduğu için zamanla bu ismi almıştır. “Ukrayna” kelimesi ilk olarak Kiev Vakayinameleri’nde,² 1187 yılında geçmektedir. 1189 tarihli bir olay anlatılırken Ukrayna’nın, Bug ve Seret nehirleri arasındaki Galiçya toprakları olduğu belirtilmektedir. Daha sonra Kiev Knezliği döneminde bu bölgeye “Ukrayna”, burada yaşayan halka da “Ukraynalı” denmiştir. Daha sonra Polonya, Romanya, Avusturya, Macaristan, Çekoslovakya’nın işgalleri sırasında bölge “Ugorskaya Rus”, “Gertsokvo Bukovina” ve “Podkarpatskaya Rus” olarak anılmıştır.³ Bölge, 1654’te Rusya’nın hâkimiyetine girmiş, Ukrayna ve Ukrayna halkının yaşadığı yer olarak da günümüze kadar gelmiştir.

Doğu Avrupa ülkesi olan Ukrayna, kuzeydoğu ve doğuda Rusya Federasyonu, güneybatıda Moldova ve Romanya, batıda Slovakya, Macaristan ve Polonya, kuzeyde Belarus ile komşudur. Ukrayna, kapladığı alan bakımından Rusya’dan sonra Avrupa’nın ikinci büyük ülkesidir. Yüzölçümü 603.628 km², nüfusu 46 milyondur, ancak düşük doğum oranları vb. sebeplerle nüfusu her sene azalmaktadır.⁴

Son yıllarda Slav coğrafyasında kriz çıkaran faktörlerin başında ekonomik ve siyasî gelişmelerin olduğu açıktır. Yeni siyasî görüşler ve şartlar sonucu kurulan yeni ortaklıklar yeni gelişmeler ortaya çıkartırken bazılarını ise tarihin bir parçası yapmıştır. Bu yeni çabaların bir sebebi de, Ukrayna örneğinde olduğu gibi kendini

¹ Cem Karadeli, Ortaçağ’dan Günümüze Ukrayna’nın Kısa Tarihi, “**Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi**”, Ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, Beta Yayınları, İstanbul, 2014, s. 2.

² 12. yy.’da toplanmaya başlayan vakayinameler Slav halklarının ilk devleti olan Kiev Rusya’sını ve o dönemdeki dünyanın durumunu anlatmaktadır. Hikâyeler, folklorik anlatımlar ve o döneme ait belgeleri içeren vakayinameler, Slav halklarından bahseden ilk kaynaklar olması bakımından önemli bir tarihi değere sahiptir. Aynı zamanda edebî değer de taşımaktadır. Daha sonraki tarihlerde çeşitli yazarlar tarafından da Vakayinameler yazılmıştır.

³ M., Marchenko, A. Y. Yefymenko, “Ukraina”, **историческая советская энциклопедия-Sovietskaya Istorycheskaya Encyclopedia**, c. 14., 2010, s. 720-721.

⁴ Ukrayna Devlet İstatistik Kurumu, Nisan 2017 verileri, Bkz. (Çevrimiçi) <http://www.ukrstat.gov.ua/>, 20 Haziran 2017.

yeniden tanımlama, ulus olma gagesidir. Nitekim, uluslar bu çabalara girerken tarihî bazı dayanaklara ve kültürel öğelere yaslanırlar. Tezin özellikle ulus olma süreci ve Rusya ile yaşanan çatışmaların doğasının daha iyi anlaşılabilmesi için ise geçmişin daha iyi incelenmesi bir zorunluluktur. Bu sebepten giriş kısmında Rusya, Ukrayna ve Belarus devletlerinin ortak kökeni olan Kiev Rus devletini incelemek yerinde olacaktır.

Bugünkü Rusya, Ukrayna ve Belarus ülkeleri ve asli halklarının kökeni "Kiev Rusu" devletidir. Bu tezi ve tezdeki bilgileri ve analizleri daha iyi anlayabilmenin temel gereksinimlerinden biri tarihe ilk Rus doğu slav devleti olarak geçen Kiev Rusu devletinin tarihi ve bazı kendine özgü bilgilerini iyi bilmekten geçmektedir. 882 yılından 1240 yılına kadar siyasi arenada boy gösteren Kiev Rusu ismi 19. yüzyılda kullanılmaya başlanmıştır.⁵ 19. yüzyıla kadar bölgeye ve devlete dönem dönem İskandinav etimolojisinden etkilenmiş isimlendirmeler yapılsa da genel olarak Rus toprakları anlamına gelen İngilizce Rusland Rusça земли Руси adı verilmiştir.⁶

8. yüzyılın sonundan 11. yüzyılın sonuna kadar devam eden bazı tarihçilerin deyimiyle barbar diğer bazılarının deyimiyle Viking çağı pek çok ülke ve bölgeyi etkilemiştir. Bunların arasında şu an çoğunluğu Ukrayna devletine ait topraklar da gelmektedir. O dönemde özellikle Kiev Rusu'nu etkileyen gelişmeler ve Kiev Rusu'nun kendi tarihçesini genel itibari ile Kiev'li rahip Nestor'un⁷ yazdığı tarih kitaplarından öğrenmekteyiz. Tuttuğu kayıtlar günümüz tarihçileri açısından sorgulanmaya açık bulunsa da özellikle konumuz açısından günümüze kadar ulaşan yegâne bilgi kaynağıdır.

⁵ Serhii Plokyh, **The Origins of the Slavic Nations, Premodern Identities in Russia, Ukraine and Belarus**, Cambridge University Press, New York 2006, s.11

⁶ Plokyh, **a.g.e**, s.13

⁷ Tarih biliminin üstadlarından biri olarak kabul edilir. Ana Rus vakayinamesinin yazarıdır. Kiev Rusu döneminde 1056-1113 tarihleri arasında Kiev'de yaşamıştır. Daha fazla bilgi için Bkz: Oleksiy Tolechko, **On Nestor the Chronicler**, Harvard Ukrainian Studies, 29, no.1-4, 2007 s.1

Tam bir kuruluş detayı ve tarihi bulunmayan Kiev Rusu için genel olarak 882 yılında kurulduğu kabul edilmekte ve kuruluş aşamasında rol alan muktedirlerin ve ordunun büyük çoğunluğunun bugünkü İskandinav ülkelerinden geldiği bilinmektedir. Ana Rus tarih kayıtlarına göre 882 yılında Kiev'i yöneten barbar kavimler arasında bir mücadele anlatılmaktadır. Bu mücadelenin kazananının Oleg isimli Viking olduğu ve kavim içi mücadeleden sonra Novgorod şehrini de alarak iktidarını güçlendirdiği anlatılmaktadır. Bu tarihten sonra Prenses Olga'nın oğlu Prens Sviatoslav dönemine kadar geçen zaman da Viking hükümdarlar ile yönetilen devlet Prens Sviatoslav'ın iktidara geçmesiyle yavaş yavaş bir Slav devleti haline gelmeye başlamıştır. Ana Rus vakayinamesi Kiev etrafında yaşayan Slav kavimlerinin Vikinglere ödedikleri verginin her yıl arttırıldığından bahsetmektedir.⁸ Kavimlerin çoğu başkaldırmamasına rağmen bu kavimlerden Drevlian'lar Kiev'e başkaldırmış ve Olga'nın (Helgi) kocası Ingvar'ı öldürmüştür. Bunun akabinde gerçekleşen olaylar ve Vikinglerin özellikle Helgi'nin Drevlian liderlerine karşı başarılarına rağmen Drevlian'lara kurduğu tuzaklar⁹ için halktan destek beklemesi Vikinglerin Kiev'de azınlık olduğunu göstermektedir. Prens Sviatoslav çocuk yaşta geçtiği tahtta bütün gücü ancak 960 yılında ele geçirmiş Vikinglerin sömürdüğü Orta Asya gümüş madenlerinin veriminin bir hayli düşmesiyle de eski tip savaş ekonomisine geçmiştir. Son Doğu Rus Slav kabilesi Vyatiçlerin Kiev'e boyun eğdirilmesinin akabinde Hazarlara karşı da harekete geçmiş Hazar Hanlığını ortadan kaldırmıştır.¹⁰ Böylelikle Slav kabilelerinin bağlanabilecekleri tek güç konumuna ulaşmıştır. Hırslı ve savaşçı prens bu gelişmelerden sonra durmamış Bizans ile girdiği bir anlaşma neticesinde Bulgar topraklarında Bizans adına savaşmış ancak daha sonra bu topraklara sahip olma maksadı bastırınca anlaşmayı bozmak istemişse de Bizans ordusu tarafından kuşatılıp teslim olmaya zorlanmıştır. Sviatoslav bu seferin ardından Kiev'e dönüş yolunda düşman kavimlerden Peçeneklerin saldırısına uğramış ve bu saldırıda hayatını kaybetmiştir.¹¹ Tarihçilere göre bu saldırı Bizans

⁸ Serhii Plokhy, **Avrupa'nın Kapıları: Ukrayna Tarihi**, Çev. Gözde Erdoğan, İstanbul, Feylesof Kitap, 2017, s. 37

⁹ Vladimir Volkoff, **Vladimir The Russian Viking**, The Overlook Press, Woodstock New York, 1985, s.18

¹⁰ Plokhy, **a.g.e.**, s. 38

¹¹ Plokhy, **a.e.**, s. 39

İmparatoru tarafından organize edilmiştir. Yine tarihçilere göre Prens Sviatoslav Kiev'de hükmeden son Viking hükümdarıdır.¹² Ukrayna'da Viking çağı Sviatoslav ile son bulmuştur. Askeri kadrolardaki Viking bolluğu bir süre daha devam edecek olsa da Sviatoslav'ın varisleri yabancı savaşçıları azaltmayı ve fetihden ziyade ellerinde olanı korumayı amaçlayan bir psikolojiye girmişlerdir. Sviatoslav'ın 972'de ölmesiyle yerine oğlu Vladimir geçmiştir.

Vladimir iktidarı ele geçirdiğinde babası gibi oda Viking kuvvetlere büyük önem verdi ancak bunu yaparken izlediği strateji bu kuvvetlerin asli bir bölge gücü olmasından ziyade birer paralı askere dönüştürülmesi idi. Bu strateji Viking çağının zihnen sona ermesinde yardımcı olmaktadır. Vladimir ayrıca babası gibi Balkan Bulgar'ında yeni bir başkent kurmak ya da ilerlemeyi o bölgeye kaydırmak yerine elinde olanı korumaya ve kökleştirmeye gayret göstermiştir. Kardeşleri ile girdiği mücadeleden tam başarı ile çıkarak Kiev'e hükmettiği tarih 978'dir.¹³ Prens Vladimir bir maceraperestten çok idealist bir devlet adamı görüntüsü çizmiştir. Kiev'de kendi döneminin başlatmasının akabinde devletin sınırlarını yeni fetihler yapabilmek maksatlı genişletmeye gayret göstermiştir. Bu sebeple öncelikle Sviatoslav'ın tam olarak bitiremediği Hazarların kalıntılarını ve Volga Bulgarlarını altetmiş ayrıca Slav kavimlerinden Vyatıçler üzerlerine seferler düzenlemiştir. Ayrıca sınırlarını batıya doğru genişletmiştir. Vladimir'in asıl korkusunu ise babasını öldüren Peçenekler oluşturmaktaydı. Bu sebepten ülkenin güneydeki topraklarına halktan birçok tebaayı yerleştirip bütün yabancı güçlere karşı bölgeyi ne pahasına olursa olsun savunma emri vermiştir.

Bu gelişmeler devam ederken Vladimir'in atalarının Bizans ve İstanbul hayranlıkları kendi üzerinde de vukuu bulmuştur. Ancak atalarından farklı olarak Vladimir Bizans ile akrabalık bağı kurmak istemiş ve İmparator 2. Basileus'un kız kardeşi ile evlenmek için 989 yılında Kırım'ı işgal etmiştir.¹⁴ Kırım işgalinden vazgeçilmesi şartı ile Bizans İmparatoru kız kardeşi Anna'yı din adamları eşliğinde Vladimir'e göndermiştir. Ancak Bizans İmparatoru kız kardeşi Anna ile evlilik için

¹² Plokhy, a.g.e., s. 40

¹³ George Vernadsky, **A History of Russia**, Yale University Press, New Haven 1961, s.36

¹⁴ Plokhy, a.e., s. 42

bir başka şart daha koşmuştur. Tüm Rus'un hristiyan olması. Vladimir'in vaftizi aslında tüm Rus'u vaftizinin başlangıcı anlamına gelmekteydi. Vladimir kendi vaftizinin akabinde Kiev'deki tüm Pagan tapınaklarını kaldırmış ve ülkenin hristiyanlaşması sürecini hızlandırmıştır.¹⁵ Vladimir iktidarının geri kalan yıllarını bölgenin en güçlü ülkesi Bizans'ın dininin kökleşmesini sağlamaya adanmıştır. Vladimir hristiyanlığın kök salması için çok büyük çaba gösterse de bu yeni dinin Rus'un kültürüne girmesi tarihçilerine kendisine verdiği ünvan ile Vladimir'in oğlu Bilge Yaroslav'a nasip olacaktır.

Tartışmasız yaşadığı tarihin çoğu hükümdarından çok daha fazla bilgi ve medeniyete önem veren yapısı ile Yaroslav bilge ünvanını hak etmektedir. İktidara geldiği 1019 yılından 1054 yılına kadar kendi dönemi için modern denebilecek bir sosyal ve kültürel devlet yapısı kurmak istemiştir. Yaroslav işe devasa yapılar ile başlamıştır. Kiev'deki Altın Kapı ve İstanbul'daki Ayasofya'yı temel alan Aziz Sofya Katedrallerinin döneminin en güzel yapıları olmuştur.¹⁶ Ayrıca Yaroslav kendisi okumaya ve bilgiye çok düşkündür. Ana Rus vakayinamesinde Yaroslav, "gece gündüz okumaktaydı" denilerek onurlandırılmaktadır.¹⁷ Bu vakayinameninde 1030 yılında kendi yaptırdığı Aziz Sofya Katedralinde yazıldığını belirtmek gereklidir. Döneminde ayrıca yeni eserler yazılmış ve birçok eser de Yunancadan Slav dillerine çevrilmiştir. Dönemin en bilinen eseri Kiev Metropoliti Hilarion tarafından yazılan "Yasa ve Lütuf Vaazı" pekçok dile çevrilmiştir. Döneminde savaştan ziyade kültürel gelişmeler olsa da Yaroslav'ın donanması 1043'de İstanbulu kuşatmıştır ancak başarılı olamamıştır. Sebebi tam bilinmeyen bu kuşatmanın başarısızlığa uğraması artık nadiren kullanılıyor olsa da Viking vari şantaj yöntemlerinin Bizans üzerinde etki bırakmayacağını göstermiştir. Prens Yaroslav ayrıca kız kardeşlerini ve kızlarını Avrupalı Krallar ile evlendirerek devletinin pek çok ülke ile de akraba olmasını sağlamıştır.¹⁸ Yaroslav 1054 yılında öldü ve kendi yaptırdığı Aziz Sofya Katedraline gömüldü. Yaroslavın 5 oğlundan en büyüğü İzyaslav yönetime geldi ancak önceki örneklerin aksine İzyaslav kendi iktidarını kendinden küçük iki kardeşi Sviatoslav

¹⁵ Plokhy, **a.g.e.**, s. 43

¹⁶ Vernadsky, **a.g.e.**, s.40

¹⁷ Plokhy, **a.g.e.**, s. 45

¹⁸ Plokhy, **a.e.**, s. 46

ve Vseleвод ile paylaştı. Bu şekilde üçlü bir yönetim kurarak kardeşler arasında kan dökülmesini engellemiştir.¹⁹ Üçlü yönetim döneminde kayda değer bir gelişme yaşamayan Rus, Yaroslav'ın torunlarına yani bu üçlünün çocuklarına geldiğinde ise içerde siyasi istikrarsızlıklar dışarıda çoğunlukla ülkenin güneyinde göçebe hareketleri ile uğraşmak durumunda kalmıştır. Bu istikrarsızlık süreci o kadar yoğun hissedilmiştir ki 1132 ve 1169 yılları arasında başkentte 18 hükümdar değişmiştir.²⁰

1169 yılında ise modern Rusya'nın tarihsel öncülü olarak Vladimir-Suzdal prensi Andey Bogulyubski Kiev'i ele geçirmiştir.²¹ Bu tarihten itibaren güç Kiev'in merkezinden yerel prensliklere geçmeye başlamıştır. Prens Bogulyubski'nin manevraları Kiev'in önemini düşürürken çevre prensliklerin önemini arttırmıştır. Kiev Rusu Cengiz Hanın oğullarından Batu Han'ın batıya genişleme politikaları sonucu 1240 yılında çökmüştür.²² Ardılları olarak gelen Vladimir-Suzdal ve Galiçya-Volhinya prenslikleri Rus'un ikiye bölünmüş varisleri olmuştur. Bu varislerden Vladimir-Suzdal Moğolların daha kötü politikalarıyla karşılaşmışken Galiçya-Volhinya prensliği prens Danylo'nun akıllıca siyasi manevraları ile 1255 yılında Moğollara meydan okuyacak kadar güçlenmiştir.²³ Ancak nihayetinde 1340 yılına kadar Moğol hükümlerlik toprakları olmaktan kurtulamamıştır. Bu yıldan sonra yavaş yavaş Polonya ve Litvanya Grandükalığının etkisine giren Galiçya-Volhinya prensliği için pek çok tarihçi Ukrayna topraklarında ki 18.yüzyıla kadar ki süre için yaşayan son bağımsız devlet tanımlaması kullanmıştır.

Kiev Rus'u yukarıda gösterildiği şekilde modern Rusya, Belarus ve Ukrayna'nın öncül ortak devletidir. Moğolların ülkeyi bölmesiyle bir taraf Galiçya-Volhinya prensliği olarak modern Ukrayna'nın kökeni olmuş diğer taraf yani Vladimir-Suzdal prensliği ise modern Rusya'nın temeli olmuştur. Tarihçilere göre Polotsk prensliği ise modern Belarus devletinin atasıdır.

¹⁹ Vernadsky, **a.g.e.**, s.41

²⁰ Plokhy, **a.g.e.**, s. 50

²¹ Vernadsky, **a.g.e.**, s.42

²² Paul Robert Magocsi, **A History of Ukraine**, University of Toronto Press Incorporated, Second Printing, 1997, Canada, s.105

²³ Plokhy, **a.e.**, s. 59

Rus, Karpat dağlarından Volga nehrine, Karadenizden, Baltık denizine kadar oldukça geniş bir alana yayılmıştır. Rus'un toprak dağılımını bu gün günümüze uyarlayacak olsaydık içine Finlandiya, Belarus, Polonya, Litvanya, Letonya, Estonya, Rusya ve Çekya'dan topraklar aldığını görebilirdik. Coğrafyasının bu denli yayılmış olmasının devletin erken dönem fetihlerinden ziyade dağınık yaşayan Slav kabileleri olduğunu belirtmek gereklidir.

Ana Rus vakayinamesinin tarihi anlatımına göre Slav (Krivichianlar ve Slovenler) ve Finno-Ugric (Çus ve Ved) kabileleri şu anki Kiev Rusu topraklarında yaşamaktalardı ve bir liderliğe ihtiyaçları olduğu için Viking'leri bölgeye liderlik etmek için davet etmişlerdir.²⁴ Vakayinamenin hikâyemsi anlatım dili nedeniyle tarihçiler özellikle verilen bu bilgideki davet olayının mümkün olmadığını ve muhtemelen Viking kuvvetlerinin silah zoruyla iktidarı ele geçirdiğini düşünmektedirler.²⁵ Etki ettiği alan gözönüne alındığında Kiev Rus'unun birden çok kavmi yönettiği ya da içinde barındırdığı düşüncesi hali hazırda bir bilgi olmasa dahi akla gelebilecek mantıklı bir çıkarımdır.

Ana Rus Vakayinamesi ve ondan faydalanarak çıkarımlar yapan bilim adamlarına göre Kiev Rusu içinde bugünkü Polonyalıların ataları olarak görülebilecek Polianyanlar, Lutiçyanlar, Mazovianlar ve Pomorianları ayrıca bu kavimlere ek olarak bugünkü Doğu Slavlarının ataları olarak görülebilinecek Dnipro Polianyanları, Drevlianları, Siverianları, Drehovianlar, Radimiçyanları ve Viatiçyanları barındırmaktaydı. Slav olmayan kavimlerden ise Finno-Ugric kökenlere sahip olanları ana başlığı altında şu kavimlerden söz edilebilir. Merians, Muroma, Keremisyans ve Mordvalar.²⁶ Slav ya da Slav olmayan başlığı altında verilen listenin Kiev Rusu'nun iskelet etnisitesini gösterdiğini belirtmek yeterli olacaktır.

Elimizdeki bilgilere göre halkının ekserisinin tüm slav kavimlerinin içinde bulunduğu bir oluşum olduğu anlaşılmaktadır. Burda önemli olan Kiev Rus'unun

²⁴ Plokhy, a.g.e., s.22

²⁵ Plokhy, a.e., s.24

²⁶ Plokhy, a.e., s.27

ayrıca Slav olmayan tebaalar da barındırdığı ve ayrıca asli yöneticilerini ve başlangıçta devletin kurumsallaşmasında en fazla etkiyi yapan Varangianlar yani Vikingler olduğunun bilinmesidir. Bunlara ek olarak Kiev Rus'unda o gün kullanılan dilin Ukraynaca, Rusça ve Belarusça dillerinin bir karışımı olduğu ve yıkılış tarihi olarak görülen 13.yüzyıl ortalarında nüfusunun yaklaşık 7 milyon civarında olduğunu belirtmek gerekmektedir.²⁷

Ukrayna devletinin, hatta Rus devletinin ortaya çıkmasında önemli ve bilinmesi gerekli bir diğer tarihî ve kültürel olgu olan Kozaklık kültürü,²⁸ günümüz Ukrayna sınırlarındaki Dinyeper nehri etrafında doğmuştur.²⁹ Henüz IX-X. yüzyıllarda düzenli bir devlet çatısı altında buluşmadan önce Cossacklar (Kozaklar), geçimlerini nehir boyunca ticaret yaparak ve çevre bölgelere seferler düzenleyerek sağlamışlardır.³⁰ Bogdan Khmelniiski'den³¹ itibaren diğer Avrupa devletleri ile iletişime geçen Kozaklar, Polonya'nın verdiği sözleri ve ödemeleri yapmaması üzerine Rusya, Kırım Hanlığı ve Besarabya'nın desteğiyle isyanlara başlatmışlardır. Khmelniiski önderliğindeki Kozaklar, bu isyanlar sonucunda, Dinyeper nehri çevresindeki bölgeleri Polonya'dan almayı başarmışlardır. Kozaklar, Polonya Devleti'nin baskı yapması üzerine 1648'de yeniden isyan etmiş ve Polonya ordusuna karşı başarılı savaşlar vermişlerdir. Khmelniiski, Polonya yönetimine karşı verilen savaşlarda bölge ülkelerinden beklenen destekleri zamanında alamayınca, Rusya ile yakınlaşmış, nihayetinde de 1654 yılında Rusya ile Pereyeslav Anlaşmasını imzalamıştır.³²

²⁷ Magocsi, **a.g.e.**, s.100

²⁸ "Cossacks and Hetmans", (Çevrimiçi) <http://ukrhistory.com/cossacks-and-hetmans/>, 21 Aralık 2017.

²⁹ Yücel Öztürk, **Ukrayna**, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) Yayınları 2012, C.42, s. 40-41.

³⁰ Soklakov A. Y., **Kazachestvo v Kontekste Preobrazovani, Politicheskoi i Vooruzhennoi Borby na Ukraine: XVI-XIX vv.**, RAKRUS, Moskova, 2015, s. 389-392.

³¹ Bogdan Khmelniiski, 1595-1657 yılları arasında yaşamış ünlü Ukrayna hetmanı (Kazak beyi, ordu komutanı). 1648-1657 yılında Polonyalılara karşı verilen kurtuluş mücadelesine liderlik yapmıştır. Bağımsız Ukrayna mücadelesi veren Khmelniiski, Polonyalılara karşı Rusya ile iş birliği yapmış fakat onun ölümünün ve sonrasında gelişen olayların ardından Ukrayna, Rusya ve Polonya arasında yapılan bir anlaşmayla fiilen bölünmüştür.

³² Serhii Plokhyy, The Ghosts of Pereyeslav: Russo-Ukrainian Historical Debates in the Post Soviet Era, **Europe- Asia Studies**, C. 53, no. 3 (May-2001) s.489

Rusya ile imzalanan Pereyeslav Antlaşmasının en önemli noktası, Ukrayna'yı Moskova'nın etki alanına sokmasıdır. Pereyeslav Antlaşması'nın Moskova'ya tanıdığı statü, Ukrayna üzerinde yoğun bir şekilde cereyan eden Lehistan-Moskova-Osmanlı rekabetini en üst noktaya çıkarmıştır. Lehistan, Kazaklar üzerinde kurduğu baskı sonucunda onları tekrar kendi yanına çekmeyi başardığı zaman (1658), bu gelişme, Moskova tarafından Pereyeslav Antlaşması'nın ihlali olarak değerlendirilmiş ve Lehistan'a savaş ilan edilmiştir. Rus ordusunun Leh, Kırım ve Kazak kuvvetlerince oluşturulan ortak ordu tarafından yenilgiye uğratılmasının³³ ardından, 1667 yılında imzalanan Andrusovo Ateşkesi ile 1654 yılından beri devam eden Polonya ile Rusya arasındaki aktif savaş belirli bir dönem için son bulmuştur. Andrusovo Ateşkesi'nin şartları üzerine Ukrayna topraklarının Polonya ve Rusya arasında bölüşülmesinin ardından Polonya Devletinin kontrolünden çıkan Ukrayna, bu dönemden itibaren, görünüşte çok farklı olmadığı ama yazı dili ve dinî olarak ayrıldıkları Polonya kültüründen uzaklaşmaya başlamıştır. Andrusovo Ateşkesi ile toprakları fiilen farklı devletlerce bölüşülen Ukrayna'da, bu dönemde Kozak Hatmanlığının kendi içindeki mücadeleler ise devam etmekteydi. 1672 yılında Kırım, Eflak, Moldova ve bir kısım Kozak tebaanın desteğiyle Polonya'ya karşı harekete geçen Sultan 4. Mehmed Han yönetimindeki Osmanlı Devleti, ciddi ilerleme sağlasa da kazanımları kalıcı olmamıştır. Büyük güçlerin mücadele alanına dönen Kozak toprakları ise bu mücadelelerden hem maddî hem manevî olarak büyük zarar görmüştür. Kozak Hatmanlığı, Sağ Yaka ve Sol Yaka olarak bölünmüş ve 1667 yılında Andrusovo Anlaşması ile Sol Yaka Kozakları Çar'a yani Moskova'ya Sağ Yaka Kozakları ise Polonya Krallığına tabi olup bağlanmışlardır.³⁴

18. yy. başlarında İvan Mazepa³⁵ liderliğindeki Hatmanlığın Çar I. Petro'ya yakınlaşmasına rağmen bir kısım Kozaklar, geçmişte yaşanan bazı olayların sorumlusu olarak Rusya'yı gördükleri için, Rusya ile İsveç Devleti arasındaki Kuzey Savaşı'nda (1700-1721) İsveçlerin, Prut seferinde ise (Temmuz 1711) Türklerin

³³ Yücel Öztürk, Türkiye-Ukrayna İlişkileri Kazak Dönemi (1500-1800), "Türkiye-Ukrayna İlişkileri Sempozyumu: Kazak Dönemi (1500-1800) Bildirileri", Ed. Volodimir Melnik, Mehmet Alpargu, Yücel Öztürk, Ferhat Turanlı, Muhammed Bilal Çelik, Çamlıca Yayınevi, İstanbul, 2015, s.163-164.

³⁴ Ploky, a.g.e, s. 102-103.

³⁵ İvan Stepanovich Mazepa (1639-1709) Ukraynalı Büyük Kozak Komutanı, Güncel 10 Grivna banknotlarının üstünde resmi yer alır.

yanında yer almışlar, ama bu savaşın ardından bölgedeki Türk nüfusunun azalması üzerine bölgede Moskova'nın etkinliği artmıştır. II. Katerina, Ukrayna ve Rusya'yı tek çatı altında birleştirdiğini ilân etmiş (1764) ve güney bölgelerinde yeni eyaletler kurarak Ukrayna'yı yeni ve alışık olmadığı bir idarî yapıya kavuşturmuştur.³⁶ Ukrayna, 1775-1918 yılları arasında başka bir gücün etkisi ve müdahalesi olmaksızın, Rusya ile de herhangi bir ciddi mücadelesi olmaksızın Rus Çarlığı'nın hâkimiyeti altında kalmıştır.

Ukrayna halkının Ruslardan ayrı bir millet olduğu millî bilinci XIX. yüzyıldaki modern milliyetçilik döneminde yükselmeye başlamıştır. Avrupa'daki devletler büyük savaşın hazırlıklarını yaparken Ukrayna'da geçmişten gelen “bağımsız Ukrayna” fikirleri canlanmaya başlamıştır. Rus Çarlığında, 1917 Ekim İhtilali sonrasında iç savaşın çıkması ve Çarlığın dağılması, Ukraynalılara bağımsızlıklarını ilan etmek için beklenen fırsatı vermiştir.³⁷ 1917-1921 yılları arasında çıkan Ukrayna-Rus savaşı sürerken, kargaşa ve şiddetli mücadeleler devam ederken Kiev'de “Ukrayna Millî Cumhuriyeti” ilan edilir (26 Aralık 1918).

Ukrayna Cumhuriyetinin ilan edilmesi biraz zoraki olmuştur. Kiev'deki Merkez Rada'nın daha fazla otonomi kazanabilmek maksatlı talepleri başkenti henüz Moskoya'ya taşımış Bolşevikleri öfkelenmiştir ve Petrograd'daki mücadelenin akabinde Bolşeviklerin yönünün Kiev'e dönmesine neden olmuştur.³⁸ Merkez Rada'nın kendini bir anda Bolşeviklerle mücadele içinde bulması yönünün Almanya ve Avusturya-Macaristan ülkelerine dönmesine neden olmuştur. Tahıl stokları açısından zor günler geçiren bu iki ittifak kuvveti Ukrayna'dan gelen yardım talebini hızlı bir şekilde kabul etmiş ve kısa süre içerisinde Bolşevikleri Kiev dışına çıkarmıştır. Ukrayna her açıdan bağımsız kalmış gibi görünmesine rağmen fiilen Almanya kontrolü altına girmiştir. Almanlar yönetmek ve elde etmek bağlamında o kadar kararlıydılar ki Kiev'e gelmelerinin üstünden iki ay geçmeden yani Nisan

³⁶ Ploky, **a.g.e.**, s. 118.

³⁷ Liubov Zvanko, “International Encyclopedia of First World War”, **Online, Version 1.0**, Published in 2014, s. 3. Issued by Freie University Berlin, 2014.

³⁸ Ploky, **a.e.**, s. 175

1918'in bitiminden önce Rada'yı lağvetmişlerdir.³⁹ Ukrayna'daki Alman yönetimi çok uzun süre devam etmedi. Birinci dünya savaşını bitiren anlaşmaların 1918 kasım ayında atılmasıyla Ukrayna tekrar bağımsız belki de o günkü durumu daha iyi özetleyecek bir anlatımla sahipsiz kalmıştır. Bolşevikler tekrar Kiev üzerinde hüküm sürmenin planlarını yaparken Galiçya'da neredeyse sadece Galiçya bölgesini içinde barındıran Ukrayna Halk Cumhuriyeti kurulmuş ve ilk hamlesini de şu anda Ukrayna'nın Polonya ile sınır olan şehri Lviv üzerine yapmıştır. 1919 yılının ocak ayı sonlarında Almanların çekilmesinin akabinde Bolşevikler bir kez daha Kiev'e hücum ettiklerinde ülke yönetimi tekrar batıya yönetim kademelerini taşımıştır.⁴⁰ Bolşevik tehdidinin artması ve savaşın kaçınılmaz olması üzerine dönemin Ukrayna Direktoryası başkanı Simon Petlura Galiçya'da Avusturya-Macaristan ordularına hizmet vererek Ukrayna'lı birlikler ile kendi birliklerini birleştirip bolşeviklere kaptırdığı toprakları tekrar geri alabilecekti. Ancak Ukrayna'nın tarihi bölünmüşlüğü'nün negatif etkileri bu kez bağımsızlığın gerçek olması akabinde gerçekleşmiştir. Galiçya'lı Ukrayna'lılar görece çok daha muhafazakâr iken Dinyeper Ukrayna'lıları açıkça sol dünya görüşünü benimsemekteydiler. Bu da Petlura'nın ordusunun sağlam temellere dayanmadığı tezini ortaya çıkarmıştır.

Direktorya bu sorunları yaşamaktayken imparatorluğun pek çok bölgesinde geneli askerlerden oluşan milliyetçi oluşumlar bolşeviklerden önceki devlet nizamının oluşması için Beyaz Orduyu kurmuşlardır.⁴¹ Bu oluşuma ABD, Birleşik Krallık, Fransa başta olmak üzere sağlam bir batı desteği buldular. General Anton Denikin önderliğindeki bu güçler çok beklemeden 1919 yazı haziran ayı ortalarında bolşeviklere başlangıç noktası şimdiki isimleriyle Simferepol, Kherson ve Nikolayev olan bir saldırı başlatmıştır.⁴² Bu noktada Ukrayna Direktoryası için de kendi özelinde bir sorun ortaya çıkmıştır. Denikin'in ordusuna yardım etmek bağımsız Ukrayna için bir handikap değildir. Beyaz ordunun ve onu destekleyen kuvvetlerin başlıca amacı içinde bolşeviklerin olmadığı yeni bir Rusya inşaa etmek olduğuna göre Ukrayna bu benklemin neresinde olacaktır.

³⁹ Ploky, **a.g.e.**, s. 175

⁴⁰ Ploky, **a.g.e.**, s. 175

⁴¹ Orest Subtelny, **Ukraine: A History**, Toronto, University of Toronto Press, Toronto, 2009, s. 374

⁴² Ploky, **a.g.e.**, s. 181

Beyaz kuvvetlerin 1919 ağustos ayında Kiev'e yaptığı çıkarmak Petlura kuvvetleri ve Galiçya'lı Ukraynalı kuvvetleri yıkıma uğratmıştır. Bunda o dönemlerde vukuu bulan salgın hastalıkların da büyük etkisi vardır ancak en nihayetinde batı Ukrayna'lı birlikler Beyaz Kuvvetler ile birleşmek zorunda kalmıştır.⁴³ Hem dnyeper Ukrayna'sı hem Galiçya Ukrayna'sı için bu durum 1919 yılının en büyük felaketi olmuştur. Açıkçası kendi aralarındaki bölünmüşlük birbirlerine yardım etmelerine de engel olmuştur. Beyaz ordunun Kiev'i teslim alması ve iki Ukrayna ordusundan geri kalanların çekilmesi Ukrayna'nın bağımsızlığının da aynı şekilde kaybolması anlamına gelmekteydi.

Ukrayna ve Ukrayna'lılar savaşta artık ana aktörlerden değillerdi. Savaş Batılı kuvvetlerin desteklediği Beyaz Ordu, Bolşeviklerin Kızıl ordusu ve uygun bir ortam bekleyen Polonya ordusu arasında devam edecektir. Kiev'in ardından yönünü kuzey Rusya'ya çeviren General Denikin ve Beyaz Ordusu kuzeyde ilerleyemeyip kaybetmeye başlayınca bolşevikler aralık 1919 yılında tekrar Kiev'e girmişlerdir.⁴⁴

Bolşevikler bu seferki gelişlerinde daha değişik ve yumuşak bir politka izleyerek Ukrayna ulusal kimliğine saygılı olacaklarını göstermişler ve vaat etmişlerdir.⁴⁵ Yeni devrimin açıkça Ukrayna ihraç ürünlerine ihtiyacı vardı ve bir an önce iç karışıkların bitirilmesi gerekmektedir. Lenin bu politka için Ukrayna'lılara kendi dillerinde seslenmiştir.⁴⁶ Yeni politka Ukrayna'da bolşeviklerin kendi düzenlerini oturtmalarına yardımcı olmuştur. Ukrayna Direktoryasından arta kalan Petlura güçleri ve o zamana kadar fırsat kollayan Polonya kuvvetleri Kiev'e girmeyi başardılarsa da bolşevikler tarafından 13 Haziran 1920'de Kiev'den kesin olarak uzaklaştırılmışlardır. Kızıl ordunun kendine güveninin artması Sovyet güçlerinin Polonya'ya doğru ilerlemesinin önünü açmıştır. Tarihçilerin tanıklığına göre Kızıl ordu batıya doğru günlük en az 30 kilometre ilerlemektedir.⁴⁷ Kızıl ordunun ilerlemesi Varşova varoşlarına kadar sürmüştür. Ancak bu noktada tarihe "Vistula Mucizesi"

⁴³ Ploky, a.e., s.182

⁴⁴ Subtelny, a.g.e., s.376

⁴⁵ George Stephen Nestor, Luckyj, **Ukrainian Literature in the Twentieth Century: A Reader's Guide**, University of Toronto Press, Toronto 1992, S.27

⁴⁶ Ploky, a.e., s.183

⁴⁷ Ploky, a.e., s.184

olarak geçen Polonya ordusunun askeri zaferi gerçekleşmiştir. 1920 yılı ağustos ayında gerçekleşen Polonya zaferinin akabinde iki taraf aynı yılın ekim ateşkes ilan etmişlerdir.⁴⁸ Bu ateşkesin ardından Kırım'da Beyaz Ordunun son müfrezesinin üzerine giden Kızıl Ordu kesin bir zafer ilan edip Beyaz Orduyu ve eski devleti tekrar canlandırma isteklerini tamamıyla yoketmiştir. Mart 1921'de Rusya, Ukrayna ve Polonya ile Letonya'nın başkenti Riga'da yapılan anlaşma ile eskiden de Polonya'nın elinde Galiçya'nın yanında tarihi olarak Rusya yönetiminde bulunan Volhinya'da Polonya'ya verilmiştir.⁴⁹

Ukrayna Millî Cumhuriyeti, 1919 yılı başlarında “Batı Ukrayna Millî Cumhuriyeti”nin kurulduğunu bildirerek Batı Ukrayna’yı bağımsızlık sürecine dâhil etmiştir. Bu kargaşa döneminde Ukrayna ulusunu temsilen üç devlet kurulmasına rağmen bunlar uzun ömürlü olmamıştır.⁵⁰ Lenin'in başlattığı ulusal değerlere saygılı devlet politikaları Stalin döneminin başlaması ile bir müddet daha devam etti ancak bu durum 1930'ların başına kadar devam edebilmişti. Bu tarihte SSCB tarihi Rus politikalarına geri dönüş yapmıştır.⁵¹ Stalin SSCB'nin bir an önce sanayi kalkınmasını yapmasını en hızlı şekilde Avrupa devletlerinin sanayilerine meydan okuyacak duruma gelmesini istemiştir. SSCB'nin elindeki imkânlar gerçekçi bir büyümenin Stalin'in düşüncesinden yavaş gerçekleşmesi gerektiğini gösterse de Stalin bu konuda oldukça ısrar etmekteydi. Batılı ülkelerden fon bulma konusunda umidi olmayan Sovyet yönetimi kendi iç kaynaklarına yönelmek zorunda kalmıştır. Nüfusu ve üretkenliği ile Ukrayna SSCB'nin sanayi dönüşümü için bir mali kaynak olarak kabul edilmiştir.

Sovyet yönetimi Stalin insiyatifi ile özel mülkleri ve tarım alanlarını kolektif çiftliklere dönüştürmeye başlamış. Ayrıca çiftçilerin toprak, mahsul ve hayvanlarına kolektif çiftlikler adına el konulmaya başlanmıştır.⁵² Başkaldıranlar *Kulak*⁵³ olarak

⁴⁸ Plokhy, a.e., s.184

⁴⁹ Plokhy, a.e., s.188

⁵⁰ Zvanko, a.g.m., s. 4.

⁵¹ Subtelny, a.g.e., s.403

⁵² Subtelny, a.e., S.414

fişlenip Sibiryaya ve Rusya'nın uzakdoğu bölgelerine sürgün edilmekteydi. Köylüler kamulaştırmanın başlangıcında etkili isyanlar gerçekleştirerek yer yer Sovyet yöneticilerinin ölümünü de yol açarak geçici bir başarı elde ettiler. Stalin o dönemde yaşanan politik başarısızlığı yerel yöneticilere yıkarak politikalarını bir miktar ertelemiştir. Yazdığı "Baş Döndürücü Başarı" isimli yazı ile de adeta parti yöneticilerine politikanın bitmesi için talimat vermiştir.⁵⁴

1930 yılının sonbaharında kamulaştırma politikası tekrar başlamıştır. Bu defa köylüler gelen sovyet amirlerini yada yerel yöneticilere karşı protesto yada fiziki saldırı yerine kendi ihtiyaçları haricinde üretim yapmayarak görünürde pasif ancak etkili olarak oldukça etkili farklı bir direniş metodu geliştirmişlerdir. Buna rağmen SSCB yetkilileri oldukça acımasız metodlarla insanların evlerinde yada mülklerinde buldukları neredeyse her gıda maddesine el koymuşlardır. Bunu bir mücadele yöntemi olarak gören SSCB yöneticileri için durum 1932 yılı ortalarına kadar oldukça normal seyretmekteydi. Ancak bu yıldan sonra neredeyse yiyecek hiçbir şeyleri kalmayan Ukrayna köylüleri için kitlesel açlık ölümleri ve hastalık dönemleri başlamıştır. 1932 bitmeden sadece Kiev'de 100,000 e yakın insan açlık nedeniyle hayatını kaybetmiştir.⁵⁵ Dönemin Ukrayna hükümetinin başkanı Vlas Chubar açlıktan ölümlerde hatanın yöneticilerde olduğunu kabul etmiştir. 1932'nin sonlarına doğru Ukrayna'nın bütün şehirlerinden açlıktan ölüm haberleri gelmeye başlamıştır. Tüm bu gelişmelere rağmen Stalin üretim kotalarını karşılayamayan (kendi ihtiyacından fazlasını üretmeyen çiftçiler için üretim kotasının karşılanamaması şeklinde bir değerlendirme mevcuttu) çiftçilere gazyağı vb. temel tüketim maddelerinin verilmesini yasaklamış ve bunların sert bir şekilde kontrol edilmesini istemiştir. 1933'ün sonlarında Kiev ve Harkiv gibi Ukrayna kültürünün en büyük mirasçısı kentlerden her ikisinden birden bir milyondan fazla ölüm rapor edilmiştir. Ayrıca Nikolaev, Herson ve Odessa bölgelerinden de 300000'den fazla ölüm rapor

⁵³ Devletin üretim kotalarını sağlamayan hemen her çiftçiye verdiği lakap. Başlarda sadece varlıklı çiftçiler için kullanılırken ilerleyen safhalarda üretim kotasına katkısına göre çiftçilerin çoğu için kullanılmış bir lakaptır.

⁵⁴ Ploky, a.g.e., s.206

⁵⁵ Ploky, a.e., s.207

edilmiştir.⁵⁶ Açlıktan kitle ölümleri normal bir olgu haline dönüşmüştür. Tüm raporlara ve kitle ölümlerine rağmen Kremlin'in politikasında bir sapma meydana gelmemiş hatta devletin elindeki buğdayları açlığın en çok vurduğu kentlere göndermek yerine Odessa ve diğer güney Ukrayna kentlerine yönlendirmişlerdir. Bu yaşanan duruma Ukrayna'lılar Holodomor yani büyük açlık, büyük kıtlık adını vermiş ve 2006 yılında da bir soykırım olarak anmaya başlamışlardır.⁵⁷ İnsan eliyle üretilmiş tarihin en acımasız soykırımlarından biri olarak görülmekte ve her yıl anma törenleri düzenlenmektedir. Stalin'in büyük temizliği Holdomor ile bitmemiştir. 1937-1940 yılları arasında Ukrayna'da 270000 civarı insan tutuklanmış ve bunların yarısından fazlası idam edilmiştir.⁵⁸

Hitler Stalin ile Polonya'nın bölüşülmesi konusunda anlaşıp Polonya'yı işgale başladığında tarihler 1 Eylül 1939'u göstermekteydi. Çekoslovakya'nın ilhakı ve Avusturya ile birleşme Almanya'nın açıkça Hitlerin *Mein Kampf-Kavgam*⁵⁹ isimli kitabında yazdığı şekilde Ari ırkın (Hitlere göre Almanlar) *Lebensbraum* yani hayat alanı projesine giden öncüller olduğu tahmin edilmekteydi. SSCB Almanya ile Hitlerin işgalinden korunma maksatlı bir saldırmazlık paktı Ribbentrop-Molotov paktını imzalamıştır.⁶⁰ Ancak buna rağmen Stalin Hitler'in çok geçmeden SSCB'ye saldıracağını düşünmekteydi. Almanya İngiliz-Fransız ittifak kuvvetlerini Dunkirk'te gafil avlamış ve Fransa'yı işgal etmiştir. Tüm bu gelişmeler Hitler'in yönünü kendisine denizlerde bir problem çıkarmaması için Britanya'yı hedef alacağını göstermiştir. Ancak Britanya ile büyük bir savaş öncesinde Almanya'nın SSCB'nin doğal kaynaklarına, özellikle Ukrayna'nın kömürü ve buğdayına ihtiyacı olduğu bilinmekteydi. Hitler'in orduları 22 Haziran 1941'de savaş bile ilan etmeden bugünkü Belarus sınırından SSCB'ye yıldırım harekâtını başlatmıştır. Alman orduları çok

⁵⁶ Plokhy, **a.g.e.**, s.209

⁵⁷ Daha fazla bilgi ve döküman için hükümet destekli 3-D desteği ile fotoğraf ve döküman görüntülenebilen websitesi Bkz. (Çevrimiçi) <https://holodomormuseum.org.ua/en/3-d-tour/>, 13 Ekim 2019.

⁵⁸ Subtelny, **a.g.e.**, s.421

⁵⁹ 1924'te Adolf Hitler'in hapiste olduğu dönemde yazılmıştır. Kitabın çevrimiçi bir kopyasına şu adresten ulaşılabilir. (Çevrimiçi) <http://greatwar.nl/books/meinkampf/meinkampf.pdf>, 15 Ekim 2019.

⁶⁰ Anlaşmanın maddeleri ve içeriği şu bağlantıdan okunabilir. (Çevrimiçi) <https://www.historicalboardgaming.com/assets/images/HBG%20Games/Global%20Games/1936/Rules/Molotov%20Rib.pdf>, 15 Ekim 2019.

geçmeden 19 Eylül 1941'de Kiev'i ele geçirmiştir.⁶¹ Ukrayna halkı henüz bilinçli olarak üzerlerinde yıllarca devam ettirilen bir kıtlıktan çıkmıştır ve basit gündelik harcamalarına bile yetmeyen sovyet maaşı veren bir yönetimdense Alman yönetimini seçmeye meyilli bir görünüm sergilemektedir.

Ukrayna halkı Alman işgalini hoş karşılamıştır. Stalin'in soykırım boyutunda onlara yaşattığı acılardan sonra çok kınanacak bir hareket gibi durmamaktadır. Ancak çok geçmeden yanıldıkları ortaya çıkmıştır. 1941'de gelen Almanlar birinci dünya savaşında gelenlerden oldukça farklı görünmektedir. Bu seferki Almanya bir sömürge gücü olarak gelmiştir. Almanlar hızlı bir şekilde Ukrayna'da düzeni kendilerince tekrar yorumlamıştır. Ukrayna yahudileri hiçbir şekilde yerel yetkililerden habersiz basit işlemler bile yapmayacak ve onların üzerindeki baskı kadın ve çocuk olanları bile kapsayacaktır. Tarihe Babı Yar katliamı⁶² olarak geçen büyük yahudi katliamı da yine Kiev'de gerçekleşmiştir. Almanlar ayrıca ulusal bağımsızlık hareketi lideri Stephan Bandera ve iki kardeşini de Aussiwitz toplama kampına göndermiştir.⁶³ Bandera'nın iki kardeşi de burada ölmüşlerdir. Kendisi de savaş boyunca bu kamptan çıkamamıştır. Başlangıçta Almanya'yı müttefik bir güç bir kurtarıcı olarak göre Ukrayna milliyetçileri ve halkı yanıldıklarını farketmişlerdir. Almanlar işgal dönemi boyunca Kiev ya da Harkov'u değil batı Ukrayna'da küçük bir kent olan Rivne'yi başkent haline getirmişlerdir. Almanların Ukrayna'ya kısacık iktidarları döneminde yaşattıkları bununla da bitmemiştir. Sürekli azalan işgücü kaybını bir türlü yeterince gideremeyen Almanya, Ukrayna halkını zorunlu iş gücü olarak kullanıp Almanca *Ostarbeiter* (Doğulu işçiler) lakabıyla kullanmıştır. Bu işçilerin pek çoğu bir işçiden ziyade bir köle gibi kullanılmıştır.⁶⁴

SSCB orduları Kiev'i tekrar ele geçirip karşı atağa geçtiklerinde Ukrayna'nın Vinnitsia lehrinde Werwolf adlı karargâhında savaşı takip eden Hitler burayı terk etmiştir. SSCB ordusu Almanları hızla batıya doğru ittikçe Nikita Hruşcov'un

⁶¹ Ploky, **a.g.e.**, s.218

⁶² Daha fazla bilgi için Bkz; Karel C. Berkhoff, **Babi Yar Site of Mass Murder, Ravine Oblivion.** İlgili makaleye şu bağlantıdan ulaşılabilir (Çevrimiçi) <https://www.historicalboardgaming.com/assets/images/HBG%20Games/Global%20Games/1936/Rules/Molotov%20Rib.pdf> ,15 Ekim 2019

⁶³ Ploky, **a.g.e.**, s.219

⁶⁴ Ploky, **a.g.e.**, s.224

deyimiyle eski bir düşmanla karşılaşmıştır, Ukrayna Milliyetçileri. Almanya'dan istediği hiçbir desteği göremeyen aksine basit bir kolluk kuvveti muamelesi gören Ukrayna'lı milliyetçiler buna rağmen Holodomor ve yaşadıkları tüm acıların onlara sağladığı psikoloji ile SSCB cephelerinin arkasında savaşmakta, Kızıl orduya bubi tuzaklar kurmakta ya da haberleşmelerini engellemek için çeşitli düzenekler kurmaktaydı.⁶⁵

Ukrayna halkı savaş boyunca iki gücün ordusunda da görev almıştır. Tabiki halkın büyük çoğunluğu Kızıl Ordu'nun içerisindeydi. Sovyet komiserleri onları çoğu zaman üniforma, askeri malzemeler ve hatta silahsız olarak cepheye sürdükleri için Siyah Ceketli adamlar ünvanını almışlardır. Savaş boyunca askere alınan her 6 askerden biri Ukrayna'lı olmuştur. Yine savaş süresince yaklaşık 7 milyon Ukraynalı hayatını kaybetmiştir. Ukrayna bir kez daha kendisinin müsebbibi olmadığı olaylardan ötürü acı çekmiştir.

II. Dünya Savaşı'nın ardından Lehistan'ın Rus hâkimiyetine geçmesi üzerine de Ukrayna'nın tarihi topraklarının tamamı, hiçbir siyasî yapının yaşama imkânı bulamayacağı Stalin yönetimindeki Sovyet egemenliğine girmiştir. 1953'te Stalin'in ölümüyle ortaya çıkan görece sakin dönem halkın üzerindeki baskıyı bir miktar azaltmıştır. Hruşçov döneminde uygulanan politikalarının, özellikle ekonomi ve tarımda başarısız olmasının yanı sıra ABD ile başlayan uzay savaşında ve sınır ötesindeki gelişmelerde olumlu sonuçlar alınamaması mevcut siyasî sisteme ve yönetime olan güveni azaltmıştır. 1960'lı yıllardan itibaren ortaya çıkan siyasî gelişmeler sayesinde Ukraynalı aydın ve önde gelen entelektüellerin toplumda öne çıkmaya başlaması, “eskiye dönüş” ve “bağımsız Ukrayna” fikirlerinin yeniden filizlenmesini sağlamıştır. Bu gelişmelere ve halktaki memnuniyetsizliğe ek olarak 1986 yılı Nisan ayında gerçekleşen Çernobil kazası da Rusya ve Sovyetler karşıtı söylemlerin artmasına sebep olmuştur. Nükleer kaza sonrasında SSCB yönetiminin olayın uluslararası kamuoyundan saklamaya çalışması nedeniyle acilen müdahale edilmesi gereken kazaya müdahale edilememiş bu olayda hem kısa süreli hem de orta vadeli kamu sağlığı ve ekonomisi sorunlarına yol açmıştır. Kanser vakalarının

⁶⁵ Subtelny, a.g.e, s.478

keskin artışı Çernobil kazasının en bilindik etkilerindedir. Ancak Halkın umursanmadığı hissine kapılmasına neden olan en büyük olgu nükleer kazanın gerçekleştiğine dair bilgileri ilk kez İsveç Hükümetinden duymaları olmuştur.⁶⁶

Gorbaçov'un reform ve şeffaflık politikaları sorunların çözümünde yeni yaklaşımlar ortaya koysa da ABD ile Soğuk Savaş'a son vermesi nedeniyle ülke bütünlüğüne olan güven ve destek azalmıştır. Bunun sonucunda Ukrayna'da ve diğer cumhuriyetlerde bağımsızlık fikirleri tartışılmaya başlanmış ve yapılması planlanan referandumun olası sonuçları konuşulmaya başlanmıştır. Gorbaçov'un Perestroykası Ukrayna'da kitlelere rahat hareket etme imkânı vermiştir. Ukrayna parlamentosu için SSCB şartları içerisinde yarı serbest özgür ve bağımsız olarak addedilebilecek bir seçime ve Katolik Kilisesinin yasallaşmasına kadar gerçekleşen pek çok vakıyı Gorbaçov'un demokratikleşme çabaları için topluma gösterilen devlet müsamahaları olarak kabul edilebilir. Gorbaçov'un reformlarının alâmetifarikası kendini Baltık bölgesinde de göstermiş ve Baltık ülkelerinin 1990 yılında bağımsızlıklarını kazanmalarına yol açmıştır.⁶⁷ Özellikle Litvanya'nın 1990 Martında bağımsızlığını ilan etmesinden sonra Ukrayna'lı milliyetçi siyasilerde bağımsızlık arzusu giderek artmıştır. Bunun sonucunda uygun siyasi atmosferin oluştuğunu düşünen parlamento 1990 yılı yazında bağımsızlığını ilan etmiştir.⁶⁸ Ukrayna'nın bağımsızlığı Rusya için Baltık ülkelerinin bağımsızlığı gibi olmayacağı, Rusya'nın müslüman SSCB ülkelerine birlik parlamentosunda üstünlük sağlayamayacağını çok iyi bilen Moskova yönetimi Ukrayna'yı bu ilandan vazgeçmesi için yerel yöneticiler eli ile ikna etmeye çalışmış ve komünist parlamento üyelerinden bu duruma müsaade etmemelerini istemiştir.⁶⁹ Bunun akabinde özgürlük meydanında büyük çaplı öğrenci gösterileri meydana gelmiştir. Halkın ve kolluk kuvvetlerinin pek çoğunun

⁶⁶ "Directorate of Intelligence, The Chernobyl Accident: Social and Political Implications", **Research Paper**, (Çevirimiçi) <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP08S01350R000300900002-4.pdf> , 09 Haziran 2019.

⁶⁷ Ploky, **a.g.e.**, s.256

⁶⁸ Subtelny, **a.g.e.**, s.577

⁶⁹ Subtelny, **a.g.e.**, s.577

öğrencilerin tarafında bir görüntü sergilemesi SSCB'nin ideolojik olarak çöküşte olduğunu göstermesi açısından manidar bulunmuştur.⁷⁰

Kiev cephesinde bu gelişmeler yaşanırken Rusya Başbakanı Boris Yeltsin Ukrayna'nın ya da SSCB'nin diğer ülkelerinin bağımsızlık ilan etmeleri halinde Rusya'nın onlarla paylaştığını sınırlarını gündeme getireceğini belirterek aba altından sopa göstermekteydi. Özellikle Ukrayna özelinde Donetsk ve Lugansk kentlerinin tarihi birer Rus şehri olduklarını ve bağımsızlık halinde Kremlin'in Rusya'nın haklarını koruyacağını basın sekreterliği vasıtasıyla tehditvari bir üslupla bildirmiştir.⁷¹ Kremlin ne söylese söylesin SSCB ideolojik bitmiş bir görüntü vermektedir. Yeltsin elinden gelenin en iyisini yapmış olsa dahi bu Ukrayna'yı bağımsızlıktan vazgeçirmemiştir. Bağımsızlık tartışmaları devam ederken Ukrayna'nın SSCB'den ayrılmaması gerektiği tavsiyesi bu kez çok sürpriz bir ülke başkanından ABD'nin o dönemki devlet başkanı George Bush'tan gelmekteydi. Kiev'de parlamentoda Ukrayna milletvekillerine seslenen Bush bağımsızlık ve özgürlüğün çok farklı şeyler olduğunu ve Ukrayna'nın özgürlük ile yetinmesi gerektiğini salık veren bir konuşma gerçekleştirmiştir.⁷² Komünist vekiller tarafından alkışlanan konuşma milliyetçi kanatta teessüfle karşılanmıştır. Bağımsızlık cininin bir kez lambadan çıkmış olması gerçeği ağustosta Gorbaçov'a başarısız darbe girişimi ve ardından Rusya'nın siyasi olarak düştüğü güçsüz durum Ukrayna'da bağımsızlık heyecanını çok daha ileri seviyelere taşımıştır. 24 ağustos 1991'de yani Moskova'da darbe girişiminin başarıyla bastırılmasının bir gün sonrasında Ukrayna Meclisi bağımsızlık oylaması yapmış ve tüm parlamento üyelerinden sadece iki ret oyu çıkmıştır, 346 kabul 2 ret. Başkanlık seçimleri ve bağımsızlık için halk referandumu için tarih 1 Aralık 1991 olarak belirlenmiştir.⁷³ 1 Aralık 1991 tarihinde sandığa giden Ukraynalıların yüzde 90'ından fazlası bağımsızlığı desteklemiş, bunun ardından da Ukrayna, “Bağımsız Devlet Topluluğu” şeklinde devam edilmesi planlanan siyasi birlik içinde diğer devletlerle beraber “Bağımsız Ülke” statüsünü kazanmıştır. Ayrıca yapılan seçimlerde bağımsız Ukrayna'nın ilk devlet başkanı olarak Leonid Kravcuk

⁷⁰ Subtelny, a.e., s.578

⁷¹ Ploky, a.g.e., s.260

⁷² Ploky, a.e., s.258

⁷³ Ploky, a.e., s.260

seçilmiştir. Referandumun hemen 1 hafta sonrasında Yeltsin Belarus'ta Kravcuk ile bağımsızlık ilanından vazgeçilmesi bir görüşme yapmıştır ancak bu Kravcuk tarafından kabul edilmemiştir.⁷⁴ Bunun akabinde SSCB içindeki Slav ülkelerinin liderleri Yeltsin, Kravcuk ve Belarus lideri Stanislav Suskevici bugün hala hayatta olan siyasi yapı Bağımsız Devletler Topluluğunu kurmuşlardır. 25 aralık 1991 günü ise Gorbaçov SSCB'nin lağvedildiğini bildiren bir istifa metni ile tarihin en kudretli devletlerinden biri olan SSCB'nin bittiğini deklare etmiştir.⁷⁵

Ukrayna için, bağımsızlık, çözülmesi gereken birçok sıkıntıyı gün yüzüne çıkarmıştır. Ülkede bulunan Sovyet askerinin geri dönüşü fiilî olarak tamamlanmıştır, ancak siyasal ve ekonomik dönüşümde benzer çabalar devam etmesine rağmen topluluğun en sorunlu bölgelerinden biri olan Ukrayna'nın zihniyet dönüşümünün 21. yy. başlarında hâlâ tamamlanamadığı görülmektedir. Renkli devrimler ve devam eden iç sorunlar Ukrayna'nın yönünün neresi olduğunu belirlemeye yönelik çabaları sonucunda ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte geçmişten gelen dil ve kültürdeki deformasyonlar bu sorunları daha da derinleştirmiştir. Az da olsa tarihini iyi bilen bir kısım Ukraynalının Sovyet ve Çarlık Rusya'sının varisine, - Rusya Federasyonu'na- dair kuşkularının devam etmesi, doğal bir refleks olarak görülebilir. Diğer taraftan Amerikalı analist Zbigniew Brzezinski, konuyla ilgili olarak, "*Ukraynasız bir Rusya, imparatorluğunu devam ettiremez*" demiş, buna ek olarak da Rusya'nın Ukrayna'yı kontrol ettiği sürece imparatorluk olacağını belirtmiştir.⁷⁶ Ukrayna ve Rusya'nın karşılıklı inişli çıkışlı ilişkileri, küresel dünyanın değişen taraf ve çıkar ilişkileri çerçevesinde uzun yıllar devam etmekte olup gelecekte de gündemdeki yerini koruyacaktır.

⁷⁴ Plokhy, **a.g.e.**, s.261

⁷⁵ Plokhy, **a.e.**, s.262

⁷⁶ Subtelny, **a.g.e.**, s.598.

BİRİNCİ BÖLÜM

UKRAYNA'DA SİYASAL KARIŞIKLIKLAR VE MAİDAN SÜRECİ

1.1. Bağımsızlıktan Turuncu Devrime Kadar Ukrayna'da Siyasal Durum

Ukrayna gibi bağımsız olan on dört devlet,⁷⁷ nihaî amaçları olan bağımsızlığa ulaşırsalar da büyük bir Sovyetler Birliğinden kalan ekonomik ve siyasal sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır. Bağımsızlığın istenilen şekilde başarıya ulaşabilmesi için bir taraftan siyasal olarak uzun yıllar Sovyetlerde görev yapmış yöneticilerin ve bürokrasinin oluşturduğu düzenin yenedünya sistemine eklemelenmesinin, diğer taraftan kapalı ekonomik düzenden açık Pazar ekonomisine dönüşün, yani entegrasyonun olabildiğince hızlı ve uyumlu olması gerekiyordu. Fakat bu süreç, başta Rusya olmak üzere bütün cumhuriyetlerde ağır siyasal ve ekonomik sorunları da beraberinde getirmiştir.

SSCB'nin yıkılması sonrası gerçekleşen yeni oluşumla birlikte Ukrayna'nın güneydoğusu ile batısı arasındaki mezhepsel ve etnik ayrışmışlıkların oluşturduğu resmi olmasa da fiili bölünmüşlük, Ukrayna'nın iç bütünlüğünü nasıl sağlayacağı yönünde kaygıların tekrar gün yüzüne çıkmasına neden olmuştur. Bilindiği üzere Ukrayna'nın batısı çoğunlukla etnik olarak Ukrayna'lı ve Katolik iken güneydoğusu çoğunluk olarak Rus asıllı ve Ortodokstur. Söz konusu bu sorunların ortaya çıkmasında, Sovyetlerin vaat ettiği huzur ve refahın gerçekleşmemesi de vardır ki, bu da bağımsızlık yanlılarının elini güçlendirmiştir.⁷⁸ Ukraynalılar güvendikleri zengin toprakların bağımsızlıkla beraber istenilen refahı getireceğini düşünüyorlardı. 1 Aralık 1991 doğu ve güneydeki bazı şehirlerin nispeten daha az desteğine rağmen bağımsız Ukrayna yanlılarının Sovyetleri ve diğer dünya devletlerini ikna etme

⁷⁷ Azerbaycan, Ermenistan, Belarus, Kazakistan, Moldova, Kırgızistan, Rusya, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan, Ukrayna, Gürcistan, Letonya, Litvanya, Estonya. Bu ülkelerin bir kısmı daha sonra Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) oluşturmuştur. Daha fazla bilgi için Bkz: (Çevirimiçi) <http://www.tarihbilimi.gen.tr/makale/bagimsiz-devletler-toplulugu/>, 02 Ekim 2017.

⁷⁸ Subtelny, a.g.e., s. 582-583.

yolunda önemli bir argümanı olacak bağımsızlık referandumunun % 90 “evet” oyuyla kabul edilmesi, Ukraynalılar için gerçek bir umut olmuştur.⁷⁹

Bağımsızlık sürecinde Sovyetlerin Ukrayna’yı ikna etme çabalarının sonuçsuz kalması üzerine 25 Aralık 1999’da, önce ABD’nin ve daha sonra diğer dünya devletlerinin tanınmasıyla Ukrayna, dünya devletleri arasındaki yerini almıştır. Ukrayna'nın ilk seçilmiş Devlet Başkanı Leonid Makarovich Kravchuk hükümetinin ilk ve en önemli meselesi, ülkedeki devasa boyuttaki Sovyet ordusu olmuştur. Ülkenin özellikle Kırım yarım adasının Sivastopol kentinde konuşlu askeri birliklerin sayısının azaltılması üzerinde durulmuş ve Sovyet ordusunun 700 binin üzerinde olan asker sayısının 2000 yılına kadar 200 bine düşürülmesi hedeflenmiştir. Fakat ekonomik kriz ve yeni anayasa sorunu, hükümetin stabil bir politika izlemesinin önünde büyük sorunlar oluşturmuştur. Ukrayna, bağımsızlığına kavuşmasına rağmen üniter mi, federal mi bir devlet olacağını ya da başkanlıkla mı, parlamenter sistemle mi yönetileceğini tam olarak ortaya belirleyememiştir⁸⁰.

Harita 1. 1 Aralık 1991’de Gerçekleşen Bağımsızlık Referandumunda Şehirlerdeki Oy Oranları

Kaynak: Orest Subtelny, **Ukraine: A History**, Toronto, University of Toronto Press, 2009, s. 584.

⁷⁹ Paul Kubicek, **The History of Ukraine**, Greenwood Press Westport 2008, s.140

⁸⁰ Subtelny, a.g.e., s. 598.

Diğer yandan Rusya tarafında, Ukrayna'nın bağımsızlığına saygı gösterileceği üzerinde uzlaşılmasına rağmen Kırım'ın Ukrayna toprakları içinde kalması hâlâ büyük bir kayıp olarak görülmekteydi. Üstelik Kırım'ın 1954 yılında Ukrayna'ya geçmesi, hem yasadışı hem de kutsal toprakların elden çıkması olarak değerlendiriliyordu. 18 Mart 2014'te Putin'in, Kırım'ın Rusya'ya bağlandığını açıkladığı günkü savları da yukarıdaki ifadeler gibi, yani duygusaldır. Putin'e göre, SSCB'nin çöküşüyle, aslında Rus topraklarının çalınması hususu tamamlanmış oluyordu.⁸¹ Bütün bu sorunlarla birlikte Sivastopol'deki devasa donanmayı bölüşme konusu ve 200 adet nükleer başlıklı füzeni durumu hakkındaki müzakereler de hemen sonuçlanmamış, iki ülke arasında sorun olmaya devam etmiştir.⁸²

Aslında Ukrayna hükümetinin, önünde duran sorun yığınlarını çözmede tamamen başarısız olduğu söylenemez. Zira ayrılma sürecinin başlangıcında öncelikli sorun olarak görülen ve çözüm için harekete geçilen konuların başında, gelecekte sorun olabilecek etnik çeşitlilik konusunda önemli adımlar atılmasının yanı sıra 700 binin üzerindeki Sovyet askerinin, yapılan planlar çerçevesinde Ukrayna ordusuna entegre edilmesi de vardı ve bu da gerçekleştirilmişti.⁸³ Fakat Kırım'ın ilhakı sırasında önemli sayıda Ukraynalı askerin Rusya Federasyonu tarafında yer alması, ülkede eski Sovyet zihniyetinin ve Rusya ile birlikteliğin hâlâ güçlü olduğunu gösteren önemli verilerdendir. Çünkü Ukrayna bürokratik, hukukî, askerî ve teknik olarak Sovyetlerin önemli bir mirasçısıydı⁸⁴ ve Ukrayna millî bir bilinç ve ekonomik bağımsızlık elde etmeden siyasi bağımsızlık ilan ettiği için bu veya buna benzer durumlarla karşılaşması çok da yadırganacak bir durum olarak görülmemektedir.

Görünürde en büyük sorun olan ekonomik problemlerin tüm alanlara etki etmesinin yanında ülkedeki tarım ve endüstri sektöründe toprakların uygun olmasına rağmen eski ve geleneksel teknolojinin kullanılması, bu alanlarda istenen gelişmelerin sağlanamamasında en büyük etkenlerdendir. Diğer yandan paranın

⁸¹ Ploky, **a.g.e.**, s. 283.

⁸² (Çevrimiçi) <http://dislib.ru/istoriya/3338-3-problema-chernomorskogo-flota-rossiysko-ukrainskih-otnosheniyah-1991-2000-gg.php>, 04 Kasım 2017.

⁸³ Subtelny, **a.g.e.**, s. 586.

⁸⁴ Kubicek, **a.g.e.**, s. 142.

değerinin giderek düşmesi, yatırımlar için ayrılan bütçenin azalmasına sebep olmuştur. Ayrıca gıdaların taşıma ve dağıtımını için gerekli olan enerjide Rusya'ya bağımlılık, sorunları daha da büyötmeye başlamıştır.⁸⁵ Ülke içindeki etkin bürokratik yapının hantallığı bir yandan reformların hayata geçirilmesini zorlaştırırken diğer yandan dış yatırımların ülkeye gelmesinin önünde önemli bir sorun oluşturmaya devam etmiştir. Görüldüğü gibi bağımsızlık elde edilmesine rağmen altyapının yetersizliği ve geçmişten gelen zihniyet yeni devletin tüm alanlarda güçlenip devletler sahnesinde etkin bir şekilde yerini almasına engel olmuş, yeni hükümetin elini zayıflatmıştır.

Bağımsız Ukrayna'nın ilk devlet başkanı Leonid Kravchuk⁸⁶ (1991-1994) üst düzey bir devlet adamı ünvanıyla Ukrayna Sosyal Demokrat Partisi altında katıldığı seçimle devlet başkanı seçilmiştir. Görevde olduğu yıllarda milli bilinç oluşturmak için eğitim ve güvenlik konusunda çeşitli adımlar atsa da pazar ekonomisine geçişte ve siyasal istikrarda önemli bir başarı elde edememiştir. 1992-1994 yılları arasında yaşanan ekonomik kriz ve reformların uygulanmasındaki sorunlardan dolayı Kravchuk 1994 yılı seçimlerinde, başkanlık koltuğunu koruyamamış, 1992-1993 yılları arasında başbakanlık yapmış olan ve aynı zaman da Komünist Partinin eski yöneticilerinden olan Kuchma, bağımsız aday olarak katıldığı seçimlerde Ukrayna'nın ikinci başkanı olmuştur. Bazı kesimler tarafından "Ukraynalılaştırma" projesine karşı olduğu gerekçesiyle eleştirilen Kuchma, yeni anayasayı oluşturmada ve yeni millî para birimi *Hryvnia*'ya geçişte kararlı ve tutarlı çalışmalar yapmıştır.⁸⁷ Bu dönemde Kuchma,⁸⁸ Rusya ile nükleer silahlardan vazgeçme anlaşmasını ve

⁸⁵ Karadeli, **a.g.e.**, s. 4.

⁸⁶ "Ukrayna'nın ilk seçilmiş Devlet Başkanı Leonid Makarovich Kravchuk, Komünist Parti'nin eski yöneticilerinden biridir". (Çevrimiçi) <https://www.britannica.com/biography/Leonid-Kravchuk>, 20 Aralık 2017.

⁸⁷ Kubicek, **a.g.e.**, s. 144.

⁸⁸ Leonid Danylovich Kuchma 9 Ağustos 1938'de Ukrayna'da dünyaya gelmiştir. Gençlik yıllarında eğitimini aldığı mühendislik mesleğini icra ederken 1992-1993 yıllarında Başbakanlık, 1994-2005 yılları arasında Devlet Başkanlığı görevlerini yürütmüştür. (Çevrimiçi) <https://www.britannica.com/biography/Leonid-Kuchma/>, 29 Kasım 2017.

Karadeniz Donanması'nı ortak kullanma anlaşmasını imzalayarak ülkesi adına önemli sayılabilecek başarılar elde etmiştir.⁸⁹

Harita 1. 2. Ukrayna Haritası

Kaynak: Ukrayna Haritası, Wikimedia Commons

Kuchma, bağımsızlık sonrasında devlet ve millet inşa sürecinde Kravchuk gibi, gücünü konsolide etme yoluna gitmiştir. Büyük bir tartışma konusu olan “anayasa” öncelikle ele alınan meseleler arasındadır. 28 Haziran 1996 tarihinde Verkhovna Rada’dan geçen yeni anayasayla Başkan önemli bir güce ulaşmış, Başbakanı ve diğer devlet görevlilerini atama ve azletme yetkisini elde etmiştir. Başkan ayrıca hâkim, savcı, resmî medya ve özelleştirme ajansındaki atamalarda söz sahibi olmuş ve kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisini kazanmıştır.⁹⁰ Bunların yanı sıra 1997 yılı Mayıs ve Haziran aylarında Rusya Federasyonu ve

⁸⁹ Tyler Fergenhauer, **Ukraine, Russia and the Black Sea Fleet Accords**, Princeton, Princeton University, 1999, s. 1.

⁹⁰ Richard C. O. Rezzie, “The Ukrainian Constitution; interpretation of The Citizens Rights Provisions”, **Case Western Reserve Journal of International Law**, C. 31, S. 1, s. 170.

Romanya ile sınır sorunlarını çözecek anlaşmaları imzalamıştır.⁹¹ Nükleer silahların temizlenmesi, barışçıl komşuluk ve Kuchma tarafından uygulanan etkin ekonomik ve siyasî reformlar Ukrayna'nın Batı ile iş birliğinin önünü açmıştır.⁹² Kuchma, bağımsız Ukrayna devletinin reformlar ve bunların yürütülmesi konusunda önemli figürlerinden biri olmuştur. Ancak Kuchma'nın, elde ettiği güçle rakiplerini saf dışı ederek kendisinden beklenen şekilde gücünü siyasî ve ekonomik reformlarda kullanması rakiplerinin umutlarını azaltmıştır. Kuchma'nın içinde olduğu oligarşik ilişkiler ve devlet atamalarında akraba yakın çevre bağlantılarını öncelemesi Kuchma'nın gücünü korumasına ve kontrolü arttırmasına yardımcı olmuştur.

1998 yılı Parlamento seçimleri ve 1999 yılındaki başkanlık seçimleri muhalefetin umduğu gibi geçmemiştir.⁹³ Kuchma'ya rakip olarak görülen Rukh partisi lideri Viacheslav Chornovil, 1999 yılı Mart ayında şüpheli bir araba kazasında hayatını kaybetmiştir.⁹⁴ Seçimler sonucunda Kuchma tekrar başkanlığa seçilse de uluslararası gözlemciler, demokratik birçok normun görmezden gelindiği, medya üzerinde yoğun kontrol olduğu, oy çalındığı ve seçmenlere şiddet uygulandığı yönünde raporlar yayınlamıştır. Kuchma, itirazlara rağmen elde ettiği güçle ülkeyi yönetmeye devam etmiştir. 1999 yılında yapılan anketlerde halkın % 17'si Ukrayna'nın demokrasi ile yönetilen bir ülke olduğu yönünde görüş beyan etmesine rağmen % 90'ı ülkede rüşvetin önemli bir sorun olduğu yönünde fikir belirtmiştir.⁹⁵ 2000'li yıllara gelindiğinde Kuchma idaresindeki Ukrayna ekonomik ve siyasî açıdan önemli kayıplara uğramıştır. Ülkedeki muhalefet ve medya kontrol altında olduğundan cılız muhalif sesler de bu gidişatı engelleyememiştir.⁹⁶

2000'li yıllarda ABD ve NATO'nun Ukrayna ile ilişkileri iyi bir seviyeye ulaşmıştır. 1995 yılında Ukrayna'nın NATO'nun sınırlı iş birliği davetine olumlu cevap veren ilk Bağımsız Devletler Topluluğu üyesi olması, ikili ilişkilere önemli bir

⁹¹ Subtelny, **a.g.e.**, s. 602-610.

⁹² Taras Kuzio, **Ukraine: State and Nation Building**, Londra, Routledge, 1998, s. 1-2.

⁹³ Subtelny, **a.g.e.**, s. 616-617.

⁹⁴ "2003 yılında anısına bir madenî para basılmıştır", (Çevrimiçi) https://howlingpixel.com/wiki/Viacheslav_Chornovil, 08 Aralık 2017.

⁹⁵ Thomas P. Carson, **Attitudes Tower Change, The Current Situation And Civic Action in Ukraine**, USAID Washington, February 2001, s. 10.

⁹⁶ Kubicek, **a.g.e.**, s. 147-149.

ivme kazandırmıştır.⁹⁷ Yalnız Ukrayna henüz bağımsız pozisyonundan feragat etmeye hazır değildir. Bu ilişkililere ivme kazandıran bir gelişme de Orta ve Doğu Avrupa devletleri olan Polonya, Macaristan ve Romanya'nın NATO ve Batı Bloku ile iyi ilişkiler geliştirmiş olmasıdır.⁹⁸ Bu devletlerle olan sınır/toprak anlaşmazlıklarını çözmeye aynı çatı altında bulunmak etkili bir çözüm olarak görülmekteydi. Ayrıca bazı Avrupa devletleri, Rusya ile arada tampon görevi gören Ukrayna ile ilişkileri geliştirmeyi önemli görmekteydi. Diğer yandan Ukrayna içindeki Turuncu Devrime neden olacak Batı yanlıları ile Rusya yanlıları arasındaki siyasi gerilim ülkede tansiyonu yükseltiyordu.

Bu dönemde Kuchma'nın muhalefet ve medya üzerindeki baskısı devam etmekte olup ülke yolsuzluk ve rüşvet skandallarıyla çalkalanıyordu. Kuchma'nın gazetecilerle ve muhalif yetkililerle yaptığı rüşvet konuşmaları ve muhalif medyaya yönelik baskılarının kayıtları ortaya çıkınca halk nezdinde popülaritesi azalmaya başlamıştır. Dinleme olaylarına karışan gazeteci Hryhorii Gongadze'nin⁹⁹ ölü bulunması da başkanın üzerindeki baskıları iyice artırmıştır.¹⁰⁰ Başkanlık için yarışan Viktor Yushchenko da açıktan olmasa da muhaliflere desteğini sürdürmekteydi. Zira Yushchenko, 1999 yılında atandığı başbakanlık görevinden, yolsuzluk kampanyaları nedeniyle uzaklaştırılmıştı.¹⁰¹ 2002 yılındaki genel seçimlerde Viktor Yushchenko'nun Bizim Ukrayna Partisi, 112 koltukla ikinci parti konumuna yükselmiştir. Eski başbakan yardımcısı Yushchenko'nun ilerideki müttefiki Yulia Tymoshenko'nun partisi ise 22 koltuk kazanarak önemli bir başarı elde etmiştir. Bu

⁹⁷ Mikhail A. Molchanov, "Ukraine's European Choice: Pitfalls and Prospects", (Çevrimiçi) <https://www.nato.int/acad/fellow/01-03/molchanov.pdf>, s. 14, 10 Aralık 2017.

⁹⁸ Subtelny, **a.g.e.**, s. 634.

⁹⁹ "Hryhorii Gongadze: Ukrainska Pravda gazetesi editörüdür. Devlet Başkanı Leonid Kuchma ile alakalı yaptığı yolsuzluk çalışmaları ve bulduğu somut kanıtlar yüzünden kaçırılıp öldürülen 31 yaşındaki Ukraynalı gazeteci <http://euromaidanpress.com/2015/03/06/analyst-russia-behind-kuchma-tape-scandal/#arvlbdata>. Gazeteci Hryhorii Gongadze'nin, elde ettiği yolsuzluk verilerini yayınlamaması için Kuchma tarafından verilen talimatla öldürülmesi, bu skandalların hepsini daha büyük bir çıplaklıkla ortaya çıkarmıştı. Devlet Başkanı Leonid Kuchma'nın yakın koruması Mykola Melnichenko tarafından Ukrayna muhalefetinden Oleksandr Moroz'a sızdırılan ses kasetleri ile Kuchma'nın gazeteci Gongadze cinayetini azmettirdiği kesinleşmiştir. Bu ses kasetlerinin tamamına Ukrayna ve dünya medyası tarafından "Kuchmagate Skandalı" adı verilmiştir. Ayrıca Volodymyr Tsvil'in bu konuyla alakalı yazdığı bir kitap da mevcuttur", (Çevrimiçi) <http://kuchmagate.com/>. 26 Haziran 2019.

¹⁰⁰ Ploky, **a.g.e.**, s. 269-270.

¹⁰¹ Victor Andreevic Yuschenko için detaylı bir Rusça biyografi için bkz. (Çevrimiçi) <https://24smi.org/celebrity/4390-viktor-iushchenko.html>, 10 Aralık 2017.

gelişmeler başkan Kuchma için bir uyarı niteliğindedir, fakat kendi koltuğunu bırakmaya henüz hazır değildir. Başkan, gücünü pekiştirme yolunu tercih ederek, bir taraftan medya üzerindeki baskıları arttırmış, diğer taraftan vergi görevlilerini kullanarak muhalif iş adamları üzerinde baskı kurmaya çalışmıştır. İlginçtir ki Kuchma, 2004 yılındaki seçimlere katılması beklenirken emekliliğini açıklamış, yerine yeni başkan olarak Doğu Ukrayna'da halk için önemli bir şahıs olan aynı zamanda son dönem Başkanlığının son Başbakanı Viktor Yanukovich'i uygun görüp kendi yerine aday gösterip desteklemiştir.¹⁰²

2002'de parlamento çoğunluğunu sağlayan muhalefet bloğunun asli hedefi 2004'de gerçekleşecek olan devlet başkanlığı seçimleri idi. Seçimlere batı yanlısı aday olarak gösterilen Victor Yuschenko ve Rusya yanlısı aday olarak gösterilen Victor Yanukovich katılmıştır. Seçimlerin ilk turunda iki adayın da % 50 barajına ulaşamaması üzerine, seçimin ikinci turunda % 49 oy alan Viktor Yanukovich yeni başkan olmuştur.¹⁰³

1.2. Turuncu Devrim

Rusya'ya yakın seçmenin tercihi Bölgeler Partisi adayı Victor Yanukovich ve Bizim Ukrayna'mız hareketinin adayı Victor Yuschenko, Ukrayna'nın bağımsızlığından bu yana görülen rekabeti en yüksek seçimlerde karşı karşıya geldi. Eylül ayı başında anketlerde önde görünen Victor Yuschenko birdenbire hastalandı. Viyana'da bir hastanede tedavi altına alınan Victor Yuschenko'nun dioksin isimli bir madde ile zehirlendiği anlaşıldı.¹⁰⁴ Bu maddenin, içinde Rusya'nın da olduğu birkaç ülke tarafından üretiliyor olması gerçeği Ukrayna kamuoyunu tepkiye neden olmuş ve akıllara bu zehirlenmenin Rusya'nın hamlesi olabileceği düşüncesinin gelmesine neden olmuştur. Yuschenko başarı ile tedavi edilse de yüzünde bir miktar iz kalmıştır. Eylül ayı ortalarında yapılan halk yoklamalarında iki adayın birbirine yakın oya sahip olduğu görüşmüştür.¹⁰⁵ Ukrayna'da 31 Ekim 2004 tarihinde yapılan

¹⁰² Subtelny, **a.g.e.**, s. 635-636.

¹⁰³2004 seçimlerinin 2 turunda Yushchenko %46, Yanukovich %49 oy almıştır. (Çevrimiçi) <http://www.kiis.com.ua/materials/articles/president%20election%20in%20ukraine%202004.pdf>, 03 Aralık 2017.

¹⁰⁴ Ploky, **a.g.e.**, s.271

¹⁰⁵ Ploky, **a.e.**, s.271

ve 24 adayın katıldığı seçimler hiçbir adayın %50'nin üzerinde oy alamaması nedeniyle ikinci tura kalmıştır. 21 Kasım 2004 tarihinde gerçekleşecek seçimden önce yapılan kamuoyu anketleri Yuschenko'nun önde olduğunu gösteriyordu.¹⁰⁶ Ancak seçimler yapıldığında Ukrayna halkı büyük bir sürprizle karşılaşmıştır. Yuschenko'nun %46,9 oyuna karşılık Yanukovich'in %49,5 oyu bulunuyordu. Ukrayna halkı için seçim sonuçları düzmeceydi. Seçimlerin şaibeli bir şekilde gerçekleşmesi nedeniyle politik gerginliğin düşmesi beklenirken tersi olmuş gerginlik daha da yükseltmiştir. Eski Başbakan Yushchenko, Yanukovich'in Başkan Kuchma tarafından yapılan hile sayesinde seçimi kazandığını öne sürmüştür. Özellikle Petro Poroshenko tarafından finanse edilen *TV Channel 5* ve *Ukrainska Pravda* web sitesi aracılığıyla Yushchenko tarafından yurttaşlara *Maidan*'da, yani Kiev Bağımsızlık Meydanı'nda toplanmaları ve seçimleri protesto etmeleri çağrısı yapılmaya başlanmıştır.¹⁰⁷ Böylelikle daha sonra hafızalarda *Maidan/Euromaidan* olayları olarak yer alacak protesto hareketlerinin başlamasına öncülük etmiştir.

Ukrayna'da gerçekleşen *Turuncu Devrim*, 1989 yılında Çekoslovakya'da gerçekleşen *Kadife Devrim*, 2003 yılında Gürcistan'da gerçekleşen *Gül Devrimi* ve Ukrayna'dakinden bir yıl sonra Kırgızistan'da gerçekleşen *Lale Devrimi* gibi ülkenin kaderini belirleyen önemli devrimler arasına girmiştir. Kampanyanın "turuncu" olarak anılmasının sebebi, Viktor Yushchenko'nun, kampanyası için seçtiği turuncu renkten dolayıdır. 22 Kasım'da Maidan'da başlayan Turuncu Devrim'e, daha sonra katılımcı sayısı milyona varan protestolara rağmen Yanukovich, resmî seçim sonuçlarına göre zaferini ilan etmiştir. Rusya Federasyonu Başkanı Vladimir Putin, bu seçim sonuçlarını ilk tanıyan ülke liderlerinin başında gelmiştir. Protestocular Lviv gibi bazı şehirlerde seçim sonuçlarını tanımadıklarını söyleyerek seçimlere hile karıştığını iddia ediyor, seçimlerin yeniden ve şeffaf bir şekilde yapılmasını talep ediyorlardı.¹⁰⁸

Kuchma idaresi tarafından gerçekleştirilen çeşitli reformlara rağmen Ukrayna'nın temel sorunları arasında yer alan olan yolsuzluk ve akraba kayırma

¹⁰⁶ Ploky, a.g.e., s.271

¹⁰⁷ Michael Mcfaul, **Importing Revolution: Internal and External Factors in Ukraine's 2004 Democratic Breakthrough**, No. 59, May 2006.

¹⁰⁸ Kubicek, a.g.e., s. 168.

iddiaları iyice ayyuka çıkmaya başlamıştır. Bir gazetecinin öldüğü ve esrarengiz olayların meydana geldiği *Kuchmagate* skandalı gibi olaylar halkta şeffaflık ve adalet arayışlarını artırmış, Turuncu Devrim ile birlikte bu olayların son bulacağı inancı, bağımsız ve modern Ukrayna fikrine olan inancın yükselmesini sağlamıştır. Ukrayna halkının bu inanmışlıktan güç alan ve halkla birlikte parlamentoya yürüyen Yushchenko'nun parlamentoda göstermelik de olsa yaptığı yemin Timoshenko tarafından da desteklenmiştir. Yushchenko'nun bu girişimleri Ukrayna'da var olan ikiliği daha da derinleştirmiştir. Doğu ve Güney Ukrayna'daki destekçileri sayesinde güçlü olan Yanukovich, seçimin meşruluğunu da ileri sürerek kendi meşruluğunu savunmaya devam etmiştir. 24 Kasım'da Merkezî Seçim Komisyonu'nun seçimin Yanukovich'in zaferiyle sonuçlandığını açıklaması üzerine var olan gerilim daha da yükselmiş, batı ve güney şehirlerindeki protestocular sokaklara çıkmışlardır. Kiev'deki Bağımsızlık Meydanı'nda kurulan çadırlarda önemli bir dayanışma örneği sergilenecek şekilde adil seçimler talep edilmesine rağmen doğu ve güneyde ise halk kendi kaderini belirleme; federal ya da ayrı bir devlet kurma alternatifi etrafında fikir üretmeye devam etmiştir¹⁰⁹.

Resim 1. 1. Maidan Nezalejnosti'de Toplanan Batı Yanlısı Başkan Adayı Victor Yuschenko Taraftarları

Kaynak:(Çevrimiçi) http://lifeskydream.blogspot.com/2014/03/blog-post_30.html?view=classic&_escaped_fragment_25 Haziran 2019.

¹⁰⁹ Subtelny, **a.g.e.**, s. 637-638.

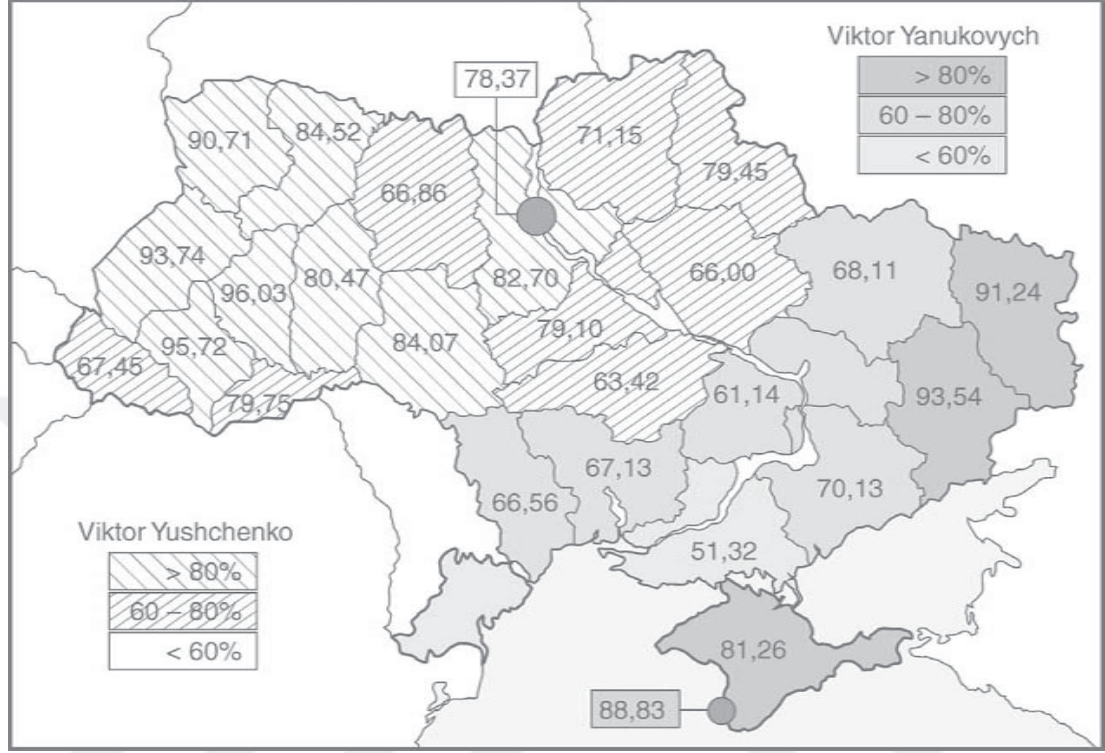
Bu sıralarda tansiyon iyice artmış ve bazı yerlerde göstericiler karşı karşıya gelmiştir. Belli merkezlerde polis ve yerel güçler göstericileri engellemek için ağır müdahalelerde bulunmuştur. Yanukovich, Yushchenko ve taraftarlarını darbe yapmakla suçluyor, Yushchenko taraftarları ise zaman zaman bir milyonu bulan sayılarıyla direnmeye devam ediyorlardı. Diğer yandan Avrupa Birliği ve ABD, Yushchenko'dan yana görüş belirtip seçimlere hile karıştırıldığını iddia ederek dolaylı yoldan da olsa Yushchenko ve taraflarına desteklerini sürdürüyorlardı¹¹⁰. Tüm bu olaylar üzerine 29 Kasım'da Kuchma, yeni seçimlerin gerekli olduğunu ifade etmesine rağmen seçime gitmeyerek başkanlığı devam ettirme yolunu seçmiş, Yushchenko'ya başbakanlık görevini teklif etmiştir. Yushchenko, Kuchma tarafından kendisine yapılan bu öneri kabul etmemiştir. Yushchenko ve taraftarları Güvenlik Servisi tarafından kaydedilen ve Kuchma ile Yanukovich'in seçimleri manipüle etme çabalarına yönelik kayıtlarla ilgili olarak mahkemeye başvurmuşlardır.¹¹¹ Nihayetinde hile karıştırıldığı gerekçesiyle 31 Ekim 2004 tarihinde yapılan seçimlerin, 3 Aralık'ta yenilenmesine karar verilmiştir.¹¹²

¹¹⁰ Ploky, **a.g.e.**, s. 271.

¹¹¹ Kubicek, **a.g.e.**, s. 170-173.

¹¹² (Çevrimiçi) <http://www.dw.com/en/court-orders-new-ukrainian-election/a-1417617>, 06 Aralık 2017.

Harita 1. 3. Tekrarlanan İkinci Tur Seçimlerde Yushchenko ve Yanukovich'in Şehirlerden Aldığı Oyları Gösteren Harita

Kaynak: Paul Kubicek, *The History of Ukraine*, Londra, Greenwood Publishing Group, 2008, s. 172.

26 Aralık'ta tekrarlanan ikinci seçime tüm dünyadan birçok gözlemci ve gönüllü katılmıştır. Ülke genelinde yaşanan bazı küçük problemlere rağmen Yushchenko bu sefer % 51,99 oy alarak Yanukovich'in (% 44,20) önünde seçimi tamamlamıştır¹¹³. 10 Ocak 2005'te açıklanan resmî sonuçlar üzerine Viktor Yushchenko, Ukrayna'nın yeni devlet başkanı olmuştur. 23 Ocak'taki yemin töreninin ardından Yushchenko, Maidan'da toplanan kalabalık önünde töreni tekrarlayarak göreve başlamıştır.

¹¹³ (Çevrimiçi) <https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=epern-election-briefing-no-16.pdf&site=266>, 06 Aralık 2017.

Tablo 1. 1. 2004 Yılı Ukrayna Başkanlık Seçimleri Sonuçları

Aday/Partisi	İlk Tur	İkinci Tur	Üçüncü Tur (Tekrar)
Viktor Yushchenko/ Ukraynamız	39.9 %	46.7 %	51.99 %
Viktor Yanukovich/ Bölgeler Partisi	39.3 %	49.4 %	44.2 %
Oleksandr Moroz/ Sosyalist Parti	5.8 %	---	---
Petro Symonenko/ Komünist Parti	5 %	---	---
Sonuçlar	Yushchenko ve Yanukovich ikinci turda yarışma hakkını elde ettiler.	Seçimler, hile karıştığı gerekçesiyle iptal edildi.	Yushchenko'nun zaferi

Kaynak: Paul Kubicek, *The History of Ukraine*, Londra, Greenwood Publishing Group, 2008, s. 170.

Turuncu Devrim olayları sırasında Yushchenko'nun büyük destekçisi ve belki de zaman zaman Yushchenko'dan daha etkili olan Blok lideri Yuliya Tymoshenko, 2005 yılı Ocak ayında Yushchenko'nun başkanlığındaki Ukrayna'nın başbakanı olmuştur. Viktor Yanukovich mağlubiyeti kabul etmiş gibi görünmesine rağmen siyasî arenadan uzaklaşmayarak çalışmalarına devam etmiştir. Nitekim 2006 yılında yapılan parlamento seçimlerinde Yanukovich, Bölgeler Partisi'nin galibiyet elde etmesi üzerine siyasete Başbakan olarak geri dönmüştür.¹¹⁴

Turuncu Devrim, Ukrayna'da bazı olayları bitiren değil, ileride bazı hareketlere ilham verecek olan bir hareket haline dönüşmüştür. Küçük ve orta çaplı olaylar dışında Ukrayna Gizli Servisi'nin çabasıyla korkulan kanlı olayların önüne geçilmiştir. Daha sonra, hareketle ilgili olarak, İngiltere'de yaşayan Rus oligark¹¹⁵ Boris Berezovsky'nin Putin'e karşı harekete finansal destek sunduğu, Turuncu devrim hareketinde yer alan gençlik organizasyonu *Pora*'nın¹¹⁶ özellikle ABD olmak

¹¹⁴ (Çevrimiçi) <https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=epern-election-briefing-no-24.pdf&site=266>, 06 Aralık 2017.

¹¹⁵ "Oligarşi, sadece belli bir azınlık grubun ülkeyi yönetmesiyle ortaya çıkan yönetim biçimidir. Yunanca kökenlidir. SSCB sonrası bağımsızlığını kazanan devletlerde hemen bağımsızlık sonrası yapılan şüpheli özelleştirmeler sonucu ortaya çıkan zengin ve seçilmiş kişileri ifade etmek için "Oligark" ifadeleri kullanılmaktadır".(Çevrimiçi) <https://www.turkcebilgi.com/oligark>, 12 Kasım 2017.

¹¹⁶ "PORA: Kendilerini, şiddet karşıtı demokratik eylemler yapan ve Leonid Kuchma tarzı otoriter yönetim biçimlerine karşı mevzilenmiş bir gençlik hareketi olarak gösteren muhalif oluşumdur. 2004 yılında üye sayıları yaklaşık 10.000 civarındaydı. Grup, Batılı ülkeler tarafından fonlarla

üzere Batılı ajanslar tarafından desteklendiği iddia edilmiştir.¹¹⁷ Turuncu Devrim sırasında Ukrayna'nın sıradan bir bölge değil birçok dünya ülkesinin siyasî çıkar sahasında yer alan bir konumda olduğu ortaya çıkmıştır. Turuncu Devrim ve Batı yanlısı idarenin yönetimi elde etmesi şüphesiz Rusya Federasyonunun çıkarları açısından olumsuz bir durumdur. Ancak önemli bir siyasî dinamiğin mirasçısı olan Rusya Federasyonu, kendi çıkar sahasında bu negatif durumu tersine çevirecek araçları uygulamaya koymakta gecikmemiştir.

Ukrayna, sorunları çözme yolunda batı yanlısı yeni aktörlere görev vermeye başlamıştır. Turuncu devrim, kendi başına bir çözüm ifade etmemesine rağmen bağımsız Ukrayna'nın problemleriyle başa çıkmak için yeni bir başlangıç olarak kabul görmüştür.

1.3. Siyasî İstikrarsızlık Dönemi

Turuncu Devrim tüm dünyanın gözlerini Ukrayna'nın üzerine çevirmesine neden olmuştur. Sovyetlerin dağılmasından sonra Ukrayna'daki bu olaylar halkın ilk kez yolsuzluğa, rüşvete ve oligarşiye dur dediği ve halkın Avrupa standartlarında yaşam için mücadele ettiği bir süreç olarak görülmekteydi. Yushchenko ve muhalif Timoshenko halka yeni umutlar aşılamış ve toplumun önemli bir kesiminin desteğini almayı başarmış gibi görünmekteydi. Eski Sovyet nüfuz coğrafyasından Polonya, Macaristan ve Slovakya, 2004 yılında AB'ye üye olmuşlar ve uyum sağlamak için önemli reformlar gerçekleştirmişlerdi.

Ukrayna'nın önündeki en önemli hedeflerden biri, kendisiyle aynı kaderi paylaşan sınır komşusu ülkeler gibi Avrupa Birliği üyeliği ve entegrasyonu olmuştur. Ukrayna'nın Avrupa Birliği üyeliği hedefine ulaşmasının önünde hiçbir engel gözüküyordu. Üstelik olaylar süresince Avrupa ve Batı dünyası halkın taleplerine cevap verilmesi yönündeki çağrılarını yükseltmiş ve değişim gerektiğini sıkça vurgulamışlardı. Diğer taraftan Rusya, Avrupa Birliği üyeliğine karşılık Yanukovich'i destekleyerek karşıtlarını darbe yapmakla suçlamıştır.

desteklendikleri iddialarını kabul etmemektedir". (Çevrimiçi) <http://portland.indymedia.org/en/2006/07/342702.shtml>, 10 Haziran 2019).

¹¹⁷ Subtelny, a.g.e., s. 639.

Ülke genelinde yenilenen seçimden sonra Yushchenko ve taraftarları artık yeni Ukrayna'nın yönetiminde söz sahibi olduklarından dolayı umut edilenin gerçekleşmesinde sorun kalmadığı görüşü yaygınlaşmaya başlamıştı. Her ne kadar yenilenen seçimlerle siyasî rakipler mağlup edilmişse de uzun yıllar süren birliktelikle oluşan siyasî ve ekonomik ilişkileri değiştirmek pek de kolay olmayacaktır. Çünkü Batı ve Rusya yanlısı adaylar birbirlerinden haz almasalar da parlamento çatısı altında beraber çalışıyorlardı lakin Ukrayna bağımsızlığını kazandığı tarihten itibaren ilk defa Batı yanlısı adayların eline geçmişti. Ancak Ukrayna'nın yeniden şekillendirilmesi için bir araya gelmiş liderlerin arasındaki hedef ve öncelik farklılıkları, bu aktörler arasında güvenin ve halktan gelen desteğin azalmasına sebep olacak ve yönetimin etkili çalışmasının önünde büyük engel oluşturacaktır.

Başbakan Timoshenko, yönetime gelir gelmez, önceki yönetimler döneminde yapılan birçok uygulamayı gözden geçirmeye başlamıştır. 1990'larda yapılan ve hile karıştığı düşünülen özelleştirme antlaşmalarını gözden geçirmiş ve bu antlaşmaları tekrar yapmıştır.¹¹⁸ Ayrıca artan hükümet harcamaları zamanla Timoshenko'nun Yushchenko'ya karşı önemli eksilerinden olmuştur. Yushchenko ise göreve geldiği andan itibaren Oligarkların çıkarları aleyhine hareket etmeme eğiliminde olmuştur¹¹⁹. Eski Sovyet coğrafyasında, özellikle 1990'lardan sonra çoğalan ve siyasî, ekonomik ve akrabalık ilişkileri üzerine kurulu olan Oligarklar, Rusya'da olduğu gibi Ukrayna'da da iyice kök salmışlardır. Zaman zaman ayyuka çıkan haberler, Oligarkların siyasetçilerle olan irtibatlarının, çeşitli çıkar antlaşmalarının ve çeşitli alanlarda derin bağlantıların olduğunu ortaya koyuyordu. Bu yapıyı değiştirmek pek mümkün olmadığı için Turuncu Devrim sırasında büyütülen umutlar ve verilen sözler, çok sınırlı reformlar yapıldığından dolayı hayal kırıklığına dönüşmüştür.

¹¹⁸ Özelleştirmelerle alakalı derinlemesine tabloların olduğu bu linkte firmaların özelleştirilen oranları ve tutarları ile alakalı pek çok bilgi bulunmaktadır. Örneğin Odessa Oblastı gibi oldukça kalabalık (Yaklaşık 5 milyon nüfus) bir bölgeye elektrik dağıtımını yapan "Odessa Oblenergo" firmasının sadece 26.900.000 UAH (Ukrainian Hrvinia - 5.5 milyon USD) özelleştirilmesi 90'lı yıllardaki özelleştirmelerin bir rant aracına dönüştüğünün çok açık göstergesi olarak görülebilir. Bkz. (Çevrimiçi) http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/Pnack605.pdf, 05 Aralık 2017.

¹¹⁹ Kubicek, **a.g.e.**, s. 170-173.

Yushchenko ve Timoshenko arasındaki görüş ayrılıkları 2005 yılında iyiden iyiye ortaya çıkmaya başlamıştır. Timoshenko maaşlar ve öğrenci bursları gibi popülist söylemler tercih ederek taraftarlarını etrafında tutmaya çalışırken¹²⁰ Yushchenko ise pazar ekonomisinden ziyade hükümetin ekonomiyi kontrol etmesi gerektiğini dillendirerek seçmenlerini konsolide etmeye çalışmıştır. 2004 yılında % 12 büyüyen ülke ekonomisi iki lider arasında yaşanan görüş ayrılıkları nedeniyle oldukça büyük bir düşüş göstererek % 3'ün altına inmiştir¹²¹. Ülke yönetiminde söz sahibi olan liderlerin sorunlara hem popülist hem de piyasa beklentilerinden farklı şekilde yaklaşması, iş insanları ve yatırımcıları büyük hayal kırıklığına uğramış, ülkeye gelmesi beklenen yabancı yatırımların büyük ölçüde gelmemesine neden olmuştur. Diğer yandan, seçim sırasında siyasî cezaların takip edileceğine dair verilen sözler unutulmuş, Kuchma'nın bakanlarından Heorhiy Kirpa bircinayet işlemiş¹²² ve Kuchma rejiminin önemli aktörlerinden Medvedchuk seçimdeki hilelerden sorumlu tutulmasına rağmen ikisinin de mahkeme aşaması hiçbir zaman gerçekleşmemiştir.¹²³ Şeffaflık gibi bir kısım reformlar olumlu etki yaratsa da genel olarak ekonomik durgunluk ve siyasî durum, yönetimde ikili yapının olduğunu yansıtmaktadır.

Yushchenko, bir taraftan Timoshenko'dan özelleştirme planlarını ve diğer çalışmalarını gözden geçirmesini isterken diğer taraftan kendisine yakın bir isim olan Petro Poroshenko'yu Ulusal Güvenlik ve Savunma Konseyi'nin başına getirmiştir. Yushchenko, Poroshenko'ya, bakanlara talimat verme yetkisi başta olmak üzere pek çok sorumluluk vermiştir. Yushchenko'nun bu hamlesi açıkça Poroshenko'yu Timoshenko'ya rakip olarak ortaya çıkartmaktır. Bu arada hükümet, çeşitli skandallarla karşı karşıya kalmış, Yushchenko'nun oğlunun lüks harcamaları iddialarının yanı sıra hükümette birtakım atama ve görevlendirmelerde görevi kötüye kullanma ve rüşvet alma gibi iddialar da ortaya atılmıştır¹²⁴.

¹²⁰ Kubicek, **a.g.e.**, s. 174.

¹²¹ Kubicek, **a.e.**, s. 175.

¹²² Kubicek, **a.e.**, s. 174.

¹²³ Subtelny, **a.g.e.**, s. 639-640.

¹²⁴ Kubicek, **a.g.e.**, s. 174.

Hükümet adına en negatif sonuç yolsuzluk, rüşvet ve oligarşi gibi sorunları çözmek üzere yola çıkan hükümetin aynı suçlamalarla karşı karşıya kalmasıydı. Hükümetin bu sorunlarla nasıl başa çıkılabileceğine dair herhangi bir planı gözüküyordu. Hükümetin pratik olarak iş yapamaz durumda kalması, yeni değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Poroshenko adlı süreçlere rüşvetle etki ettiği ve çeşitli yollarla müdahale ettiği suçlamaları nedeniyle istifa etmek zorunda kalmış, Yuri Yekhanurov da Timoshenko'nun yerine yeni başbakan olarak atanmıştır.¹²⁵

2006 yılı ilk çeyreğinde Ukrayna ile Rusya arasından önemli bir kriz patlak vermiştir. Ukrayna'nın model olarak Batı'yı örnek aldığı ve Rusya'nın da kontrolü kaybetmemek için koz olarak kullandığı argümanları göstermesi bakımından bu kriz iki ülkenin geleceği için oldukça büyük öneme sahiptir. Yushchenko hükümetinin hedef olarak koyduğu Avrupa Birliği üyeliği, önemli bir eski Sovyet ülkesi olan Ukrayna'yı Avrupa Birliği'nin önemli bir müttefik haline dönüştüreceği, ayrıca ABD ile ilişkilerin gelişmesi üzerine NATO'nun bölgedeki etkinliğinin artacak olması Rusya'yı kendi çıkar sahasında etkisiz bırakmaktaydı. Nitekim Turuncu Devrim olaylarının önemli dinamiklerinden biri, Rusya karşıtlığıydı. İki ülke arasındaki bu gerginlik doğalgaz anlaşması sırasında üst düzeye çıkmış, anlaşmanın imzalanmasını gecikmesi üzerine Rusya Federasyonu, Ukrayna'ya gaz akışını birkaç günlüğüne kesmiştir. Buna karşılık Ukrayna hükümeti de kendi topraklarından Avrupa'ya gaz akışı sağlayan boruları kapatmış, böylece bir anda uluslararası bir krize dönüşen doğalgaz sorunu kısa sürede çözülmüştür. Fakat Ukrayna'nın indirimli olarak yararlandığı anlaşma yerine fiyatların iki katına çıkarıldığı yeni anlaşma yürürlüğe girmiş, konu üzerine yapılan tartışmalarda Rusya'nın bu politikayı benimsemesinin temel nedeni olarak Batı ile yakınlaşan Yushchenko'yu cezalandırmak ve hükümeti Batı yanlısı eğilimden vazgeçirmek olduğu açık bir şekilde görülmüştür.

Yanukovich'in ülkede gittikçe artan ekonomik ve siyasal krizler üzerine güçlenen pozisyonu 26 Mart 2006'daki seçimlerde karşılığını almıştır. Timoshenko ve Yushchenko arasındaki ayrılıktan dolayı, Yanukovich'in Bölgeler Partisi bunu değerlendirip koalisyon ortağı olabilirdi. Seçimlerde Turuncu partiler, Bizim

¹²⁵ Kubicek, a.g.e., s. 174.

Ukraynamız, Sosyalist Parti ve Timoshenko'nun BYuT '*Blok*' partileri Turuncu hükümeti oluşturmak üzere iş birliğinde anlaşmışlardır. Seçimlerde beklendiği gibi Yanukovich'in Bölgeler Partisi, Rusya yanlılarının çoğunlukta olduğu ve endüstri bölgeleri olan doğu ve güney şehirlerinde % 32 oyla çoğunluğu elde etmiş ve seçimin kazanan tarafı olmuştur.¹²⁶ Timoshenko'nun Blok partileri, % 14 oy alan Yushchenko'nun Bizim Ukraynamız partisinin önünde yer alarak oyların % 22,3'ünü almış, Sosyalistler ve Komünistler de % 3 barajını aşarak meclise girmeyi başarmışlardır.

Seçim sonuçlarına göre hiçbir parti tek başına iktidar yeter sayısını elde edememiştir. Partiler koalisyon yaparak 450 kişilik mecliste 226 sandalyeyi almaya çalışmıştır. Seçimden önce beklenen, Bölgeler Partisi dışındaki partilerin anlaşarak koalisyon oluşturması ve hükümeti kurmasıydı. Fakat sadece partiler arasındaki görüşmeler bile üç aydan fazla sürmüştür. Görüşmelerin uzun sürmesinin en önemli nedeni, Timoshenko'nun yeniden başbakanlık görevini almak istemesiydi. Diğer partiler ise bu fikre karşı çıkmaktaydı. Diğer yandan da Bizim Ukraynamız partisinden Petro Poroshenko, parlamento sözcülüğü görevini üstlenmek istiyordu. Timoshenko, aralarında sorunlar olması nedeniyle Poroshenko'nun herhangi bir görev almasına itiraz ediyordu.¹²⁷ Bir süre ilerleyen görüşmelerin ardından Yanukovich'in Bölgeler Partisi ve Komünistler, Timoshenko'nun başbakan olmaması için parlamentoyu bloke ettiler. Bu arada yeni bir gelişme yaşanır ve uzun süre Kuchma karşıtı kampanya düzenleyen Sosyalist Parti lideri Oleksandr Moroz, Yanukovich ve komünistlerin oluşturduğu Anti-kriz koalisyonuna katılma yönünde görüş beyan eder. Bunun üzerine yapılan görüşmelerde Oleksandr Moroz'a 1994-1998 yıllarında üstlendiği parlamento sözcülüğü görevi verildi. Oleksandr Moroz'un, Turuncu devrim hareketi içerisinde yer almasına rağmen özellikle özelleştirmelere ve NATO şemsiyesi altına girmeye karşı çıkmak gibi diğer partilerden farklı birtakım görüşlere sahip olduğu bilinmektedir. Yanukovich'in görüşmeler sonucunda başbakanlığa aday gösterilmesine rağmen diğer partiler bu öneriye "darbe" nitelemesi yapmışlar, Başkan Yushchenko'nun seçimleri yenileme kararı vermesini

¹²⁶ (Çevrimiçi) <http://www.osce.org/odihr/elections/ukraine/19595?download=true>, 05 Aralık 2017.

¹²⁷ Kubicek, a.g.e., s. 174.

istemişlerdir. Başkan Yushchenko ise yenilenecek seçimlerin sonucunu kestiremediği için Yanukovich'in başbakanlık görevine gelmesini onaylamıştır.¹²⁸

Başkan ile hükümetin arasındaki derin siyasî farklılıkların ileride idare edilmesi zor bir durum yaratacağı şüphesizdir. Yanukovich, göreve gelince kendine yakın olan ve 2004 yılında gerçekleşen şaibeli seçime karıştığı iddia edilen kişileri çeşitli görevlere atamıştır¹²⁹. Yushchenko ise çeşitli bakanlıkları kontrol etmeye çalışıyordu. Dışişleri Bakanı Borys Tarasyuk ve İçişleri Bakanı Yuri Lutsenko'nun istifalarıyla Yushchenko'nun gücü oldukça sarsılmıştır. Ukrayna'nın uzun yıllar süren ikili yapısı bu defa yönetimde kendini göstermekteydi. İki lider arasında dış politika, ekonomik reformlar, anayasal güçler ve idarî yapı gibi birçok konuda fikir ayrılığı kendini hissettirmiştir.

Yanukovich hükümeti demokratik prensiplerden uzaklaşmak ve Rus lider Vladimir Putin gibi idari yapıya sızmak ve bürokrasideki memurları satın almakla suçlanmaktaydı. Ayrıca Yanukovich'in Bölgeler Partisi'nin önemli finansörlerinden milyarder Rinat Akhmetov¹³⁰ gibi Donetsk gruplarının, yolsuzluklara karışıp fayda sağladıkları, birtakım anlaşmalara imza attıkları gibi birçok iddia ortaya atılmıştır. Bunun yanında Yanukovich, Rusya Federasyonu ile ilişkileri geliştirmek istiyor, NATO üyeliğine karşı çıkıyordu.¹³¹ Tüm bu sorunlarla çalkanan Ukrayna yeniden istikrarsızlık sarmalına girmiştir. Yanukovich'in çabalarının da etkisiyle 11 parlamento üyesinin taraf değiştirerek Yanukovich'in koalisyonuna katılması üzerine, ileride kendi partisinden rakip partiye geçişlerin artacağını ve kontrolü kaybedebileceğini öngören Yushchenko, 2007 yılının Nisan ayı başlarında meclisi lağvedip seçimleri yenileme çağrısı yapmak zorunda kalmıştır. Yanukovich cephesi tarafından tepkiyle karşılanan bu karar sonrası Ukrayna'da tansiyon tekrar üst

¹²⁸ Kubicek, **a.g.e.**, s. 177.

¹²⁹ Atananların ve aslında neredeyse tamamı Yanukovich döneminde suç isnat edilen üst düzey Ukrayna vatandaşlarının tüm listesi bu linkte detayları ile görülebilir. (Çevrimiçi) <http://yanukovich.info/ru/viktor-yanukovych/>, 03 Aralık 2017.

¹³⁰ Rusya yanlısı Victor Yanukovich'in en büyük sponsoru olarak gösterilen Rinat Akhmedov, Ukrayna'nın lider finans ve endüstri grubu System Capital Management isimli firmanın da sahibidir. Dünyanın en pahalı apartmanını Londra Hyde Park'ta 213 milyon dolara satın alması uzun bir süre sansasyon konusu olmuştur. (Çevrimiçi) <http://www.bornrich.com/rinat-akhmetov.html>, 20 Aralık 2017.

¹³¹ Kubicek, **a.g.e.**, s. 178.

seviyeye çıkmıştır. Ancak liderlerin uzlaşmasıyla 30 Eylül 2007'de seçimlerin yapılması yönünde ortak bir kararın çıkmasıyla yükselen tansiyon kısmen de olsa düşmüştür¹³².

30 Eylül'de yapılan seçimlerde yerel ve uluslararası birçok gözlemci yer aldı. Ukrayna sık sık yapılan seçimler yüzünden siyasî istikrarı bir türlü sağlayamamıştır. Seçim sonuçlarına göre Yanukovich'in Bölgeler Partisi % 34,5 oyla birinci parti konumunda yer almış¹³³ ve beklendiği gibi yine güney ve doğudaki seçmenlerin desteğini alarak oy oranını korumuştur. Timoshenko'nun liderliğini yaptığı Blok % 30,7 oyla ikinci, Yushchenko destekçileri Bizim Ukraynamız % 14,1 oyla seçimde üçüncü sırada yer alan partiler olmuşlardır. Barajı geçen diğer partiler olan Komünist Parti oyların % 5,3'ünü ve Volodymyr Lytvyn'in Blok'u oyların % 3,9'unu almıştır. Kuchma döneminde Gongazde cinayeti soruşturmasını engellemekle suçlanan Lytvyn önemli bir başarı elde etmiştir. Oleksandr Moroz'un Sosyalist Partisi, Moroz'un siyasî manevrası sonrası büyük bir kayıp yaşayarak barajı geçememiş ve meclis dışında kalmıştır.

30 Eylül tarihinde yapılan seçimin en büyük kaybedeni Yushchenko'nun Bizim Ukraynamız partisidir. Seçimin asıl galibi, küçük bir farkla parlamentoda çoğunluğu elde edip Turuncu koalisyonu iktidara taşıyarak yeniden Başbakan olan Yuliya Timoshenko'dur. Ülkenin batı ve merkez bölgelerden büyük destek alan Timoshenko, güney ve doğuda yine önemli bir destek alarak ikinci parti olmuştur. Aynı cephede siyaset yapmalarına rağmen Timoshenko'nun halktaki popülaritesi Yushchenko'ya göre çok yüksekti. Çünkü 2010'daki Başkanlık seçimleri yaklaşıyordu ve adaylar çoğunlukla belliydi. Yönelttiği eleştiriler sonrası Timoshenko'ya güven bir miktar azalsa da Yushchenko'ya olan destek zamanla % 10'un bile altına düşmüştü.¹³⁴

Timoshenko hükümeti, döneminde artarak devam eden sorunlara etkin çözümler getiremediği gibi yolsuzluğun artması, oligarkların idareye ve

¹³² Kubicek, **a.g.e.**, s. 178.

¹³³ (Çevrimiçi) <https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=epern-election-briefing-no-38.pdf&site=266>, 13 Aralık 2017.

¹³⁴ Subtelny, **a.g.e.**, s. 641-642.

parlamentoya müdahalelerini önlemede başarısız olmuştur. Nitekim ekonomi de bu sorunlarla beraber istikrarsızlığını devam ettirmiş, 2008 yılında durdurulamayan enflasyon, seçim yorgunu Ukrayna halkının hayatının daha da kötüleşmesine sebep olmuştur.¹³⁵ Turuncu Devrim'in getirdiği umutlar sık sık yapılan seçimler ve siyasetçilerin halkın ve Ukrayna'nın çıkarlarını korumada başarısız olmaları, yeni Ukrayna'ya olan inancın kırılmasında önemli rol oynamıştır.

Tablo 1.2. 1998-2012 Yılları Arasında Güney ve Doğu Ukrayna'da Avrupa ve Rusya Yanlısı Partilere Verilen Oy Oranları

	1998		2002		2007		2012	
	<i>Rusya Yanlısı</i>	<i>Avrupa Yanlısı</i>	<i>Rusya Yanlısı</i>	<i>Avrupa Yanlısı</i>	<i>Rusya Yanlısı</i>	<i>Avrupa Yanlısı</i>	<i>Rusya Yanlısı</i>	<i>Avrupa Yanlısı</i>
Dnipro-Petrovsk Bölgesi	30.52% /524	6.24%/ 119,7	36.44% /671,9	6.35%/ 117,1	55.77% / 915	27.26%/ 447,2	55.17% /766,9	38.17%/ 530
Zapor-Izhia Bölgesi	43.71% /456,4	9.4%/ 98,3	38.61 / 388	7.93%/ 79,7	63.75% / 593,7	19.38%/ 180,5	62.11% /496	31.18%/ 249
Odesa Bölgesi	38.44% /477,6	7.79%/ 96,9	30.38% /344,1	6.62%/ 74,9	58.38% / 588	20.21% / 203,7	60%/ 520,6	32.56%/ 282
Mykolaiv Bölgesi	48.52% /321,9	8.42%/ 55,9	34.24% / 216,9	5.99%/ 37,9	61.58% / 344	22.43%/ 125,4	59.6%/ 281,7	33.74%/ 159,5
Kherson Bölgesi	49.69% /309,8	6.82%/ 42,5	35.55% /213,4	11.82% / 70,9	52.32% / 259	32.13%/ 159	52.68% /226	40%/ 172
Kharkiv Bölgesi	51.48% /791	4.26%/ 65,7	35.86% /535,2	5.92%/ 88,4	57.89% / 769	24.46%/ 325	61.82% /700	31.86%/ 361
Donetsk Bölgesi	41.47% /1001,8	5.8%/ 140,4	34.36% /853,3	2.69% / 66,9	81% / 1934	5.55%/ 132,8	83.95% /1664,2	11.17%/ 219
Luhansk Bölgesi	55.58% /753,7	3.49%/ 47,4	46.1%/ 591,5	3.62% / 46,4	84.85% /1076,4	6.83%/ 86,6	82.2%/ 834,9	11.52%/ 116,8
Kırım	53.11% /519,5	7.55%/ 73,9	43.47% /418,6	9.77% /94	72.7% / 639,7	15.16%/ 133,4	71.75% /526	21%/ 156

Kaynak: Viktor Stepanenko, Yaroslav Pylynski, **Ukraine After Euromaidan: Challenges and Hopes**, Hungary, Peter Lang, 2015, s. 74

Avrupa Birliği ile birliğe katılmaya yönelik görüşmeler umut vaat etmediği gibi Rusya ile tekrar kötüleşen ilişkiler, ülkeye yatırımın gelmesinin ve iş dünyasının güven tazelenmesinin önündeki engellerin aşılabilmesi en önemli sorunların başında gelirken Yushchenko, Timoshenko ve Yushchenko arasında yaşanan çekişme, sorunları ve engelleri çözme yönünde değil sorunları daha da zora sokma yönünde devam ediyordu. Yushchenko'nun "Ulusal Birlik" çalışmalarının başarısız olmasından ve Turuncu hareketin tekrar dağılmasından sonra Yushchenko

¹³⁵(Çevrimiçi) <http://www.economist.com/node/10987650>, 13 Aralık 2017.

tarafından, meclisin lağvedilmesi ve seçimin yenilenmesi çağrısı yapılmaya başlanmıştı. Bu çağrı sonrasında Arseniy Yatsenyuk sözcülük görevini kaybetti.¹³⁶ Sözcülük makamının işlevselliğini kaybetmesi üzerine meclisin çalışıp yasa çıkarma görevini ifa etmesinin imkânı kalmamıştı. 2007 yılı Aralık ayında Timoshenko'nun yeni koalisyon arayışı sonucunda Bizim Ukraynamız ile Lytvyn'in Blok'u uzlaşmış ve blok partisi BYuT ile yapılan koalisyon görüşmelerinde varılan anlaşma üzerine Lytvyn, daha önce yaptığı sözcülük görevine, Timoshenko ise istediği Başbakanlık görevine tekrar gelmiştir.¹³⁷

Timoshenko tekrar göreve geldikten sonra önünde büyük sorunlar bekliyordu. Yanukovich muhalefetinin Timoshenko hükümetini indirmek için yaptığı güvenoyu yoklamaları başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Rusya ile Gürcistan arasında 2008 yılındaki savaş Timoshenko hükümeti açısından ve gelecekteki Ukrayna-Batı ilişkileri bakımından önemli bir olaydır. Bir bakıma Ukrayna'ya benzerlik taşıyan Güney Osetya¹³⁸ ve Gürcistan, aslında ileride Rusya ile Ukrayna arasında gelişecek olaylara dair veriler sağlıyordu. Rusya'nın 2008 yılındaki Güney Osetya'ya müdahalesi tüm bölgedeki politikaları etkileyen bir durum haline almıştır. Uluslararası değerlendirmelere göre Rusya Federasyonu, önemli bir sebep olmadığı halde Gürcistan topraklarına girerek müdahale etmiş ve fiili olarak bağımsız Güney Osetya'nın ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştı. Bu durum Kırım ile güney ve doğu bölgeleri için ileride Ukrayna'ya da benzer bir operasyonun yapılmasına neden olabilirdi. Timoshenko ilk zamanlarda Gürcistan'ı desteklediği halde daha sonra sessiz kaldığı suçlamasıyla medya, özellikle de Başkan Yushchenko tarafından oldukça eleştirilmiştir. Timoshenko'nun 2010 yılında yapılacak başkanlık seçimlerinde Rusya'nın desteğini sağlamak amacıyla olaylarda sessiz kaldığı düşünülüyordu. Başkan Yushchenko, 2003 yılındaki Gül Devrimi ve 2004 yılında

¹³⁶ (Çevrimiçi) <https://www.unian.info/politics/146053-yatsenyuk-sent-in-his-resignation-from-post-of-speaker-of-vr.html>, 15 Aralık 2017.

¹³⁷ (Çevrimiçi) <http://www.economist.com/node/10337909>, 15 Aralık 2017.

¹³⁸ Güney Osetya: Özerk bir bölge olarak 1922'de Gürcistan'a bağlanan Kafkaslardaki tartışmalı bölgedir. 2008'deki Rusya-Gürcistan savaşına da neden olan bölge resmi olarak Gürcistan'a bağlı özerk bir bölge olmasına rağmen Rusya Federasyonunun Güney Osetyalılara vatandaşlık vermeye başlaması ve Gürcistanın bölgeye müdahil olmasıyla Rusya-Gürcistan savaşı başlamıştır. Bölge şu anda Rusya Federasyonuna fiili olarak bağlı özerk bir cumhuriyettir. Dünya kamuoyunun büyük bir kısmı Güney Osetya'yı Gürcistan'ın bir parçası saymaya devam etmektedir.

Ukrayna'daki Turuncu Devrim sırasında Gürcü lider Mihail Saakashvili¹³⁹ ile yakınlık kurmuş, NATO çatısı altına girme ve alternatif enerji yolları oluşturma gibi hedefler bakımından ortak hareket etmişlerdi.¹⁴⁰

Kırım ile güney ve doğu eyaletleri açısından ileride oluşabilecek tehlikeler karşısında pozisyonunu güçlendirmek amacıyla Başkan Yushchenko ve dışişleri bakanının Rusya'ya kuvvetlerini geri çekme çağrıları sonuçsuz kalmıştı. Çünkü Ukrayna'da, Timoshenko'nun 2008'deki bu olay sırasında gösterdiği tavır, bir kısım medya ve birçok siyasetçi tarafından eleştirilmiş ve *ihanet* olarak nitelendirilmişti.¹⁴¹ Yushchenko'nun çabasıyla, daha sonra da muhalefetin verdiği destekle yeni bir koalisyon kurulması gündeme getirildi. Fakat Timoshenko dünyadaki ekonomik krizin Ukrayna üzerinde olumsuz etki yapabileceğini öne sürerek yeni koalisyon kurulmadan istifa etmeyeceğini açıklamıştır. Kendini tekrar krizin için bulan Ukrayna siyaseti, Yushchenko'nun 8 Ekim'de erken seçim çağrısıyla yeniden seçim maratonunun içine girmiştir.¹⁴²

8 Aralık'ta yapılması planlanan erken seçim daha sonra önce 14 Aralık tarihine, ardından 2010 yılına ertelenmiştir. Dönemin devlet başkanı Victor Yuschenko, ekonomik krizin ülkenin erken seçimlere gitmesinin önünde engel oluşturduğunu belirtmiştir¹⁴³. En nihayetinde 2010 yılı şubat ayında yapılmıştır.¹⁴⁴ Aralık ayı başlarında Timoshenko'nun Blok'u, Yushchenko'nun Bizim Ukraynamız partisi ve Lytvyn'in Blok partisi seçimlerde koalisyon oluşturmak üzere anlaşmış, Timoshenko hükümetini güvenoyu hamlesiyle görevden ayırmaya çalışmışlar ancak başarısız olmuşlardı. Bir yandan Rusya ile gaz krizi yaşayan, diğer yandan küresel ekonomik krizle uğraşan ve yolsuzlukla ilgili düzenlemeler yapan Timoshenko'yu,

¹³⁹ 2004 yılından 2012 yılına kadar Gürcistan devlet başkanlığı görevini yapmış Mihail Saakashvili, 2015 yılında şubat ayından 2016 Kasım ayına kadar'da Ukrayna'nın Odessa bölgesinin valiliğini yapmıştır.

¹⁴⁰ Taras Kuzio, **Strident, Ambiguous and Duplicitous: Ukraine and the 2008 Russia-Georgia War**, Toronto, Heldref, 2009, s. 355-356.

¹⁴¹ (Çevrimiçi) <https://worldview.stratfor.com/article/ukraine-yushchenko-timoshenko-and-kievs-future>, 27 Kasım 2017.

¹⁴² (Çevrimiçi) <https://www.theguardian.com/world/2008/oct/09/ukraine>, 05 Aralık 2017.

¹⁴³ (Çevrimiçi) <https://www.unian.info/politics/155107-ukraine-president-postpones-elections-due-to-financial-crisis.html>, 13 Haziran 2019

¹⁴⁴ (Çevrimiçi) https://www.osce.org/odihr/elections/ukraine/eoms/presidential_2010, 13 Haziran 2019.

rakipleri Yushchenko ve Ukrayna Millî Bankası yönetimi ulusal para birimi *hryvniayı* manipüle ederek dolar karşısında değer kaybına uğratmakla suçluyordu.¹⁴⁵

2007 yılında Timoshenko'nun çabasıyla Rusya ile gaz müzakereleri başlamasına rağmen 2008 yılı sonunda Yushchenko'nun girişimiyle görüşmeler kesintiye uğramıştır. Oysa yapılacak anlaşmayla Ukrayna metreküp başına 250 dolar ödeyerek diğer Avrupa ülkelerine göre yarı yarıya ucuz gaz alacaktı.¹⁴⁶ Bunun üzerine, Ukrayna'nın 2008 yılında aldığı gazın karşılığı olan borcunu ödemediğinden ve yaşanan sorunlar yüzünden Rusya, 1 Ocak 2009'da Ukrayna'ya gaz akışını kesmiştir. Ukrayna'nın yanı sıra Orta ve doğu Avrupa ülkeleri bu kesintiden ciddi olarak etkilenmişlerdir. Rusya Federasyonu yeni anlaşma şartlarını diğer ülkeler gibi metreküp başına 450 dolar olarak açıklamış, 18 Ocak'ta yapılan uzun görüşmelerden sonra Ukrayna ile Rusya metreküp başına 360 dolar üzerinden anlaşarak gaz krizini çözüme kavuşturmuşlardır.¹⁴⁷

2010 yılındaki başkanlık seçimlerine kadar görevde kalan Başbakan Timoshenko, Ukrayna'nın yapısal sorunlarına çare olacak projeler üretememiştir. Başkan Viktor Yushchenko gaz krizindeki rolü nedeniyle popülaritesini kaybetmiştir. Yanukovich ve Timoshenko'nun başkan olmak için girdiği mücadelede Rusya'nın desteklediği Yanukovich, % 3'e yakın bir farkla Ukrayna'nın beşinci başkanı olmuştur.¹⁴⁸ Sivastopol üssünün kiralanmasındaki yapıcı rolü ve Gümrük Birliği'ne olan bakışı nedeniyle Yanukovich ile Rus siyasetçiler önemli partnerler olabilirlerdi. Yalnız Yanukovich'in pragmatik siyaset anlayışı yüzünden tamamen Rus etkisine girmeyeceğini bilen Moskova, bundan yararlanarak Yanukovich'in iç politikada elini rahatlatmak için argümanları sağlayarak Ukrayna'yı AB-ABD etki alanının dışında tutabileceğini düşünmüştü.¹⁴⁹ Yalnız Ukrayna ekonomisinin mevcut durumu ve siyasî istikrarı gidişat olarak bu dönemdeki önemli değişimlerle sarsılacaktı. Ülkenin

¹⁴⁵ (Çevrimiçi) <https://www.rt.com/politics/corruption-scandal-over-ukraines-emission-money/>, 05 Aralık 2017.

¹⁴⁶ (Çevrimiçi) <https://www.theguardian.com/world/2009/jan/18/russia-ukraine-gas-deal>, 05 Ağustos 2017.

¹⁴⁷ (Çevrimiçi) https://howlingpixel.com/wiki/2009_Russia-Ukraine_gas_dispute, 24 Kasım 2017.

¹⁴⁸ (Çevrimiçi) <http://www.kiis.com.ua/materials/articles/The%20Ukraine%20Presidential%20Election.pdf>, 24 Kasım 2017.

¹⁴⁹ Plokyh, **a.g.e.**, s. 277.

uzun yıllardan beri süregelen sorunlarının ve halk arasındaki kutuplaşmanın kanlı olaylara neden olacağı Turuncu Devrim tecrübesini de yaşayan Ukrayna için beklenen bir durumdu.

1.4. Maidan Süreci

2000 yılından sonra dünyada yaşanan siyasi ve ekonomik dönüşümler birçok ülkede beklenen sonuçları vermemiştir. Zaten halk hareketleri, darbeler ve siyasî dönüşümlerin halklara ne getireceği çoğu zaman cevapsız kalan sorulardan biridir. Ukrayna bağımsızlıktan sonra devrimler ve sık gerçekleşen seçimlerle istikrarı bir türlü yakalayamayan ülkelerin başında gelmekteydi. Halkın Avrupa standartlarında müreffeh bir yaşam sürme gayesiyle meydanlara çıktığı Turuncu Devrim, başlarda umut vadetse de daha sonra siyasetçilerin ortak çıkarlar için değil de kişisel iktidar hırsları nedeniyle aldıkları kararlar 10 yıl sürecek istikrarsızlık döneminin başlangıcı olmuştur.

Ukrayna uzun yıllardan beri coğrafi konumu ve siyasî süreçler nedeniyle Avrupa kıtasının gelişmelerinden etkilenmekteydi. 2004 yılındaki Turuncu Devrim'den sonra Ukrayna bu kez yeni bir sürece girmiştir.. Diğer yandan uzun yıllar süren birliktelikten dolayı Rusya siyasî ve ekonomik gelişmelerde hâlâ etkiliydi. Ukrayna'nın istikrarsız siyasî süreci en çok ekonomisini etkilemekteydi. 2010 yılında başkanlık koltuğuna oturan Yanukovich, 2013 yılına gelene kadar hem Rusya hem de Avrupa Birliği arasında dengeyi koruyucu bir siyaset izlemeye çalışıyordu. Fakat 2013 yılı sonlarında Yanukovich, aldığı kararla Ukrayna'nın politik eğilimini Rusya'dan yana çevirdiğini açıkça göstermiştir. 2013 yılı sonunda Vilnius, Litvanya'da katıldığı AB-Ukrayna iş birliği zirvesinde Ukrayna'yı AB'nin yakın ortağı yapacak anlaşmayı imzalamaktan vazgeçen Yanukovich, yaklaşık üç ay sürecek ve radikal değişimleri başlatacak olaylar zincirini tetiklemiştir.

Ekonomik sorunlarla boğuşan Ukrayna halkı, vizesiz geçiş ve ekonomik iş birliği gibi çeşitli ortaklıklar getiren bu anlaşmaya olumlu bakmaktaydı. Bu hayal kırıklığı halkı tekrar Maidan'a çıkartacak ve kendilerini iktidara tekrar hatırlatacaktı.

Afganistan doğumlu muhalif gazeteci Mustafa Nayyem'in¹⁵⁰ sosyal medya platformu Facebook üzerinden yayınladığı Maidan Nezalezhnosti'de (майдан незалежності-Bağımsızlık Meydanı) buluşma çağrısı kısa sürede, gece yarısına doğru, ağırlıklı olarak sivil aktivistler ve öğrencilerin bulunduğu gruplarca destek görmüştür.¹⁵¹

2004'teki Turuncu Devrim'de Maidan'a dolan kalabalığa benzer şekilde Ukraynalıların çoğunun yine siyasî gidişattan memnun olmadıkları bilinen bir gerçektir. Tutulmayan sözler, çözüm bulunamayan yolsuzluk meselesi ve Avrupa ile yakın bağların kurulması istemi gösterilerin ana motivasyonunu oluşturuyordu.¹⁵² Sayısı zaman zaman on binleri bulan göstericilerin, çoğunlukla AB yanlısı olduğu, aşırı radikal olmayan ve herhangi bir siyasî partiyi simgeleyen sembollerden uzak duran kişiler ve gruplardan oluştuğu gözlemleniyordu. Aslında Turuncu hareketten farklı olarak Maidan'daki göstericiler siyasî partilere, kurumlara ve kişilere güvenlerini kaybetmişlerdi. Çünkü bu aktörler Ukraynalıları on yıl süren istikrarsızlığa sürüklemiş, gerekli reformları bir türlü hayata geçirememişlerdi. Bu da Ukraynalıların Turuncu Devrim'den çıkardıkları önemli derslerden biriydi. Protestocuların kampanya ve sloganlarında bu durum açıkça belli olmaktadır. Aralık ayı başında, göstericiler arasında yapılan ankete göre, bu kişilerin pek çoğu herhangi bir politik parti, sivil organizasyon ve harekete mensup olmayan kişilerdir.¹⁵³ Daha sonra katılan politik muhaliflerin temsilcileri, bağımsız göstericilerle aynı mekânı paylaşıp umut vadeden bir hareketin içinde yer almışlardır.¹⁵⁴

¹⁵⁰ Mustafa Nayyem, Afganistan doğumlu, Afgan asıllı Ukraynalı gazeteci, milletvekili. Özellikle 21 Kasım 2013'de Facebook üzerinden yaptığı çağrıyla insanları Maidan'da buluşmaya çağırması ve oradan yaptığı canlı yayınlarla ismini duyurdu. Şu anda Petro Poroşenko'nun "Солидарность" Solidarity-Dayanışma partisinden milletvekilidir. (Çevrimiçi) <https://alchetron.com/Mustafa-Nayyem>, 20 Ekim 2017.

¹⁵¹ <https://www.facebook.com/Mustafanayyem>. Bu linkten Mustafa Nayyem'in Maidan boyunca yaptığı paylaşımların (ilk posta dâhil) tamamı okunabilir. (Çevrimiçi) <https://www.youtube.com/watch?v=mtYPztxQ5OI>, 20 Ekim 2017.

¹⁵² Viktor Stepanenko, Yaroslav Pylinski, **Ukraine After Euromaidan: Challenges and Hopes**, Hungary, Peter Lang, 2015, s. 38.

¹⁵³ Olga Onuch, "The Maidan and Beyond: Who Were the Protesters?", **The Journal of Democracy**, C. 25, No. 3, Haziran 2014, s. 46.

¹⁵⁴ Stepanenko ve Pylinski, **a.g.e.**, s. 38.

21 Kasım'da başlayan gösteriler 24 saat devam etmekteydi. Protestoculara lojistik destek çoğunlukla meydanda toplanan yardımlar sayesinde sağlanıyordu. 24 Kasım'daki Kiev gösterisi yaklaşık 150 bin kişinin katıldığı bir organizasyonla gerçekleştirilmişti¹⁵⁵ ve gün geçtikçe göstericilerin sayılı hızlı bir şekilde artıyordu. Gösterilerdeki ana talep, Avrupa Birliği ortaklık anlaşmasının imzalanmasıydı. Siyasî muhalifler Bağımsızlık Meydanı'nın üç yüz metre ilerisinde yer alabilmişlerdi.¹⁵⁶ Gösteriler gerekli ilgiyi hem dış devletlerde hem de ülke içinde görüyordu. Gösterilerin sorunsuz bir şekilde devam etmesine rağmen güvenlik kuvvetlerinin gereksiz müdahalesi barışçıl gösterilerin zaman zaman amacı dışına çıkmasına sebep oluyordu.

Vilnius'ta yapılan zirvede alınan kararlardan kimsenin haberdar edilmemesi ve Victor Yanukovich'in sadece kararı değil yetkililerin bu kararı bildirme ve açıklama yöntemi de büyük tepki toplamış, yetkililerin daha sonra anlaşmanın imzalanacağına dair açıklamaları olsa da Ukrayna halkı bu önemli kararın tartışılmadan alınmasına büyük tepki göstermiştir. Halkın bu derece kendi kendine motive olmasının en önemli nedeni, SSCB dönemindeki gibi tepeden inme "ben yaptım oldu" alışkanlıklarının devam etmesiydi. Yüzbinlerce kişinin sokaklarda gergin ve kızgın bir şekilde beklediği bir ortam, tüm provokasyonlara ya da anlık ve kendiliğinden oluşan negatif gelişmelere açık durumdaydı ve her an bir şeylerin olabileceği beklentisi yüksekti. 30 Kasım saat 04.00 civarında meydana gelen gelişme olayların rengini değiştirmişti ve korkulan gerçekleşmişti. Yeni yıl ağacını hazırlamak amacıyla meydana gelen *Berkut* isimli özel polis güçleri, burada kamp yapan göstericilere sert müdahalede bulunmuş, gösterilerin şekli ve amacı değişmiş, hükümet karşıtı gösterilere dönüşmüştür. Hükümet ve başkana hem gösterilerde hem de uluslararası arenada istifa çağrıları yapılmaya başlanmıştır.¹⁵⁷

Avrupa Birliği ortaklık anlaşmasının imzalanmamasını protesto etmek için buluşan kalabalığın keskin bir amaç değişikliğine gitmesi, Maidan için dönüm

¹⁵⁵ Onuch, a.g.e., s. 46.

¹⁵⁶ Kryrl Savin, "Maidan in Kiev: Revolution in People's Heads", **Euxenios. Governance and Culture in the Black Sea Region**, Ed. By. Scheide Carmen, Schmid Ulrich, St. Gallen, 2014, s.5.

¹⁵⁷ Andriy Portnov, "Euromaidan: Context and Meanings", **İsviçre, University of St. Gallen Euxenios Online Journal**, C.13, 2014, s. 9.

noktasıdır. Maidan olayları siyasî temsilcilerin de dâhil olmasıyla siyasî hesaplaşmalara, Rusya'ya ve eski Sovyet kurumsallaşmasına karşı gösterilere kadar uzamıştır. Ukrayna'da ne zaman sistemsal bir problem ya da tartışma çıksa tüm sorunlar toplu halde masaya geliyordu ve yine aynı şey yaşanmaktaydı. 2010 yılında Yanukovich'in başkan olması ve meydana gelen olaylarla Ukrayna'nın belleğinde taşıdığı tüm sorunlar tekrar gün yüzüne çıkmaya başlamıştı.

Yanukovich'in aile ve iş açısından bağlantılı olduğu Donbass bölgesi oligarklarının birçok alanda tekel olduğu iddiaları üzerine ekonomi çöküşe geçmişti. Ülkenin uluslararası değerlendirmelerde yolsuzluk, şantaj ve iş güvenliği sıralamalarında bir türlü istenen standartları yakalayamaması da bu iddiaları kuvvetlendiriyordu. Eski Sovyet belleğini temizleme yönünde atılan adımlar etkisiz kalıyor, siyasî iklim bu belleğin güçlenmesine yol açıyordu. Tüm bu şartlar altında gerçekleşen gösteriler, başka hesaplaşmalara dönüşerek marjinalleşme tehlikesiyle karşı karşıyaydı.

Sovyet zihni mirasının güçlü olduğu Rusça konuşan güney, doğu ve Kırım bölgeleri bu siyasî hafızanın güçlenmesi ve tazelenmesini sağlayan koşullar için uygun bölgeler olarak görünmektedir. Nitekim Yanukovich ve çevresini iktidara taşıyan güç bu bölgelerde toplanmıştır. Bir kesimin görüşüne göre Yanukovich ve aynı çizgide siyaset yapan politikacılar bu idarî stili Putin'in Rusyasına borçluydular. Yalnız Ukrayna'nın yüzyıllar süren ikili ve dinamik yapısı ne çizgide olursa olsun tek sesli bir siyasî iklime izin vermiyordu. Çünkü yönetimler Ukraynalılara bekledikleri ortak iyi ve müreffeh yaşamı sağlayacak politikalar üretmiyordu. İktidara gelen başarısız yönetimler sebebiyle Ukrayna halkı sosyo-ekonomik bakımdan dünya standartlarının altında kalmaya devam etmekteydi.¹⁵⁸

Maidan olayları, Ukrayna'yı enflasyon problemiyle tekrar karşı karşıya bırakmıştır. Nitekim Avrupa Birliği ve Rusya yanlısı şekilde karşıt bölgelerin

¹⁵⁸ Maidan olaylarının başladığı 2013'ün Kasım ayı sonlarından itibaren bakıldığında bile 1 ABD dolarının 8 Grivna dolaylarına eşit olduğu görülebilir. Kırım krizinin tavan yaptığı dönemlerde döviz piyasası pik yapmış ve 1 dolar, 44 Grivna dolaylarına kadar çıkmıştır. Her yönden stabil olarak görülebilecek son 3,5 senede ise kur görece istikrar kazanmış olsa da krizin başlangıcından itibaren ele alındığında 4 kat artmış bir döviz kuru ile karşı karşıya olunduğu görülebilir. (Çevrimiçi) <https://ru.investing.com/currencies/usd-uah>, 20 Aralık 2017.

oluşma sebebinin de standartların bu iki siyasî yönelimden biriyle yakalanabileceğine olan inanç olduğu anlaşılmaktadır. Diğer bir deyişle, Ukrayna halkının bir kısmı Rusya'yı kurtuluş olarak görüyordu ve diğer kısmının ise Batı'yı kurtuluş olarak görmesiydi, iki kesimin değişik motivasyonları olsa da en nihayetinde Ukrayna bu ikiliği yine yaşıyordu. Bu şartlar altında devam eden ve eski Sovyet coğrafyasında çapı ve etkisiyle benzersiz halk hareketi olarak kabul gören Maidan olayları, sivil karakteriyle bu iki ana siyasî akım dışında kurumsallaşabilecek bir akımın oluşabileceğinin ışığını vermiştir.

Muhafif parlamenterlerin gösterilere dahil olmasıyla provokasyon tehlikesi de ortaya çıkmıştır. Polisin sert müdahalesi ve tutuklamalar sonrası Kiev'de daha büyük gösteriler meydana gelmeye başlamış, bir kısım göstericiler tarafından çeşitli yerlerde barikatlar kurulmuş, aktivistlerden oluşan ve kendilerine "öz savunma birlikleri" adını veren gruplar oluşmaya başlamıştır.¹⁵⁹ Bu grupların dışında Maidan'ın sürdürebilir olması için medikal, bilgi, lojistik, gıda ve diğer hizmet kolları oluşturmuştur.¹⁶⁰ 3 Aralık'ta meclis, hükümeti istifaya zorlayacak oy oranına ulaşamadığı gibi Avrupa Birliği'nden ve ABD'den gelen koalisyon hükümeti kurma, gerekli ekonomik reformları hayata geçirme ve bunun için istişare yapma çağrısı da başarıya ulaşamamıştır. Yurtdışından, Avrupa Birliği'nden ve ABD'den gelen ziyaretler sonrası güvenlik güçlerinin Maidan'daki göstericileri çıkartma ve barikatları kaldırma girişimi, aktivistlerin birkaç saat içinde sayılarını arttırıp bu girişimlere direnmesi üzerine sonuçsuz kalmıştır. Gösterinin sonlandırılması ve sorunlara ortak çözüm bulunması çağrılarının ardından Yanukovich ve liderler yuvarlak masa görüşmesine katılmış ancak etkin bir sonuç alınamamıştır.

¹⁵⁹ Onuch, **a.g.e.**, s. 47.

¹⁶⁰ Stepanenko ve Pylynski, **a.g.e.**, s. 41.

Resim 1. 2. Öğrencilere yönelik sert müdahaleyi protesto etmek amacıyla 1 Aralık 2013'te toplanan Kiev sakinleri

Kaynak: **Nessa Gnatoush**, Wikimedia Commons

Resim 1. 3. Polisin Maidan'ı Tahliye Etmek Amacıyla Göstericilerle Karşı Karşıya Gelmesi

Kaynak: **Mstyslav Chernov**, Wikimedia Commons

İktidar ve özellikle Başkan Yanukovich, Maidan göstericilerini anlamak yerine bu kitleleri iktidarına tehlike olarak görmeye başlamıştı. Nitekim sert müdahaleler ve muhalif politikacıların katılımıyla gösterilerin iktidar karşıtı eylemlere dönüşmeye başlaması iktidarı destekleyenlerin güçlü olduğu güney ve doğu bölgeler ile batı ve orta bölgelerdeki ayrılığın derinleşmesine neden olmuştur. Ukrayna yüzyıllardan beri uğraştığı *iki Ukrayna* ve iki farklı zihniyet sorunuyla, bağımsızlığından sonra 21. yy. başında da karşılaşmıştır. Yalnız, şartlar önceki dönemlere göre daha keskin, daha onarılmaz sorunlara yol açabilecek nitelikteydi. Açık adımlar atmaktan kaçınan iktidar ve başkan, böylelikle kendi ajandasını yürürlüğe koymaya başlayacaktı. Nitekim 14 Aralık 2013 Maidan'ın 200 metre ilerisinde Başkan'a destek gösterisi düzenlenmişti. Rusya yanlısı hükümetin elindeki argümanlar, muhalefetinkine nispetle halkı ikna etmekten oldukça uzaktı.

Dönemin Ukrayna Başbakanı Nikolay Azarov, gösterilerde Ukrayna'nın vizesiz rejime ihtiyacı olmadığını, bunun gay evliliğine yol açacağını deklare etti.¹⁶¹ Devlet başkanı Victor Yanukovich taraftarı Rusya yanlısı göstericiler ise batı ile ilişkilere karşı olmadıklarını ancak "Daha iyi şartlarda bir Avrupa için müzakereler ve Vladimir Putin" sloganları atarak hükümete ve başkana desteklerini gösteriyorlardı.¹⁶² 17 Aralık 2013'te Yanukovich bir dizi anlaşma yapmak üzere Rusya'ya giderek 15 milyar dolarlık kredi ve metre küpünü 400 dolardan aldığı gazın 268,5 dolara indirilmesi sözünü almıştı.¹⁶³ Rusya Başkanı Putin'in anlaşmayı Ukrayna'ya uzanan bir kardeş eli olarak nitelendirmesine rağmen anlaşma detaylarında karşılıklı çıkar ilişkisinin olduğu aşikârdı. Gaz anlaşmasının Ukrayna hükümetinin tavrına bağlı olduğunun ve bu anlaşmanın her çeyrekte gözden geçirileceğinin açık bir şekilde beyan edilmesi yanı sıra, anlaşmada olmasa da Belarus, Kazakistan ve Rusya ile yapılması düşünülen Gümrük Birliği anlaşması ile Rusya, Ukrayna'ya belirli kurullarla bir entegrasyon ve ortaklık teklif ediyordu. 15 milyar dolar, Yanukovich'e Ukrayna'nın birtakım sorunlarını çözmek kısa süreli fırsat sağlayabilirdi. Fakat Ukrayna'nın sorunları yapılsadı. Ülkedeki güvensizlik,

¹⁶¹ (Çevrimiçi) <http://www.newsweek.com/ukraine-must-champion-lgbt-rights-if-its-revolution-succeed-435836>, 12 Aralık 2017.

¹⁶² Andriy Portnov, Tetiana Portnova, **Ukraine After Euromaidan: Challenges and Hopes**, Hungary, Peter Lang, 2015, s. 62.

¹⁶³ (Çevrimiçi) <https://www.kp.ru/daily/26174.4/3062550/>, 12 Aralık 2017.

rüşvet ve idarî sorunlar köklü reformlarla çözülebilirdi.¹⁶⁴ Beklendiği gibi bu anlaşmalar sorunlara çözüm değil kısa vadede Azarov hükümetine ve Yanukovich'e mevcut durumlarını devam ettirmeyi sağlamıştır. Diğer yandan Avrupalı müzakereciler Yanukovich'e statükoyu sürdürebilmesi için önemli bir çözüm sunamadıkları gibi tutuklu olan Yuliya Timoshenko ile müzakereciler yakın ilişki içindeydiler. 22 Aralık 2013 gösteriler sırasında muhalif liderler Millî Mайдan Birliği (Всеукраїнське об'єднання «Майдан») oluşumunun kurulduğunu duyurdular.¹⁶⁵ Bu platform parlamenterler, gazeteciler ve müzisyenler gibi çeşitli kesimden önemli şahsiyetlerden oluşuyordu. Sadece belli bir kesim değil ülkenin aydınları da Mайдan sürecine doğrudan katkı sağlamaya hazırlanıyordu. Fakat bu platform bir taraftan strateji eksikliği ve kararsızlık ile eleştiriliyor, diğer taraftan kolaycılıkla suçlanıyordu. Burada akıllara gelen en önemli sorun, Mайдan'ın başlarda sivil bir hareket olarak başlamışken şimdi muhalif liderlerin mitingine dönüşüp dönüşmediğidir. Meydanlardaki siyah ve kırmızı bayraklar İkinci Dünya Savaşı sırasındaki milliyetçi harekete de atıf yapıyordu. Ancak günümüz Ukraynasında bu renkler “Sağ Sektör/правый сектор” isimli bir örgütün hegemonyası altındaydı.

Mайдan sürecini radikalleştirmeyle suçlanan örgütün lideri Dmitri Yarosh, 2014 yılı başkanlık seçimlerine de İnterpol tarafından aranırken katılmıştı.¹⁶⁶ Mайдan giderek ana eksenini kaybedip farklı renklere evrilmekteydi. Meydanlarda atılan homofobik ve göçmen karşıtı sloganlar da Mайдan'ı marjinalleştirme tehlikesini ortaya çıkarmıştı. Gazeteci ve sivil aktivist Tetiana Chornovol'un 25 Aralık'ın ilk saatlerinde kimliği belirsiz kişiler tarafından dövülmesi gibi sembol olaylar Mайдan'ın gitgide amacı dışına çıktığının ve şiddet olaylarına zemin hazırladığının önemli göstergelerindendir¹⁶⁷.

Ukrayna'nın sosyo-politik ve ekonomik sorunlarına çözüm olacak bir sistem henüz bulunamamıştı. Ukrayna yine bir çözümsüzlük sarmalına girmişti. Daha da

¹⁶⁴ Portnov, a.g.e., s. 10-11

¹⁶⁵ (Çevrimiçi) <https://www.radiosvoboda.org/a/25211011.html>, 05 Aralık 2017.

¹⁶⁶ (Çevrimiçi) <http://www.vesti.ru/videos/show/vid/611436/www.vestifinance.ru/articles/86866>, 12 Aralık 2017.

¹⁶⁷ Tatyana Chornovol'un uğradığı vahşetten hemen sonraki hastane görüntüleri (Çevrimiçi) <http://www.euronews.com/2013/12/25/anti-government-journalist-tetyana-chornovol-beaten-up-in-ukraine>, 12 Aralık 2017; https://www.youtube.com/watch?v=bD0Pqnyd_ZQ, 12 Aralık 2017.

kötüsü gerilim iyice artmış ve farklı tehlikeler ortaya çıkmıştı. 16 Ocak 2014'te muhalefetin tüm çabasına, parlamentonun Yanukovich ile Putin arasında imzalanan anlaşmayı onaylamasına rağmen, anlaşma koşulları kamuoyuna açıklanmamıştır.¹⁶⁸ Halkın ve muhalefetin büyük tepki gösterdiği bu hamle sonrası halk daha da kalabalık bir şekilde Maidan'da toplanmaya başlamış, Yatsenyuk'un duygusal konuşmasıyla göstericiler parlamentoya doğru yürüyüşe geçmişlerdi. Parlamenteoya yakın konumda bulunan Hrushevsky caddesinde polis barikatıyla karşılaşan göstericilerle polis arasında çatışmalar yaşanması üzerine muhalefetten Yatsenyuk ve Vitaliy Klychko'nun kalabalığı meydana geri çekme çabaları başarısız olmuştur.¹⁶⁹ Bazı provokatörlerin de yer aldığı çatışmalarda molotof kokteylleri, fişek ve göz yaşartıcı bombaların kullanılması çatışmalar gösterileri amacından oldukça uzaklaştırmıştır.

Resim 1. 4. Polis Müdahalesi

Kaynak: **Mstyslav Chernov**, Wikimedia Commons

22 Ocak günü çatışmalarda sniper kullanılarak bazı göstericilerin öldürülmesi, adeta olayların çığırından çıktığının habercisidir. Üstelik göstericilerin Başbakan Nikolay Azarov tarafından “suçlu” ve “terörist” olarak anılması mevcut

¹⁶⁸ (Çevrimiçi) <https://razomforukraine.org/policyreport/ukraine-and-the-maidan/>, 06 Aralık 2017.

¹⁶⁹ Portnov, **a.g.e.**, s. 64-65.

durumun kontrol edilebilmesinin mümkün olmayacağını da gösteriyordu. Gelişmelerden anlaşıldığı üzere Kiev'deki Rus yanlısı hükümet, Moskova'nın desteğine fazlasıyla güveniyordu. Bu arada gösteriler Ternopil, Sumy, Zaporizha, Dnipropetrovsk ve Kharkiv gibi bölgelere yayıldı ve bazı yerlerde hükümet binaları göstericiler tarafından ele geçirildi. Bunun yanında bu yerlerin bazılarında polis ile göstericiler arasında çatışmalar gerçekleşmiştir. Bu çatışmalarda hükümet tarafından kiralanan kişilerin oluşturduğu iddia edilen ve Titushki¹⁷⁰ olarak da adlandırılan ve polisle beraber göstericilerle çatışan sivil gruplar da ortaya çıkmıştı.¹⁷¹ 25 Ocak 2014 günü Başkan Yanukovich, Arseniy Yatsenyuk'a Başbakanlık görevini, Vitaliy Klychko'ya ise halkla ilişkiler görevini teklif etmesine rağmen Yatsenyuk bu teklifi kabul etmemiştir. 28 Ocak 2014'te Başbakan Azarov'un istifasıyla olayların yatışması beklenirken hükümetin sıkıyönetim ilan ederek protestocularla yeniden çatışma yolunu tercih etmesi nedeniyle kargaşa ortamı sonlandırılmamıştır.¹⁷²

Ateşkes ilan edilerek başlayan barış görüşmeleri, hükümetin Maidan'da önemli bir proje sunamaması üzerine askıya alınmış 18 Şubat 2014'te olaylar yeniden başlamıştır. Çatışmalar sonrası Kiev sokaklarında birçok göstericinin hayatını kaybetmesi, o günü Maidan sürecindeki en kanlı gün olarak kayıtlara geçirmiştir. Uluslararası güçlerden Almanya, Polonya ve Fransa ile Rusya'nın özel temsilcileriyle yapılan görüşmelerde yılsonuna kadar erken başkanlık seçimlerinin yapılması kararlaştırılmıştır.¹⁷³ Protestoların ölümlerle neticelenmesi üzerine Yanukovich'in içinde bulunduğu bir formül Maidan tarafından kabul edilmiş ve 22 Şubat 2014 tarihinde Ukraynalı seçkinler anlaşmaya vararak Yanukovich'i görevden almaya karar vermişler, Yanukovich de yakın çalışma arkadaşları Savunma Bakanı, İçişleri Bakanı, Ulusal Güvenlik Gücü lideri ve Başsavcı ile ülkeyi terk etmiştir. Yanukovich'in Bölgeler Partisi'nin lideri Oleksandr Efremov bir video yayınlayarak

¹⁷⁰ Titushki: Polisin yanında Ukraynalı göstericilerle çatışan sivil görünümlü gruplar. Günlük 25-50 Euro arası rakamlara çatışmalara katıldıkları iddia ediliyordu. Titushki ismi ise Titushko soy isminden gelmektedir. Hükümet yanlısı olarak göstericilere karşı çatışan ve sonrasında tutuklanan Vadim Titushko bu gruba bir örnek olarak gösterildi. (Çevrimiçi) <http://www.dw.com/en/titushki-the-ukrainian-presidents-hired-strongmen/a-17443078>, 05 Aralık 2017.

¹⁷¹ Portnov, **a.g.e.**, s. 66-67.

¹⁷² (Çevrimiçi) <https://ria.ru/world/20140125/991332865.html>, 10 Aralık 2017.

¹⁷³ 21 Şubat 2014 tarihli başkanlık genelgesinin Rusça orijinaline sadık kalınmış bir İngilizce kopyası için bkz. (Çevrimiçi) <https://www.theguardian.com/world/2014/feb/21/ukraine-crisis-president-laims-deal-with-opposition-after-77-killed-in-kyiv#block-5307624ae4b0b08ea9f4a437>, 09 Aralık 2017.

Yanukovich'in ülkeyi soyduğunu ve halkı kandırdığını ileri sürmüştür. Yanukovich'in parlamentodaki temsilcisi Yuriy Miroshnychenko, canlı yayında gözyaşlarıyla affını isteyerek Başkanın suçları için af dilemişti.¹⁷⁴ Ülkenin bir anda derin bir egemenlik krizine girmesinin Donetsk, Luhansk ve Kırım'daki gelişmeler için uygun zemin oluşturması nedeniyle Ukrayna şimdi daha büyük bir sorun olan ayrılıkçılıkla karşı karşıya kalmıştır. Ortaya çıkan bu belirsizlik durumuna Rusya Federasyonu'nun da fiilî olarak müdahil olmasıyla Ukrayna krizi çok hızlı ve önlenemez bir şekilde bölgesel ve ulusal bir soruna dönüşmüştür.

Yanukovich'in helikopterle Rusya'ya gitmesinden sonra geçici hükümet, başbakanlık görevine Arseniy Yatsenyuk'u, önemli bakanlıklara da Batı yanlısı ittifaktan yana olan kişilerin atamalarını yapmıştır. Muhalif liderlerden Oleksandr Turchynov meclis sözcülüğü görevinin yanı sıra yerinde olmayan Başkan'ın sözcülüğü görevini de ifa edecektir. 25 Mayıs 2014, yeni başkanlık seçimlerinin yapılacağı tarih olarak belirlenmişti. Parlamento'nun hapiste bulunan muhalif lider Yuliya Timoshenko'nun salıverilmesi için oylama yaparak Timoshenko'ya özgürlüğünü iade etmesiyle Maidan olayları daha sonra dönüştüğü şekliyle şeklen başarılı olmuş gözüküyordu. Yanukovich gitmiş, Batı ile entegrasyonu savunan bir hükümet göreve gelmiştir. Yalnız, hükümetin ve yeni seçilecek başkanın önünde önemli zorluklar bulunmaktaydı.

Post-Sovyet ülkelerinin kronik sorunlarından olan yolsuzluk ve rüşvet tüm alanlara sirayet ettiği için Ukrayna'nın en önemli gündem maddelerindedir. Bunun dışında Ukrayna ekonomisinin dünya ekonomisine entegrasyonu için temel reformlar yapılmalıydı. Bunların dışında ülkenin enerji için dışarıya bağımlı olması dış politikada Ukrayna'nın elini zayıflatan önemli sorundur. Nitekim Ukrayna'nın kendi içinde çözemediği güney ve doğu eyaletleri sorunları da yeni hükümetin sağlıklı bir ortamda çalışmasını engelleyecektir. Yanukovich ve çalışma arkadaşlarının ülkeyi terk etmesine halen Ukrayna'da bulunan Rusya yanlısı ve Avrupa Birliği karşıtı destekçileri, buldukları bölgeleri müdahaleye açık hale getireceklerdi. Görüldüğü

¹⁷⁴ Portnov, a.g.e., s. 69.

gibi Ukrayna'nın, benzer bölgelerden farklı olarak içinde bulunduğu özel durum kendine has zorluklar yaratmaktaydı.

1.5. Kırım'ın Rusya'ya Bağlanması ve Donbass Bölgesinin Fiili Durumu

1921-1945 yılları arasında şu andaki gibi yine çok uluslu bir yapıya sahip olan Kırım yarımadası, 1954 yılında, aslen Ukraynalı olan dönemin SSCB lideri Nikita Sergeyevich Khrushchev idaresi zamanında, iki ülkenin dostane ilişkilerinin tarihi anısına Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti idaresine hediye edilmiştir.¹⁷⁵ Bu hediye resmi kayıtlara “Rusya-Ukrayna İlişkilerinin 300. Yılı Anısına” şeklinde geçmiştir.¹⁷⁶ 300 yıl önceki başlangıç ile kastedilen, Pereyaslav Antlaşmasıdır.¹⁷⁷ 1991 yılındaki bağımsızlıktan sonrada Ukrayna devletinde kalan Kırım Cumhuriyeti, özerk olarak bağımsızlığını sürdürüyordu. Yalnız Ukrayna'nın batısı ve doğusu arasındaki farklar gibi Kırım da büyük oranda Rusça konuşan nüfusuyla Maidan olayları ile birlikte hareketlenmiştir. Rusya ile iş birliğinden yana olan Kırım Cumhuriyeti, Batı yanlısı hükümetlerden memnun değildir. Yanukovich'in 21 Şubat 2014 tarihinde Rostov-Rusya'ya kaçmasıyla¹⁷⁸ Kırım'da da gösteriler giderek şiddetlenmeye başlamıştır.

¹⁷⁵ Tatiana Buba, “**Russo-Ukrainian Relations; Sevastopol and the Black Sea Fleet**”, PDF version s.1 (Çevrimiçi) <http://www.iar-gwu.org/sites/default/files/articlepdfs/Russo-Ukrainian%20Relations.pdf>, 27 Şubat 2018.

¹⁷⁶ Sezai Özçelik, “Analysis of the Crimean Tatars Situation During the Occupation of Crimea by Russia in 2014 With the Conflict and Peace Studies Approach”, **E-Journal of Law**, May, 2015, s. 13.(Çevrimiçi) https://www.academia.edu/13979391/ANALYSIS_OF_THE_CRIMEAN_TATARS_SITUATION_DURING_THE_OCCUPATION_OF_CRIMEA_BY_RUSSIA_IN_2014_WITH_THE_CONFLICT_AND_PEACE_STUDIES_APPROACH, 10 Ağustos 2019.

¹⁷⁷ Ploky, **a.g.e**, s.96

¹⁷⁸ Lilia Shevtsova, “The Maidan and Beyond: The Russia Factor”, **The Maidan and Beyond, Journal of Democracy**, C.25, No. 3, July 2014, s. 17.

Harita 1. 4. Kırım Haritası

Kaynak: <http://www.canadianinquirer.net/2014/03/04/us-europe-try-to-rally-strong-western-front-to-persuade-russia-to-back-down-in-ukraine/>, 14 Haziran 2019.

Maidan olaylarının Kiev’de patlak vermesiyle birlikte, belki de neredeyse eş zamanlı olarak Kırım da hareketlenmiştir. Olayların başladığı dönemde Ukrayna anakarasına özerk siyasi yapı ile bağlı olan Kırım'ın başında Rusya yanlısı Başbakan Anatoli Mohilov bulunuyordu.¹⁷⁹ Teknik olarak ülkenin doğusu kadar Rus nüfus bulunduran, aynı zamanda Rusya için son derece stratejik öneme sahip olan Sivastopol Askerî Deniz Üssü’nü barındıran Kırım’da hareketlenmenin bu denli hızlı olması da sürpriz sayılmamalıdır. Gösteriler öncelikle Kırım’ın başkenti Simferopol’da (Akmescit’te) Kırım Türklerinin öncülüğünde başlamıştı. Genel itibarıyla barışçıl devam eden protestolar, Rus yanlısı terörize olmaya hazır grupların provokasyonu ile yer yer şiddetin de yer aldığı çatışmalara dönüştü. Bu tarihlere kadar Kırım Türkleri zaman zaman yerel Ukraynalıların desteğiyle canlı yayınlar yapmaya, Lviv, Kiev ve Kharkiv’de sokaklardaki insanları desteklemeye ve bütünleşmeye çalışmış, kendilerine yakın yerlerde Rusya yanlısı gösteriler yapan

¹⁷⁹ (Çevrimiçi) <https://prabook.com/web/anatoli.mohyliov/2576902>, 14 Haziran 2019.

gruplarla çekişmemeye çalışmışlar ancak bu tarihten sonra olaylar Kırım'da da çığırından çıkmaya başlamıştır.

26 Şubat 2014'de Kırım Türkleri ile Rusya taraftarları arasında çıkan olaylarda 2 kişi ölmüş, pek çok kişi de yaralanmıştır. Batı yanlısı hükümeti protesto eden göstericilerin çeşitli kamu binalarına yürümesinden sonra 27 Şubat 2014'te herhangi bir ülkeye ait olmadığı düşünülen silahlı milis güçler Kırım'daki devlet binalarını ele geçirmişlerdir. Mart ayının başı ile beraber Kırım Türkleri için dayanılmaz baskılar başladı. 3 Mart 2014'te Reşat Ahmetov isimli Kırım Türkünün kaçırılması, 16 Mart 2014'te gözleri oyulmuş ve işkenceye maruz kalmış cesedinin bulunması, tarihsel olarak yaşadıklarından dolayı Rusya'ya nefret besleyen Kırımlı Müslümanlar için bir dönüm noktası oldu. Reşat Ahmetov'un hikâyesi sadece bir başlangıçtı, devamında onlarca genç kaçırıldı, darp edildi ve ayrımcılığa maruz bırakıldı.¹⁸⁰ Bir plana dayandığı her halinden belli olan ve bir organizasyonel şova dönüşen Kırım'ın ismi belirsiz paramiliter güçler tarafından işgale eş zamanlı olarak Kırım Parlamentosu da işgale teknik olarak eşlik etmiştir. Acil olarak toplanan Kırım Meclisi, 11 Mart 2014'te halk oylaması sonucunu beklemeden Kırım'ın Ukrayna'dan resmen ayrıldığını ilan etti. Bunun ardından 16 Mart günü yapılması planlanan referandum ile Kırım'ın Moskova'ya bağlanıp bağlanmayacağı konusu kesinleşecektir.

Ukrayna Anayasa Mahkemesi, 14 Mart'ta bu referandumu geçersiz sayarak Kırım Parlamentosu'nu lağvetti. Fakat referandum zamanında gerçekleşti. Resmî referandum sonuçlarına göre % 83,1 katılımı ile vatandaşların % 95,70'si Rusya'ya bağlanma yönünde görüş belirtti.¹⁸¹ Referandum öncesinde ve sonrasında Rus paramiliter güçlerin Kırım'a girmesi üzerine çok sayıda insanın gözetiminde kaybolduğu ya da fail-i meçhul cinayete kurban gittiklerini de belirtmek gerekir. Ayrıca birçok Kırımlı Türk'ün ve pek çok Ukraynalının bu referandumu boykot edip katılmadığını da beyan edilmektedir¹⁸². Yarımada'nın aslî halklarından olan Kırım

¹⁸⁰(Çevrimiçi) <https://slidex.tips/download/kirim-raporu-rusya-federasyonu-nun-kirim-i-lhaki-sonrasinda-kirim-tatarlarinin-d>, 16 Ocak 2018.

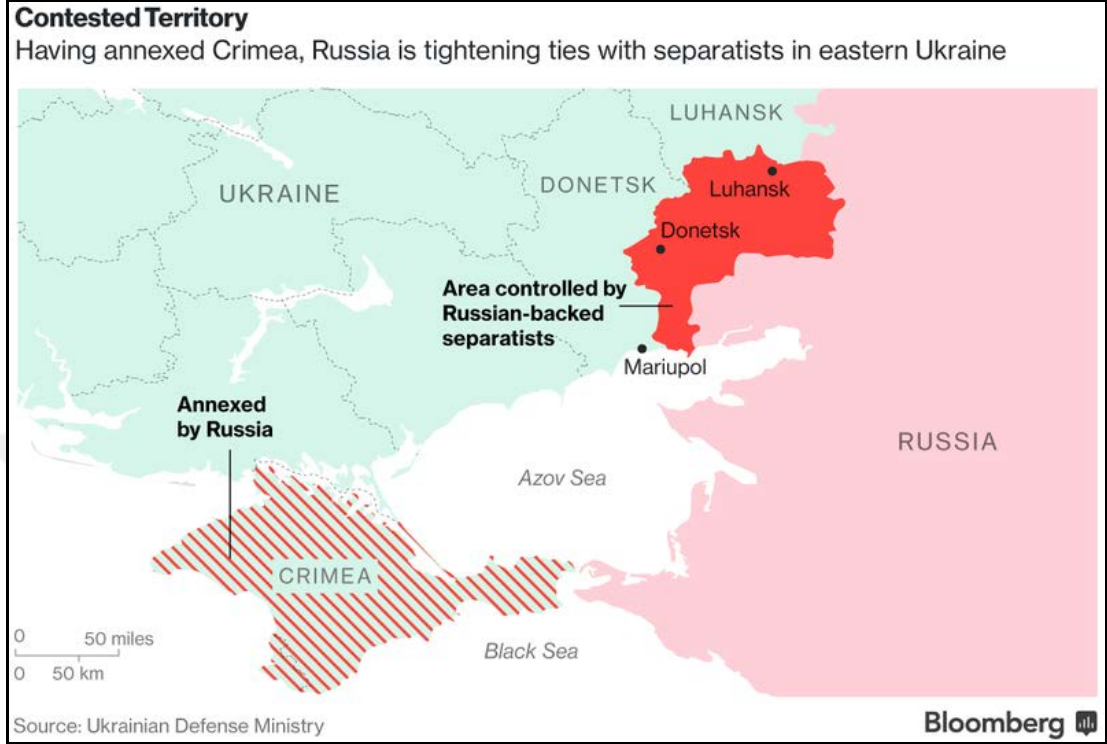
¹⁸¹ (Çevrimiçi) <https://www.rt.com/news/crimea-vote-join-russia-210/>, 16 Ocak 2018.

¹⁸²(Çevrimiçi) <http://qha.com.ua/tr/toplum/iste-kirim-daki-hak-ihlallerini-tespit-eden-raporun-tamami/138050/>, 16 Ocak 2018.

Aynı günlerde Birleşmiş Milletler referandumun geçersiz olduğunu belirterek Rusya'yı işgalci güç olarak niteledi. Ayrıca bu durumun bölgede insan hakkı ihlallerine sebebiyet verdiği vurgulandı. Batılı ülkeler ve siyasetçiler referandumun yasal olmadığını ve Batılı ülkelerin bu referandumu tanımadığını söylemeye devam ederken Rus tarafı, Kırım'ı ana kara Rusyasına bağlamak için pek çok reform gerçekleştirdi. Rusya tarafından yapılan altyapı ve ekonomik reformlarla birlikte 2015 yılında Başbakan Medvedev, Kırım'ın artık Rusya'ya tamamen entegre olduğunu açıkladı.¹⁸⁶ Rusya Federasyonu siyasetçileri ve Rus halkı bu durumdan oldukça memnundu ve onlara göre aslında Kırım zaten Rusya'nındı, bir hata sonucu Ukrayna'ya hediye edilmişti, şimdi geri alma zamanıydı. ABD ve diğer Batılı ülkeler bu gelişmeler üzerine Rusya'ya ve önde gelen Rus vatandaşlarına çeşitli ekonomik ve diplomatik yaptırımlar uygulamaya başladılar. Bu yaptırımların ne kadar etkili olduğu konusundaki soru işaretleri devam etmekle birlikte bu gelişme Ukrayna devletine daha birçok sorun oluşturacak nitelikteydi. Ukrayna'nın geçmişten beri süregelen Doğu-Batı ikiliği ülkeyi daha fazla parçaya bölünmenin eşiğine getirdi. Ukrayna'nın özellikle doğusundaki (Donbass-Donetsk-Luhansk) ve güneyindeki hareketler hâlâ çözülemeyen ve Ukrayna devletinin egemenliğini sarsan önemli gelişmelerdir.

¹⁸⁶ (Çevrimiçi) <http://vestikavkaza.ru/news/Medvedev-zayavil-ob-uspeshnoy-integratsii-Kryma-v-Rossiyu.html/> , 27 Şubat 2018.

Harita 1.5. İtiraz Edilen Bölgeler Haritası

Kaynak: 20 Nisan 2017 tarihli durum. Kırmızı bölgeler “Luhansk ve Donetsk Halk Cumhuriyetleri” isimli ayrılıkçıları sembolize ediyor. (Çevrimiçi) <http://vbloknot.com/colonelcassad/7567-colonel-cassad-blumberg-o-planah-kremlya-v-otnoshenii-dnr-i-lnr.html>, 22 Şubat 2018.

Kırım’ın durumu, Batılı ülkeler için gerçek bir başarısızlıktır. Gelişmeler açıkça göstermişti ki Batılı ülkelerin Rusya’nın askerî yaptırımına karşı kullanabilecek bir argümanları yoktu. Diğer yandan bu olay krizin ana aktörlerinden Ukrayna için ise çok daha büyük bir tehlike niteliğindedir. Batı’nın sessizliğinden ve cılız itirazlarından güç alan Rusya, Kırım’daki kadar agresif çizgilerle çizilmiş olmasa da ülkenin doğusunda da benzer senaryoları hayata geçirme çalışmalarına başladı. Ukrayna’nın en büyük endüstri ve sanayi kentleri olan Donetsk ve Luhansk’ta Rusya tarafından organize edildiği her haliyle belli olan birtakım milis yapılanmalar, kamu binaları ve kamusal alanları işgal etmiş ve tarihsel olarak daha önce Kırım’ı ve şu anki Donbass bölgesini de içine alan bölge için kullanılan “Yeni Rusya/новороссия” ismini verdikleri sözde devletlerini ilan etmişlerdi. İki farklı cumhuriyetten mamul bu oluşum başlarda Luhansk ve Donetsk kentlerini içine alan bir yapılanma iken günümüzde güney kentlerinden Mariupol’e kadar ulaşmayı başarmıştır.

Harita 1.6. Radikal Grupların Pozisyonları (2014 Yılına Göre)

Kaynak: Ukrayna Savunma Bakanlığı'nın hazırladığı 2018 Şubat ayına ait interaktif harita, (Çevrimiçi) <http://mediarnbo.org/2018/02/04/map-ato-04-02-2018/?lang=en>, 22 Şubat 2018.

11 Mayıs 2014 tarihinde tek taraflı olarak ve Ukrayna hükümetine bir deklarasyon bile yayınlamadan bağımsızlıklarını ilan eden Donetsk ve Luhansk Halk Cumhuriyetleri 27 Mayıs 2014 tarihinde birleşip bir konfederasyon oluşturmuş, adını da “Yeni Rusya/новороссия” koymuşlardır. Ukrayna siyasî haritalarına bakıldığında Luhansk ve Donetsk’in aslında çok büyük birer kara parçası olmadığı görülür. Rusya’yı bu bölgede böylesine zorlu ve resmî olarak kabul edemediği bir operasyona sokan sebepler tek bir nedene indirgenemeyecek kadar karışık ve bir o kadar da detaylıdır. Ana hatlarıyla bu sebepleri şöyle özetleyebiliriz:

- Donetsk ve Luhansk’ın Ukrayna’nın en büyük sanayi kentleri olması,
- Oranı yer yer % 90’ı bulan Rus etnik azınlık veya Rusça konuşan nüfus,
- Donetsk’in denize kıyısının bulunması,
- Rusya ile sınır olmaları,
- Rusya’nın, Dünya kamuoyunun gözlerini olası baskılardan kurtulabilmek amacıyla Kırım’dan farklı yönlere çekmek istemesi,

- En nihayetinde Ukrayna'nın siyasi istikrarına karşı oldukça geçerli güçlü bir karta sahip olmak istemesi,

Donetsk ve Luhansk kentleri tarihsel olarak her zaman Ukrayna endüstrisine hizmet etmişlerdir. İlk demir üretim fabrikasının 1796'da faaliyete başladığı Luhansk ve ülkenin kömür rezervlerinin % 20'sine yakınının tek başına bulunduğu Donetsk kentleri Ukrayna için hayati derecede öneme sahip kentlerdir ve en önemli girdi kaynaklarıdır. Donetsk ve Luhansk (bundan sonra kısaca Donbass olarak anılacak) bölgesi, sırf demir veya kömür değil, aynı zamanda ülkenin tek başına endüstri üretiminin % 50'sinin sağlandığı yerlerdir, bu yüzden sadece ekonomik değil aynı zamanda stratejik öneme sahiptir¹⁸⁷.

Bölgenin başlıca önemli ekonomik girdileri arasında kömür, demir-çelik, soda, ağır sanayi üretim makineleri üretim yerleri, makina kimyasalları ve metal kesme makineleri sayılabilir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında SSCB'nin ilk atom bombası üretimi için emtia ihtiyacını giderme maksadıyla bölgede kazılar yapıldığını, aynı zamanda gizli madenler açılarak bölgede aktif bir şekilde mücevher arandığını da belirtmek gerekir. Bölgedeki kömür rezervinin, 2015 yılı verilerine göre, 25 milyar tondan fazla olduğu düşünülmektedir.¹⁸⁸

Ukrayna'nın güney, kuzey ve batıdaki diğer kentleriyle kıyaslandığında Donbass'ın çoğunlukla tarım üretimi yapılan bu kentlere nazaran çok daha önemli, çok daha stratejik bir bölge olduğu görülecektir. Ülkenin üretilmediği kimyasalları Almanya ve Fransa gibi ülkelerden ithal etmeye başladığı ve ABD'den kömür almak için hazırlıklar yaptığı konuları Rus medyası için eğlence konusu olurken ülkenin stratejik kentlerini kaybetmesinin Ukrayna'ya görünenden pahalıya mal olduğu söylenebilir¹⁸⁹. Yine aynı zamanda Donbass'ın Rusya için son derece stratejik bazı askerî ekipmanlar için bir üretim yeri gibi görüldüğünü de eklemek gerekir. Rus tanklarının yapımında kullanılan özel bir madde için kullanılan demir cevheri ve Rus

¹⁸⁷ (Çevrimiçi) <http://curiousua.com/en/ukraine/regions/the-luhansk-region-an-industrial-region-in-eastern-ukraine-rich-in-coal-of-high-quality.html>. 24 Şubat 2018.

¹⁸⁸(Çevrimiçi) <http://curiousua.com/en/ukraine/regions/the-donetsk-region-one-of-the-largest-industrial-regions-of-ukraine.html>. 24 Şubat 2018.

¹⁸⁹ (Çevrimiçi) <https://www.rt.com/business/394767-us-trump-coal-ukraine/> 24 Şubat 2018.

savaş helikopterlerinin motorlarının burada üretildiği düşünülürse söylersek aslında bunların görünenden çok daha önemli ve stratejik bir bölge olduğu anlaşılacaktır¹⁹⁰.

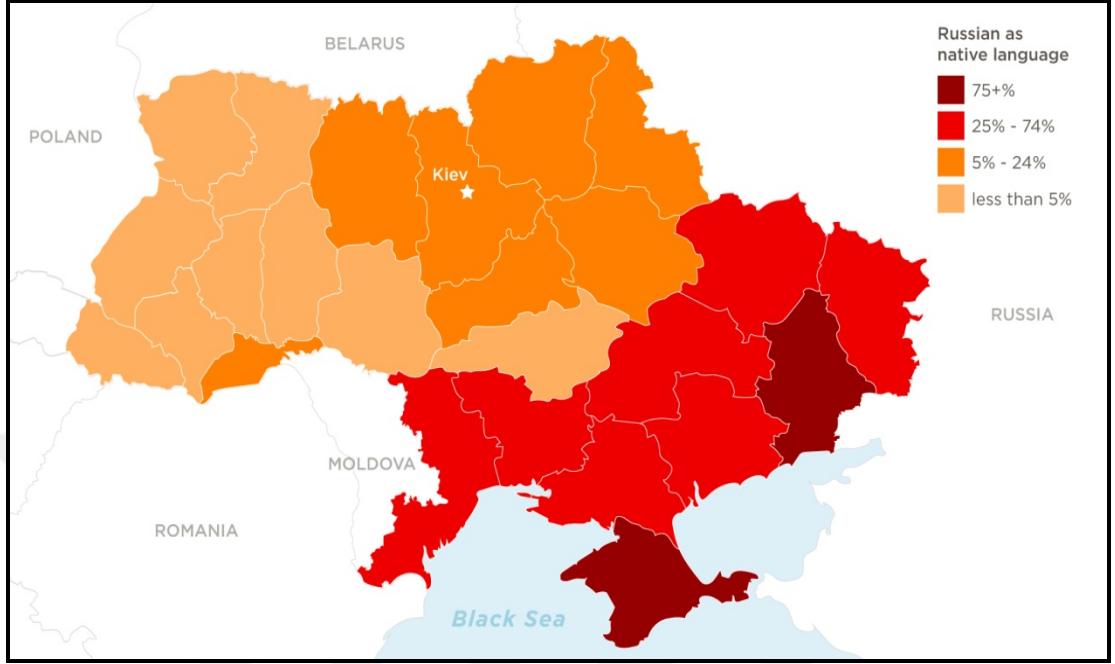
Rusya'nın Donbass bölgesini bir istikrarsızlık adasına çevirip Ukrayna'yı bitmek bilmeyen bir çatışmanın içine çekmek için kullandığı bahanelerden biri de Etnik Rus azınlık veya Rusça konuşan nüfus faktörüdür. Rusya için Donbass bölgesine müdahale bahanelerinden bir diğeri Rusça konuşan azınlıktı. Halkın büyük çoğunluğunun kendini etnik Rus ya da Rusça konuşan nüfus olarak nitelendirdiği Donbass bölgesi, tarihsel olarak kendini her zaman Rusya'ya daha yakın hissetti. Putin 2015 yılı sonunda Rusya 1-Россия 1 kanalına verdiği demeçte Rusça konuşan nüfusu hiçbir zaman Kiev'in merhametine terk etmeyeceklerini söylemişti.¹⁹¹ Sık sık bu tip çıkışlar yapan Rus üst düzey yöneticileri aslında bu durumu bir koz olarak kullandıklarını ve farklı bölgelerde de bu kozu kullanabileceklerini cümle aralarında kullanıyorlardı. Bununla birlikte 2009-2012 seçimlerinde Batı yanlısı bloğun en düşük oy aldığı bölge Güney ve Doğu Ukrayna olmuştur.

Batı yanlısı bloğun en kötü seçim performansları da aynı şekilde Donbass'ta olmaktadır. Aşağıdaki görsellerde geçmişteki seçimler ve Rusçayı ana dil olarak niteleyenlerin bölgelere göre oranlarını vermektedir. Grafiklere bakıldığında doğu tarafına yaklaşıldığında Rusçayı ana dili olarak niteleyenlerin ve Rusya yanlısı partilerin oy oranlarının yükseldiğini görebiliriz. Ülkenin doğusunda ve Kırım'da keskin bir şekilde grafiğin koyulaştığını görüyoruz

¹⁹⁰ (Çevrimiçi) <http://www.dw.com/tr/donbas-neden-önemli/a-17568574>, 24 Şubat 2018.

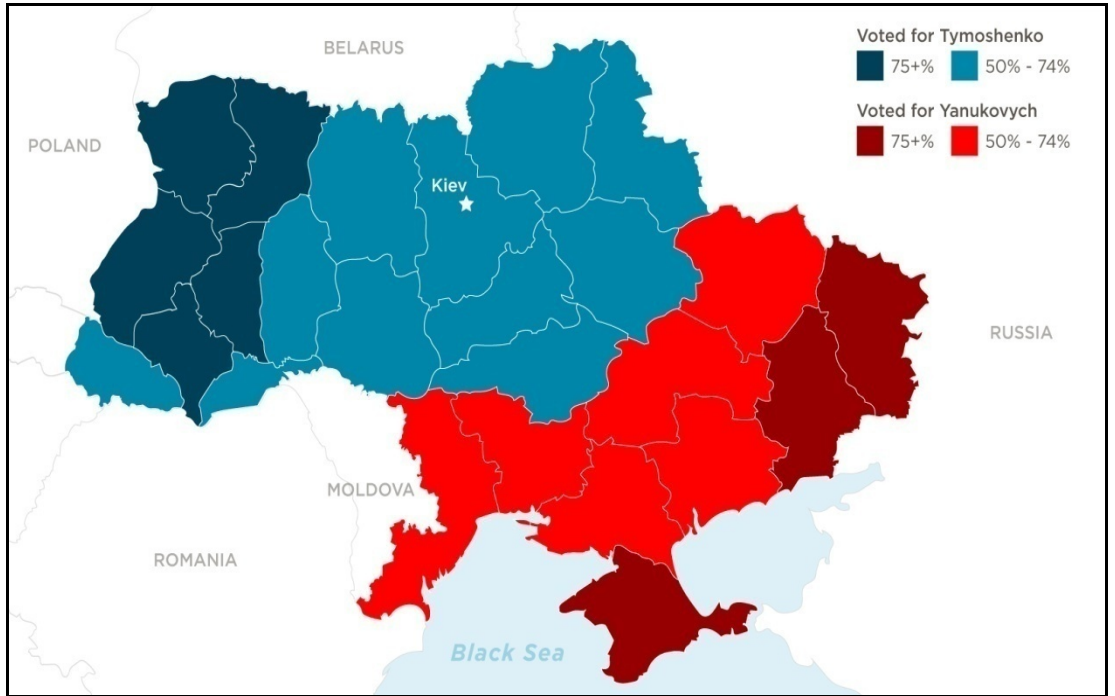
¹⁹¹ (Çevrimiçi) <https://sputniknews.com/politics/201512201032049849-russia-ukraine-donbass-west-putin/>, 25 Şubat 2018.

Harita 1.7. Rusça'yı ana dili olarak belirtenlerin oranları

Kaynak: (Çevrimiçi) <http://weaponsman.com/?p=13966>. 25 Şubat 2018.

Harita 1.8. 2012 yılı başkanlık seçim sonuçları

Kaynak: (Çevrimiçi) <http://weaponsman.com/?p=13966>, 25 Şubat 2018.

2012 yılı başkanlık seçim sonuçlarının bölgelere göre dağılımı incelendiğinde bir önceki grafiğe benzer şekilde bu grafikte de doğu sınırları ve Kırım'da keskin bir koyuluk net bir şekilde görülebiliyor. Victor Yanukovich'in Bölgeler Partisi en yüksek oyu Donbass ve Kırım bölgelerinde almıştır. Grafikler ve seçim sonuçları Rusya'nın Ukrayna'ya müdahale bahanesi için elinde yeterli imkân olduğunu ve Rusya'nın bunu kullandığını göstermektedir.

Donetsk'in denize kıyısının bulunması ve bölgenin Rusya'ya sınır olması, Rusya'nın güvenlik kaygıları açısından önem verdiği bir durum olarak görülebilir. Ancak Rusya'nın Donbass bölgesini istikrarsızlaştırmasının en büyük nedenlerinden bir diğeri Rusya'nın Kırım konusunu Dünya kamuoyundan uzak tutmak istemesi ve Ukrayna'yı istikrarsızlaştırarak, kontrolü altında tutamasa bile en azından başka güçlerin kontrolüne de bırakmak istememesi olabilir. Özellikle medyada Dünya kamuoyu ve siyasetçileri tarafından Kırım konusundan ziyade Donbass bölgesindeki çatışmalar ve çatışmaları durdurmak için dönem dönem yapılan Minsk toplantıları ve pek de uygulanmayan sonuçları yer almıştır. 2014 yılında hem siyasî hem ekonomik olarak oldukça zorlu günler yaşayan Rusya, 2015 yılı başından itibaren görece bir rahatlığa ulaşmıştır. Bütçesini dengelemek için petrol fiyatlarının 100 doların altına inmemesi gereken Rusya, 28 dolar fiyatı gören Brent petrolü¹⁹² nedeniyle zor günler yaşamış, uluslararası baskının ekonomik etkileri nedeniyle rublenin rekor derecede düşmesi de son nokta olmuştur. Ancak Donbass bölgesinde gerçekleşen olaylar Dünya kamuoyu ve siyasetçilerinin gözlerini Donbass bölgesine çevirse de genel olarak Batılı ülkeler tarafından yapılan yaptırımlar daha fazla genişlememiş ve ekonomik güven tekrar tesis edilmiştir. Bunun neticesinde Kırım krizinin başlarında dolar-ruble kotasyonları 33-35 aralığındayken Kırım krizi ve sonrasındaki süreçte ruble 90 seviyelerine yaklaştıktan sonra (1 USD karşılığı) 60-70 bandına dönmüş, faizler % 20 seviyelerine yaklaştıktan sonra tekrar % 8 seviyesine yaklaşmıştır. 2018 yılı Şubat ayı itibarıyla 1 USD = 56.50 ruble şeklinde işlemler devam etmiştir.¹⁹³ Aşağıdaki grafik, Rus rublesinin Amerikan doları karşısında krizin tavan yaptığı günleri ve görece stabil hale geldiği dönemi göstermektedir.

¹⁹² Kuzey Denizi'nden çıkan ve dünyada en yaygın satış ağına sahip olan petrol türü. (Çevrimiçi) <https://www.yurtdisiforex.co/brent-petrol-nedir/>, 25 Şubat 2018.

¹⁹³ (Çevrimiçi) <https://tr.investing.com/currencies/usd-rub>, 25 Şubat 2018.

Grafik 1.0.1. Rus Rublesinin Amerikan Doları Karşısında Seyri

Kaynak:(Çevrimiçi) https://www.binbotpro.com/?utm_source=affiliates&utm_medium=referral&utm_campaign=dronnet&utm_content=40&utm_term=324, 26 Şubat 2018.

Gözlerin Kırım'dan çevrilmesi Rusya'ya nefes aldirmiş, Rusya da kazandığı zaman ile ekonomide güveni tekrar tesis etmiş, en nihayetinde Rus ekonomisinde faizlerin tekrar normal seviyelere dönmelerini ve rublenin istikrar kazanmasını sağlamıştır.

Ancak Rusya'nın Donbass'taki durumu başlatmasının en büyük nedenini, aslında Ukrayna'yı istikrarsızlaştırarak şimdi olmasa bile, fiili ve zorunlu bir şekilde müttefiki haline getirmek ve Ukrayna'nın NATO ve AB gibi Rusya için tehdit olarak nitelendirilen uluslararası kuruluşlara üye olmasını engellemek olarak görebiliriz. Her platformda NATO'nun genişlemesini eleştiren ve bunun durmaması halinde Rusya'nın askerî doktrininde agresifleşeceğini söyleyen Putin, 29 Aralık 2014'de Rusya için en büyük tehdidi NATO olarak resmeden yeni askerî doktrini imzalamış, bu öngörünün bir gerçek olduğunu göstermiştir¹⁹⁴. Bu durumun açıkça askerî doktrinine girme çok dikkat çekiciydi. Tüm bunlarla beraber Rusya sahadaki agresifliğini masada göstermez. Rus siyasetçiler, özellikle de Putin, Ukrayna ile

¹⁹⁴ (Çevrimiçi) <https://breakingnewsenglish.com/1412/141229-nato.html>, 27 Şubat 2018.

alakalı demeç verdiğinde Ukrayna halkına sert mesajlar vermek yerine ılımlı, Rusya'nın onlara düşman olmadığı vb. içeren mesajlar vererek Ukrayna halkını büsbütün kaybetmek istemediklerini gösteriyorlardı. Bazı demeçlerinde daha da ileri argümanlar kullanıp Ukrayna ve Rusya halkının bir bütün olduğunu,¹⁹⁵ Ukrayna halkı ile Rus halkının kardeş olduğunu söylüyorlardı.¹⁹⁶ ABD eski Ulusal Güvenlik Danışmanı Zbigniew Brzezinsky'nin dediği gibi: “Ukrayna’sız bir Rusya imparatorluk olamaz”¹⁹⁷. Rusya'nın rakiplerinin bildiği bir gerçeği Kremlin Sarayını yönetenlerin bilmemesi tabii ki zor bir ihtimaldir. Rusya'nın kullanabileceği tüm kartları aktif bir şekilde Ukrayna üzerinde kullanması, bu ülkeye verilen önemi gösterir. Sonuç olarak Donbass üzerinden hem gözlerin Kırım'dan çevrilmesini sağladı, hem de Ukrayna iç ve dış siyasetine müdahale edebilmek için gerekli bir argüman bulmuştur.

¹⁹⁵ (Çevrimiçi) <https://www.youtube.com/watch?v=qW928uzRQKw>, 25 Şubat 2018.

¹⁹⁶ (Çevrimiçi) <http://thebricspost.com/ukraine-is-a-brother-country-putin/#.WpJtNqvJz58>, 25 Şubat 2018.

¹⁹⁷ (Çevrimiçi) <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/ukrayna/2014/03/29/7507/ukrayna-ile-yeniden-baslayan-finlandiyalilasma-ve-turkiye>, 25 Şubat 2018.

İKİNCİ BÖLÜM

SİYASÎ KRİZİ ÇÖZME ÇABALARI VE HALK HAREKETLERİ

2.1 Siyasî Krizi Çözme Çabaları

Öncelikle Ukrayna’da yaşanan krizin tam olarak ne olduğunu çok daha iyi belirlemek gerekir. Kriz; Kırım’ın Rusya tarafından ilhakı mı, Ukrayna’nın yüzünü bütünüyle Batı’ya çevirip aslî bir tehdit ve düşman olarak Rusya’yı tanımlaması mı, yoksa Rusya’nın Donbass bölgesinde Rusya’ya aidiyet hissedene kitleyi sadece provoke etmekle kalmayıp her türlü desteği vererek kendisi de dâhil hiçbir ülkenin tanımadığı çeşitli sözde cumhuriyetler ilanı ile Ukrayna’nın istikrarını bozması mıdır?

Rusya, yaptığı hamlelerle ve süreci iyi yöneterek günümüzde Kırım konusunu her yönüyle tartışılan bir konu olmaktan çıkarmıştır. Bu dönemde başta ABD, İngiltere ve Avrupa Birliği ülkeleri tarafından uygulanan yaptırımlar yürürlükteydi ve bu yaptırımların pek çoğu Rusya üzerinde ciddi etkiler oluşturmaya başlamıştı. Rusya’nın Kırım’daki yasadışı faaliyetleri uluslararası arenada onaylanmış olmasa da yâdsınmış gibi de görünmüyordu. Donbass bölgesinde hareketlilik oluşması ise Kırım işgalinin ilk yansımalarını uluslararası arenada adeta unutturmuş, tüm gözlerin Donbass bölgesine çevrilmesine neden olmuştur. Aktif olarak devam eden çatışmalar, Almanya, Fransa, Ukrayna ve Rusya liderleri tarafından Belarus’un başkenti Minsk’te düzenli olarak yapılan toplantılarda görüşülürken Kırım tartışılmıyor, üzerinde durulan esas konu ve kriz olarak nitelenen durum Donbass’ta yaşanan sorunlar ve çözüm yolları oluyordu.

Siyasî krizi çözme çabalarını daha iyi anlayabilmek için, krizin taraflarını inceleyip masaya neler getirdiklerini göstermek ve en nihayetinde güncel durumun ne olduğunu aktarmak gereklidir. Krizin tarafları Rusya ve Batı bloğu gibi görünse de aslında Batı bloğunun tek parça olmadığı görülmektedir. Almanya ile Fransa’nın farklı bir kampı, İngiltere ile ABD ikilisinin farklı kampları temsil ettiği açık bir şekilde görülmekteydi. Türkiye Kırım ile tarihî ve soy bağları olmasına rağmen

doğrudan müdahil olamamış ve Kırım Türklerinin (Tatar) haklarını savunmadan öte geçememiştir. Krizi çözme çabaları birkaç ana başlığın altında incelenebilir. Ekonomik ve siyasî bazı basit önlemlerin dışına çıkamayan ve genelde Batı kanadının uygulamaya çalıştığı bu yaptırımların Rusya üzerinde güçlü bir etki bıraktığı da söylenemez.

2.1.1 Avrupa Birliği ile ABD Tarafından Alınan Malî ve Siyasî Önlemler ve Uygulanan Yaptırımlar

Kitle imha silahlarının, özellikle nükleer silahların tüm canlılar için barındırdığı tehlikeden dolayı günümüzde özellikle büyük devletler, aralarındaki anlaşmazlıkları diplomatik temalarla çözmeye çalışılmaktadır. SSCB'nin dağılmasından sonra Rusya ve Batı bloğu arasındaki en büyük kriz olan Ukrayna için de bu durum söz konusudur. Askerî bir hamleye girişmeyen Batı bloğu, öncelikle ekonomik yaptırımlar uygulamıştır. Rusya'ya yönelik yaptırım dalgaları, ABD Başkanının Hazine Bakanlığı'na izin vermesiyle başlamıştır. Malî yaptırımları ilk başlatan ülke olan ABD, Rus ordusunun Kırım'a girmesi ve hiçbir uluslararası normu umursamadan Kırım'da müdahalelerini sürdürmesi üzerine yaptırımları genişleten bir başka düzenleme daha çıkarmış, ardından bu karar, "uzatılması mümkündür" şerhiyle yılsonuna kadar uzatılmıştır.¹⁹⁸ Hazine Bakanlığı'na verilen bu yetkiler basit bazı önlemler içermektedir ve etkili olmadığı görülen bu yaptırımların finans, bankacılık, askerî, teknolojik ve bilimsel yaptırımlarla desteklenmesi gerektiği tartışılıyordu.

Nisan 2014 başına kadar çok şiddetlenmeyen yaptırım dalgası 7 Nisan 2014'te Rusya destekli grupların Kharkiv, Donetsk ve Luhansk kentlerinde devlet binalarını işgal edip bir referandum çağrısında yapmaya başlamaları üzerine sertleşmiştir.¹⁹⁹ 8 Nisan 2014'te Kharkiv kentindeki devlet binalarını geri almaya muvaffak olan Ukrayna yönetiminin Luhansk ve Donetsk'te aynı başarıyı gösteremediği görülmektedir. Kremlin yönetiminin de Ukrayna'yı parçalamaya yönelik faaliyetlerinde değişme görmeyen Batılı ülkeler daha sert tedbirler alıp krizin

¹⁹⁸(Çevrimiçi) https://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/Programs/Documents/ukraine_eo2.pdf, 07 Nisan 2018.

¹⁹⁹ (Çevrimiçi) <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-26248275>, 07 Nisan 2014

önüne geçmeye çalışıyorlardı. ABD Hazine Bakanlığı, Rusya'nın önde gelen firmalarına büyük çaplı yaptırımlar uygularken²⁰⁰ ABD Ticaret Bakanlığı Rusya'ya kritik önemdeki malzemelerin satışına engel olmak için ihracat yasağı getirmiştir.²⁰¹

Hemen hemen aynı sektörleri hedef alan Avrupa Birliği ise ABD'den biraz daha gecikmeli olarak yaptırım uygulamaya başlamıştır.²⁰² Her şeye rağmen Rusya'ya geri adım attırmayı başaramayan, ancak durumu yaptırımlarla çözmek isteyen ABD ve Avrupa Birliği, Temmuz 2014'te yeni dalga yaptırımları yürürlüğe koymuştur.²⁰³ Bu yeni yaptırımlarda hem Avrupa Birliği hem de ABD çok daha katı bir görüntü sergilemesine rağmen Avrupa Birliği, yaptırımları, enerji firmaları üzerinde yoğunlaştırmak yerine daha çok bankacılık ve Putin'e yakın kişilerle sınırlı tutmaya özen göstermiştir. Avrupa Birliği'nin ardı ardına açıkladığı²⁰⁴ yaptırımlar Rusya'nın ana damarlarını oluşturan enerjiyle alakalı neredeyse hiçbir şey içermiyordu.

Rusya yanlısı ayrılıkçıların Donbass bölgesine bağlı bir köyün yaklaşık 10.000 km üstünde Malezya hava yollarına ait MH17 uçuş kodlu²⁰⁵ bir uçağı vurmaları ve bütün kanıtların Rusya destekli ayrılıkçıları işaret etmesi ve AB, ABD'nin insani hakların ve uluslararası kanunların ihlal edilmesi iddiaları ile yaptırımlar uygulaması Dünya kamuoyunu Rusya'ya karşı daha fazla antipati besler hale getirmiştir.

²⁰⁰(Çevrimiçi) <https://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/OFAC-Enforcement/Pages/20140428.aspx>, 07 Nisan 2018.

²⁰¹(Çevrimiçi) <https://www.bis.doc.gov/index.php/forms-documents/regulations-docs/federal-register-notices/federal-register-2014/910-79-fr-21394-entity-list-rule-4-16-2014/file>, 07 Nisan 2018.

²⁰²(Çevrimiçi) <https://www.steamshipmutual.com/Downloads/Sanctions/EU%20DECISION%20265%2012%20MAY%202014.pdf>, 07 Nisan 2018.

²⁰³(Çevrimiçi) <https://www.treasury.gov/press-center/press-releases/Pages/jl2572.aspx>, 07 Nisan 2014.

²⁰⁴ Rusya'nın önde gelen bazı siyasilerine kişisel seyahat ve ekonomik yaptırımlar için Bkz. (Çevrimiçi) <https://www.steamshipmutual.com/Downloads/Sanctions/EU%20REGULATION%20810%2025%20JULY%202014.pdf>, 07 Nisan 2018; Kırım'da üretimi yapılan bir takım mamullerin satın alınmasının durdurulmasına yönelik yaptırımlar için Bkz. (Çevrimiçi) <https://www.steamshipmutual.com/Downloads/Sanctions/EU%20REGULATION%20825%2030%20JULY%202014.pdf>, 07 Nisan 2018; (Çevrimiçi) <https://www.sipri.org/sites/default/files/2016-03/2014.pdf>, 07 Nisan 2018.

²⁰⁵ Daha fazla bilgi için (Çevrimiçi) <https://www.britannica.com/event/Malaysia-Airlines-flight-17>, 15 Haziran 2019.

Bazı uzmanlar, Rusya'ya karşı ticarî ürün satışının engellenmesi ya da bazı kuruluş ve bireylere getirilen seyahat vb. yasakların yerine finansal sektörlere yaptırım uygulanması gerektiğini savunuyorlardı.²⁰⁶ Ekonomik yaptırımların Rusya'nın agresifliğini engellememesi ve krizin Malezya havayollarının uçağının düşmesi gibi global sıkıntılara neden olmaya başlaması nedeniyle yeniden Minsk görüşmeleri gündeme gelmiştir. Ciddi bir yıkıma uğrayan ve Batı'dan istediği ölçüde destek bulamayan Ukrayna ise Petro Porosenko'nun Başkan seçildikten birkaç hafta sonra krizin çözümünün diplomatik yolla olması gerektiğini söylemesiyle yeniden dikkatleri Minsk'e çevirmiştir. Ukrayna yönetimi Kırım'da yaşadığı ağır mağlubiyet ve Donbass'ta başlayan ancak Odessa ve Kharkiv gibi büyük kentlerde deneme aşamasında gerçekleşen başkaldırı girişimlerinin de etkisiyle Donbass'ta siyasî bir çözüm olması gerektiğini düşünüyor ve bunun için çaba sarfediyordu.

Minsk I görüşmeleri, "Luhansk Halk Cumhuriyeti (LHC)" ve "Donetsk Halk Cumhuriyeti (DHC)" isimli ayrılıkçı örgütler, Avrupa Güvenlik İşbirliği Teşkilatı üyeleri (AGİT) ve Rusya'nın Kiev büyükelçisinin de katılımlarıyla 05 Ağustos 2014 tarihinde yeniden başlamıştır. Görüşmelere katılanların çoğunun resmi bir vasfının bulunmaması, belki de Minsk I görüşmelerine damgasını vuran en önemli gerçektir. Görüşmelerde DHC adına Aleksandr Zaharcenko, LHC adına İgor Plotnitski ve Ukrayna'yı temsilen eski Devlet Başkanı Leonid Kuchma yer almıştır. Minsk görüşmelerinde teorik olarak kabul edilen maddelerin arasında en dikkat çekenleri şunlardır:

- Hemen ateşkes ilan edilmesi,
- Yerel yönetimlerin yetkilerinin arttırılması,
- Çatışma bölgelerinde seçimlerin yenilenmesi²⁰⁷.

²⁰⁶ Simon De Galbert, "A Year of Sanctions Againsts Russia - Now What? A European Assesment of the Outcome and Future of Russia Sanctions", **A Report of the CSIS Europe Program**, October 2015, s. 2.

²⁰⁷ "Frussianembassyza" Tüm Minsk anlaşmaları maddeleri için bkz (Çevrimiçi) https://russianembassyza.mid.ru/en_GB/-/russian-foreign-ministry-on-the-minsk-agreements-implementation?inheritRedirect=true&redirect=%2Fen_GB%2Fweb%2, 15 Haziran 2019.

Ukrayna Hükümeti bu tekliflerle krizi bir an önce sona erdirebilmek için aslında adı konmamış bir özerklik vaadinde bulunmuş olmasına rağmen çatışmalar dinmeyince, bu kez 19 Eylül'de yine aynı tarafların üzerinde mutabık kaldığı bir deklarasyon yayınlanmak zorunda kalmıştır. Bu açıklama ise doğrudan çatışmayı sonlandırmak için acil eylem planı görünümündeydi. Açıklamada şu hususlar üzerinde durulmuştur:

- Savaş uçaklarının ya da uçuş kabiliyetine sahip tüm araçların uçuşlarının durdurulması,
- Bölgedeki tüm yabancı paramiliter güçlerin bölgeden ayrılması,
- Ağır silahların karşılıklı olarak cephe hatlarından çekilmesi,²⁰⁸

Ancak yapılan tüm görüşmelere ve anlaşmalara rağmen çatışmalar durmamış ve Ukrayna ordusu 2014 yılı başlarında başlattığı Donetsk havalimanını geri alma operasyonunu tekrar başlatmıştır.

Minsk II görüşmeleri tarafların birbirlerine ve üçüncü taraflara neredeyse hiç güven duymadıkları bir ortamda yeniden başlamıştır. Ancak bu kez görüşmelere Almanya ve Fransa da dâhil olmuş; Almanya, Fransa, Rusya ve Ukrayna'dan oluşan görüşme grubuna "Normandiya Dörtlüsü" adı verilmiştir.²⁰⁹ Görüşmelerin ve alınan kararların nerdeyse bir önceki Minsk anlaşmasının aynısı olduğu görülmektedir.

Minsk I'den sonuç alınamayınca, yine Avrupa Birliği'nin AGİT gibi kuruluşlarının da çabasıyla Avrupa'da bir Rus uydusu olarak görülen Belarus'un başkenti Minsk'te taraflar bir kez daha bir araya gelmiştir. İki görüşmede de en dikkat çekici şeylerden biri, masada ABD ya da İngiltere'nin herhangi bir şekilde yer almamasıydı. Hâlbuki 1995 yılında imzalanan ve Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü garanti altına alan Budapeşte Memorandumu'nda²¹⁰ hem ABD'nin hem de

²⁰⁸ (Çevrimiçi) https://russianembassyza.mid.ru/en_GB/-/russian-foreign-ministry-on-the-minsk-agreements-implementation?inheritRedirect=true&redirect=%2Fen_GB%2Fweb%2, 15 Haziran 2019

²⁰⁹ (Çevrimiçi) <https://www.express.co.uk/news/world/719893/Normandy-Four-Germany-France-Russia-Ukraine-meet-Berlin-discuss-resolution>, 22 Nisan 2018.

²¹⁰ (Çevrimiçi) <http://qha.com.ua/tr/siyaset/dqtk-dan-budapeste-memorandumu-taraflarina-muracaat/57989/>, 22 Nisan 2018.

İngiltere'nin onayı bulunuyordu. Yani bu ülkeler de Rusya Federasyonu gibi Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü ve sınırlarını garanti etmişlerdi. Ancak, 2014 yılında Rusya Federasyonu, Ukrayna'nın topraklarının bir kısmını bilfiil, bir kısmını da de facto bir şekilde işgal etmişti. Diğer iki garantör ülkenin Minsk anlaşmalarında şekli olarak bile yer almaması bir statüko değişimi olarak yorumlanabilir. I.Minsk ile benzer hedefler içeren II. Minsk anlaşmasının hedefleri şunlardır;

- Hemen gerçek bir ateşkes,
- Güvenli bölge,
- İnsanî yardımlar için tüm tarafların ortak çabası,
- Ağır silahların kullanımının sonlandırılması,²¹¹

Akıbeti birincisiyle aynı olan ikinci anlaşmada en dikkat çekici farklılık, Donbass bölgesine özerklik benzeri bir ayrıcalık verilmesidir. Bu, aslında Ukrayna'nın bölünmesinin önünün resmî olarak açılması anlamına geliyordu. Ancak gösterilen tüm çabaya ve Ukrayna'nın özerklik vermeyi kabul etme boyutunda tavizlerine rağmen masada yapılan anlaşmalar gerçekte sahada uygulanmıyordu. İkinci Minsk anlaşması imzalanırken Ukrayna'nın Donbass bölgesine açılan stratejik kasabası Debaltseve'de 8.000'e yakın Ukrayna askeri ayrılıkçılarca pusuya düşürülmüştü.²¹² Ateşkes anlaşmasına rağmen ayrılıkçılar bu ordu birliğine saldırmaya devam etmiş ve DHC lideri Aleksandr Zaharcenko, Debaltseve bölgesinin ateşkes anlaşması içinde yer olmadığını iddia etmiştir.²¹³

Rusya'nın barış zamanı ölen askerlerin kimliklerini ve sosyal durumlarını devlet sırrı kabul etmesi, DHC ve LHC gibi örgütlerin bölgesel bir süper güç tavrıyla yapılan anlaşmalara uymaması ve Ukrayna'nın özerklik teklifine rağmen ayrılıkçıların uzlaşmadan ziyade düşük yoğunluklu bir savaş üzerinde ısrarcı olması

²¹¹ Çevrimiçi) https://russianembassyza.mid.ru/en_GB/-/russian-foreign-ministry-on-the-minsk-agreements-implementation?inheritRedirect=true&redirect=%2Fen_GB%2Fweb%2, 15 Haziran 2019

²¹² (Çevrimiçi) <https://www.kyivpost.com/article/content/war-against-ukraine/thousands-of-soldiers-endangered-in-debaltseve-pocket-380978.html>, 23 Nisan 2018.

²¹³ (Çevrimiçi) <https://www.kyivpost.com/article/content/war-against-ukraine/thousands-of-soldiers-endangered-in-debaltseve-pocket-380978.html>, 23 Nisan 2018

gibi pek çok husus, aslında Rus bloğunun, bir uzlaşmadan ziyade Ukrayna'nın istikrarsızlığını tercih ettiğini açık bir şekilde göstermektedir.

2.2. Rusya İçin Tehdit Olarak Halk Hareketleri

Kitle imha silahlarının yaygınlaşması ve giderek daha güçlü hale gelmeleri,²¹⁴ büyük devletlerinin rekabetlerinde mücadele yöntemlerini değiştirmelerine neden olmuştur. Çünkü konvansiyonel ya da nükleer bir savaş, sadece savaşan iki ülkenin zarar görmesiyle değil dünya ekonomik sisteminin çökmesiyle ve yüz milyonlarca insanın ölmesiyle sonuçlanabilirdi. Bunun yerine günümüzde mücadeleler daha çok siyaset ve ekonomi temelli gerçekleşmektedir. Dünya siyasetine yön verme ve etki etme söz konusu olduğunda en güçlü bloğun Batı bloğu olduğu rahatlıkla fark edilebilir. Batı bloğu sahip olduğu medya ve ekonomi gücüyle demokrasi, insan hakları, evrensel hukuk gibi kavramları kullanarak etki altına almak istedikleri ülkelere sirayet etme çabasındadırlar. Bu çabalar özellikle 11 Eylül 2001'de New York'ta gerçekleşen ikiz kuleler saldırılarının ardından hızla tırmanışa geçmiş, Birleşik Devletler öncelikle Afganistan'da, ardından hızlıca eski Sovyet ülkelerinde boy göstermeye başlamıştır.

Önce Gürcistan'da Kadife-Gül Devrimi, ardından Ukrayna'da Turuncu Devrim, akabinde Kırgızistan'da Lale Devrimi gerçekleşmiştir. Özbekistan Andican kentinde bir girişim denense de silahlı güçlerce bu girişim bastırılmıştı.²¹⁵ Özbekistan hariç bu ülkelerin tamamında ABD'nin desteklediği kişiler iktidara gelmişti. Her ne kadar Batı medyası bu girişimlere devrim dese de aslında gerçek bir devrimde olan hiçbir şey bu girişimlerde yaşanmamış, sadece iktidara gelen kişilerin isimleri değişmiştir. Bu gelişmelere paralel olarak ABD'li yöneticilerin söylemleri gelişmelerin arkasında ABD'nin olduğunu açıkça gösteriyordu. Nitekim dönemin ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı Condolezza Rice'in Belarus'ta iktidarı elinde tutan Aleksandr Lukasenko için "Avrupa'daki son diktatör" demesi ve bir değişimin gerçekleşmesi gerektiğini belirtmesinin ya da Zbigniew Brzezinski'nin sıranın

²¹⁴ Bazı nükleer silahların kullanımının hemen akabinde onbinlerce insanın hayatını kaybedebileceği öngörülmektedir. Bkz., (Çevrimiçi) <https://futurism.com/us-report-confirms-russia-developing-worlds-most-powerful-nuclear-weapon/>, 15 Mayıs 2018.

²¹⁵ Eren Tellal, "Eski Sovyet Coğrafyasında Devrimler", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C.60, S.2, 2005, s. 273-278.

Rusya’da olduğunu açık bir şekilde ifade etmekten kendini alamamasının perde arkasında²¹⁶ ABD’nin bu konuya olan özel ilgisinin olduğu açık bir şekilde görülebilir.

Güney Amerika ülkelerinde dönem dönem gerçekleşen ve Türk medyasında hatalı bir şekilde halk isyanı olarak sunulan toplu ulaşım, elektrik ve gıda vergisi artışı vb. protestolar sayılmazsa son 20 yılda dünya üzerindeki ülkelerde iktidarı ya da kişileri değiştirme motivasyonu taşıyan girişimlerin tamamı eski SSCB coğrafyasında gerçekleşmekteydi. Ukrayna, Kırgızistan, Gürcistan ve Özbekistan gibi ülkelerde gerçekleşen ve 2005 yılında Azerbaycan’da da²¹⁷ bir denemenin gerçekleşmesine kesin gözüyle bakılan bu hareketlerin altında yatan motivasyonlar nelerdi ve bunların Rusya için ulusal güvenlik tehdidi olarak anılmasına sebep neydi? Öncelikle bu hareketlerin görünen sebeplerinin ardında genelde kendini saklama ihtiyacı hissetmeyen Batı’nın desteği olmasının sebebi ve son olarak bu hareketlerin ya da gelecekte bu coğrafyada gerçekleşebilecek Batı destekli diğer halk hareketlerinin Rusya için oluşturduğu tehdit neydi? Bu sorunların açık bir şekilde değerlendirilmesi gerekliydi.

1991 yılının sonunda SSCB, ardında, kendisinden ayrılacak devletlere sınır problemleri, kapalı pazar ekonomisinin açık piyasa ekonomisine sancılı bir evrilme süreci ve pek çok sosyal problem miras olarak bırakmıştı. Özellikle Boris Yeltsin döneminde devlet kurumlarının çok düşük ödeme bedelleri ve avantajlı vade imkânları ile sonradan “Oligark” olarak anılacak kişilere bırakılması²¹⁸ ilginç bir olgudur. Aralarında Rusya’nın en büyük kamu kuruluşları olarak gösterebilecek Lukoil, Yukos, Neftegaz, Gazprom, Rosneft, Saha vb. gibi şirketlerin özelleştirilmeleriyle Putin’in iktidara gelir gelmez özellikle ilgilendiği göze çarpar. Hatta Yukos Oil firmasını ilerleyen yıllarda vergi borçlarını ödemediği gerekçesiyle kamulaştırmıştır. Devam eden süreçte Boris Berezovsky’ye ait olan ORT ve

²¹⁶ Tellal, **a.g.m.**, 275.

²¹⁷ Tellal, **a.m.**, 276.

²¹⁸ Gökhan Orhan, Sedat Çobanoğlu, “Sovyet Sonrası Dönemde Rusya’da İdarî Reform Politikaları”, **Yasama Dergisi**, Sayı:30, s. 58.

Vladimir Gusinsky'ye ait olan NTV ve Segodnya, İtogi gibi gazeteler ve diğer medya kuruluşları Kremlin'in kontrolüne alınmıştır.²¹⁹

Benzer problemler SSCB'den ayrılan ülkelerde de gözlenmekteydi. Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkelerinin pek çoğunun günümüzde hâlâ kendi durumlarına benzer ülkelere nazaran halkına ciddi oranda bir refah sunamaması, rüşvet sorununu çözmemesi, adam kayırmacılık ve en nihayetinde bu sorunların kümülatif toplamının halkın hayat standartlarını oldukça negatif etkilemesi, eski Sovyet Bloğu ülkelerinde siyasî iktidarlara karşı her an tepkiye dönüşebilecek kızgınlığı göstermesi açısından oldukça önemli detaylardır. 1997 yılında yapılan ve Dünya Bankası'nın Dünya Gelişim Raporuna benzeyen bir raporda Güney Kafkasya ülkeleri eski Doğu Bloğu ülkeleri arasında yüksek vergi, istikrarsızlık, rüşvet, suç, hırsızlık ve terörizmden şikâyet eden ülkeler arasında anılmaktan kurtulamamıştır.²²⁰ Ayrıca adı anılan ülkelerdeki etnik farklılıklar ve dengesizlikler de devrim olarak anılan bu süreçlerin gerçekleşmesine katkı sağlamıştır. Görünen sebepler ile birlikte görünmeyen ya da açıkça tartışılmayan sebeplerin eski Sovyet ülkelerindeki bu hareketleri tetiklediği ya da desteklediği görüşü de konunun bir diğer tarafını oluşturmaktaydı.

Gürcistan, Ukrayna ya da Kırgızistan gibi ülkelerde gerçekleşen ve genel olarak iktidarı değiştirmeyi amaçlayan halk hareketlerinin en ateşli savunucuları Batı medyası ve Batılı sivil toplum kuruluşlarıdır. Görünen bu gerçek, Kremlin'in 2005 yılında STK'ları yasaklamasına ve sıkı bir kontrol mekanizması içine almasına neden olmuştur.²²¹ Görünmeyen ya da ana akım medya tarafından doğrudan görünmesi istenmeyen diğer neden ya da nedenler ise Batılı devletler ya da istihbarat örgütleri tarafından desteklendiği düşünülen STK'lar vasıtası ile halkın iktidara karşı

²¹⁹ Orhan, Çobanoğlu, **a.g.m.**, s. 63.

²²⁰ A. Brunetti, G. Kisunki - B. Weder, "How Business See Government", **International Finance Corporation**, Discussion Paper, No: 33, 1997, s. 40.

²²¹ Orhan, Çobanoğlu, **a.m.**, s. 63.

ayaklandırılmasıdır. Bunların başında hemen hemen tüm eski Sovyet coğrafyasında organize olmayı başaran George Soros'un²²² "Açık Toplum Enstitüsü" geliyor.²²³

1993 yılında kurulan Açık Toplum Enstitüsü'nün (Open Society Foundation) kurucusu ve başkanı olan Soros, Gürcistan'daki süreçle alakalı olarak açıkca halk hareketini maddî olarak desteklediğini kabul etmiştir:

*"Gürcistan'da polislerin insanları şantaj ile tehdit etmesine karşı yeni hükümete destek verdim ve başarılı oldum. Şevardnadze ve diğer hükümet üyeleriyle birlikte yapmaya çalıştık bunu, ancak onlar polise karşı gelemediler. Gürcistan'da yolsuzluğun kaynağı polis idi. Polis de Şevardnadze'nin kurmaylarına bağlıydı. Liberya ve Nepal'de de bunu yapmayı deneyeceğiz."*²²⁴

Yukarıdaki cümleleri İstanbul'da Açık Toplum Enstitüsü'nün 5 yıllık olağan toplantısında söyleyen Soros, farklı ülkelerin iç işleyişleriyle alakalı olarak görülebilecek durumlara müdahale ettiğini kabul ediyor, hatta konumunu bir adım daha öne çıkararak Liberya ve Nepal'de de aynı şeyi yapmaya çalışacağını söylüyordu.

Eski Sovyet coğrafyasında rejim ya da yönetici değişiklikleri gerçekleştirmek ya da en azından hareketlere destek vermek için çaba harcayan pek çok ABD-Batı menşeli kurum bulunmaktadır. Bunlar arasından, Birleşik Devletler Hazinesinden direkt destek alan *National Endowment for Democracy*, *Freedom House*, *National Democratic Institute*, Başkanlığını eski Amerikalı senatör John McCain'in yaptığı *International Republican Institute* gibi örgütler örnek olarak gösterilebilir.²²⁵ Bunlardan *National Endowmentfor Democracy* isimli kurum 25 Mayıs 2018 tarihinde Kırım Tatar lideri Mustafa Abdülcemil Kırımoğlu'nu Washington'da

²²² George Soros: Yahudi asıllı ABD vatandaşı, borsa ve kur spekülâtörüdür. Bu kadar çok adının zikredilmesi, yönettiği Açık Toplum Enstitüsü'nün adının, devrim yapılan yerlerde ve hadiselerde sık sık duyulmasından dolayıdır.

²²³ (Çevrimiçi) <https://www.opensocietyfoundations.org/>, 05 Ekim 2018.

²²⁴ (Çevrimiçi) <http://www.millicozum.com/mc/agustos-2006/akpnin-soros-ekonomisi-sos-veriyor>, 01 Haziran 2018.

²²⁵ Mark MacKinnon, **Renkli Devrimlerin Sırrı: Yeni Soğuk Savaş**, Çev: Emel Lakşe, Ankara, Destek Yay., 2008, s. 50.

konuk edip cesaret ödülü takdim etmiştir.²²⁶ Bu kurumların arkasında oluşacak listeye ABD, Fransa, İngiltere ve Almanya istihbarat kurumlarının bağlantılı olduğu isimler eklenebilir.

ABD ve Batı, soğuk savaş döneminde ve 11 Eylül olaylarından sonra üçüncü ülkelerde rejim değişiklikleri için genelde askerî darbeler gerçekleştirmiş, nadiren askerî müdahaleleri tercih etmiştir. Irak ve Afganistan müdahaleleri bunlara örnek gösterilebilir. Tabii yine 11 Eylül'den sonra ABD, ulusal güvenlik doktrininin bir parçası olarak "Büyük Ortadoğu Projesi" ismini verdiği bir projeyi hayata geçirmek istedi. Bu projenin gerekçesi olarak için açıklanan bahaneler terörün kökünü kurutmak, etnik çatışmalara ve ağır insan hakları ihlallerine engel olmak gibi sebepler gösterilmiştir.²²⁷

Irak ve Afganistan gibi nispeten büyük bir gücün arkasında durmadığı ülkeleri kolaylıkla işgal ettikten sonra ABD, yüzünü eski SSCB coğrafyasına çevirmişti. Daha doğrusu bu bölgede faaliyet bazlı icraata geçmek istedi. Çünkü çok yüksek ihtimalle Gürcistan, Kırgızistan ve Ukrayna'da gerçekleştirmek istedikleri politika için önceden planladıkları bir ajandaya sahiplerdi. Ancak bu bölge "Rusya'nın arka bahçesi" olarak görüldüğü için bu bölgelerde askerî darbe ya da direkt askerî müdahaleler yapmak istenen sonucu vermeyebilirdi. Zaten ilerleyen tarihlerde Rusya'nın güçlü bir şekilde provoke edilmesiyle Rusya-Gürcistan savaşı başlamış ve savaşın sonucu sadece Gürcistan'ın yenilgisi, toprak kaybı olarak kalmamış, Batı bloğu da mağlubiyet almıştır.

Görüldüğü gibi Askerî müdahaleler ciddi bir risk taşımaktadır. Bölge halkının nezdinde tepki çekebilmektedir. Ayrıca askerî darbeler ters tepebilir, bütün politikalar çöpe gidebilirdi. İşte tüm bu sebepler yüzünden öyle görünüyor ki Batı Bloğu, ama özellikle ABD, Rusya ile askerî ya da ekonomik olarak karşı karşıya kalmadan ve askerî bir darbe organize etmeden bu bölgede faaliyet göstermenin tek ve en etkili yolu olarak STK destekli halk hareketleri başlatmayı uygun görmüştür.

²²⁶ (Çevrimiçi) <https://www.ned.org/crimean-tatar-hero-mustafa-dzhemilev-honored-by-ned-with-the-democracy-service-medal/>, 01 Haziran 2018.

²²⁷ BOP "Büyük Ortadoğu Projesi", 2012, s.11, Bkz., (Çevrimiçi) <https://derinistihbarat.files.wordpress.com/2012/08/buyuk-ortadogu-projesi.pdf> s.11, 15 Mayıs 2019.

STK destekli darbe süreçleri ABD-Batı için karmaşık olmakla birlikte stratejik açıdan en uygun yöntem olarak görülmüştür. Ülkelerindeki siyasî ve ekonomik durumdan memnun olmayan halkı hem uluslararası medyayla hem uluslararası siyasetle ve maddî olarak STK'lar vasıtasıyla destekleyen Batı bloğu, bu kurguyu Kırgızistan, Gürcistan ve Ukrayna'da başarıyla işletmiştir.

2.2.1 Batı Destekli Halk Hareketleri

Yukarıda değinildiği gibi son yıllarda siyasî iktidarları hedef alan ve bir şekilde seçimlere hile karıştırılması, ülkenin kolluk kuvvetlerinin mafya görünümü/typi örgütlenip halka zulmetmesi ve rüşvet benzeri toplumsal şikâyet etiketleriyle kendini gösteren halk hareketleri, Rusya'nın arka bahçesi olarak yorumlanan eski SSCB ülkelerinde gerçekleşmektedir. Tesadüfî olması pek imkân dâhilinde olmayan bu girişimler genelde Batılı sivil toplum kuruluşlarınca desteklenmektedir. Geçmiş yıllarda yaşanan gelişmeleri de göz önüne alarak diyebiliriz ki, devrim ismi verilen bu hareketler, adı anılan ülkeleri Batı yanlısı iktidarlara bırakma motivasyonu gibi görünmektedir. Demokrasi, insan hakları, rüşvetin engellenmesi, seçimlere hile karıştırılmaması ve ekonominin serbest piyasa ekonomisine dönüştürülmesi gibi isteklerle yola çıkan kitleler, iktidarları değiştirmeyi başarsalar da aslında değişen tek şey, ülkeyi yöneten insanların isimleridir.

Batılı siyasî iktidarlar ve medya tarafından oldukça yoğun bir şekilde desteklenip gündemde tutulan bu devrimler, demokrasi, insan hakları vb. motivasyonlarla ortaya çıkmış ve Batı Bloğu tarafından "Demokrasi mücadeleleri" olarak anılıp destek bulmuştur. Ancak bu demokrasi mücadelesi, insan hakları ihlalleri, demokrasi vb. gibi kavramlar, bu konularda ciddi sorunlar yaşadığı düşünülen Suudi Arabistan, Kuveyt ve İsrail gibi ülkeler söz konusu olduğunda pek hatırlanmamaktadır. Ya da Ukrayna Maidan'da kolluk kuvvetleri tarafından göstericilere yönelik uygulanan şiddete Batı tarafından gösterilen tepki, Arakan'da Müslümanlara yapılan soykırım benzeri devlet destekli saldırılarda bir iki kınama ve endişe mesajı olarak kalmıştır. Ukrayna, Kırgızistan ve diğer Bağımsız Devletler Topluluğu ülkeleri söz konusu olduğunda Batı tarafından bir şekilde değişim isteği

dile getirilirken aynı durum neden Suriye söz konusu olduğunda göz ardı edilmekte ve Rusya'ya adeta sessiz bir onay verilmektedir. Dünya üzerinde hakim güce sahip olan ülkeler Rusya'yı çevrelemek, müttefiksiz bırakmak vb. motivasyonlarla yola çıkarak eski SSCB coğrafyasında etkinlik kurmak istemektedirler. Bunda da kısmî olarak başarılı olmuşlardır. Başarılı olup nisbî oranda etki sağladıkları ülkeler olmakla birlikte Özbekistan örneğinde olduğu gibi ciddi anlamda etki sağlayamadıkları bölgeler de bulunmaktadır.

2001 yılında ABD'nin özellikle New York eyaletinde gerçekleşen saldırıların ardından ABD'nin dış politikası değişmiş ve agresifleştirilmiştir. ABD kendi topraklarında tarihinin en büyük saldırı dalgası ile karşılaşmış ve akabinde bu duruma bir refleks göstermiştir. Saldırıların meydana geldiği döneme baktığımızda karşımıza şu tablo çıkmaktadır: Rusya Federasyonu Vladimir Putin dönemi ile yeni tanışmıştı, Çin siyasi arenada sessizliğini koruyordu, Avrupa Birliği ise ABD'ye engel olabilecek bir durumda değildi. Bunu fırsat bilen ABD, karşısında kendisini dengeleyen bir unsur olmayınca, önce Afganistan'a yerleşmiştir. Afganistan'daki mücadelesini "terörle mücadele" olarak isimlendiren ABD, Özbekistan ve Kırgızistan'da da askerî üsler açmıştır. Bu üsler, açılmasının üzerinden daha çok zaman geçmeden Şangay İşbirliği Örgütü tarafından kapatılması istense de ABD bu istekleri reddetmiştir.²²⁸

Bu gelişmelerin ardından ABD, askerî uzmanlarını Gürcistan'a göndermiş, dolayısıyla eski SSCB coğrafyasında aktif olacağı işaretini vermiştir.²²⁹ Renkli devrim ismi verilen yönetim değişiklikleri sürecinde de en aktif ülke ABD'dir. Genelde halkın, seçimlere hile karıştırılması vb. söylevlerle ve öfkeli muhalefetiyle başlayan süreç, iktidarların devrilmesiyle sonuçlanmıştır. Yaşananları kronolojik bir sıraya göre dizmek gerekirse Rusya'yı rahatsız eden süreç, Gürcistan ile başlamış, Ukrayna ile devam etmiş, bunlara Kırgızistan eklenmiş ve son olarak da yine Ukrayna sahneye çıkmıştır. Tabiki bu halk hareketlerini daha iyi anlayabilmek için bu hareketlerin öncüsü sayılabilecek Polonya tersane işçilerinin başlattıkları olayları,

²²⁸ (Çevrimiçi) <https://www.cfr.org/backgrounder/asia-us-military-bases-central-asia>. 28 Ağustos 2018.

²²⁹ Tellal, **a.g.m**, s. 274-278.

Çekoslavakya'yı dağıtan süreçte gerçekleşen halk hareketlerini ve Balkanlardaki dağılma süreçlerini ve bunlardaki ABD-Batı etkilerini görmek-göstermek gereklidir. Halkların isyan etmesini gerektiren bir durum olmadan bir sosyal hareketlenme mümkün değildir. Öncelikle ilgili ülkelerdeki sosyal açıdan zayıf yönler belirlenmiş (örneğin yolsuzluklar, ekonomik aktivitedeki sıkıntılar, enflasyon vb.) ardından bu zayıf yönler ana hedef alınarak bunlara uygun siyasi söylemler belirlenmiş ya da bunları hali hazırda dile getiren kişi ya da kurumlar desteklenmiştir. Ülke bazında Batı destekli ve halk hareketlerini şu şekilde kısaca açıklayabilir.

Gürcistan

2000'li yılların başından itibaren muhalefet kazanı Devlet Başkanı Eduard Şevardnadze'ye karşı açık bir muhalefet başlatılmıştır. Ülkeyi aralıklarla 24 yıl yönetmiş olan başkan, rüşveti ve adam kayırmacılığını engelleyemediği gibi üstüne üstlük Gürcistan kamuoyunda bir Rus ajanı muamelesi gören Aslan Abaşidze²³⁰ ile seçim odaklı da olsa bir ortaklığın içine girince, halkın tepkisi daha da hızlanmıştır. George Soros'un Açık Toplum Enstitüsü'nün Gürcistan'da bir gençlik hareketi olarak kurulan Kmara²³¹ (Yeter) isimli hareketi maddî olarak desteklemesi, bu hareketin de ABD siyasî desteği ve kızgın Gürcü muhalefeti ve halkı ile işbirliği yapması sonucunda Gül devrimi gerçekleşmiştir. Gürcistan gibi oldukça kapalı bir ülkede cılız sivil itaatsizlik girişimlerinin başarılı olamayacağı aşikârdır. Bunun için daha önce Yugoslavya'da boy gösteren Otpor²³² isimli örgüt, geniş kitlelere, şiddet içermeyen sivil itaatsizlik programlarını tanıtıp uygulamıştır. Hali hazırdaki memnuniyetsizlik durumu sivil itaatsizlik eylemleriyle desteklenmiş ve tüm bunlar medya ve ABD siyasî desteğiyle birleşmiştir. Sonuçta, Rusya'nın yaşam alanındaki bir ülke askeri müdahale olmaksızın Batı bloğuna transfer edilmiş oldu.

²³⁰ Asim Memmedov, **Gürcistan ve Kırgızistan'da Yönetim Değişikliklerinin Nedenleri ve Yeni Yönetimlerin Dış Politikaları**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 2009, s. 67.

²³¹ (Çevrimiçi) <http://georgica.tsu.edu.ge/files/01-Politics/Rose%20revolution/Kandelaki&Meladze-d.u.pdf>. 28 Ağustos 2018.

²³² 26 Mayıs 1998 tarihinde Sırbistan'da kurulmuş bir gençlik örgütü. Genelde eylemlerini şiddetsizlik ve görsel, düşünsel farklılıklar uygulayarak gerçekleştiren gönüllülerden oluşur. Daha fazla bilgi için bkz. (Çevrimiçi) <https://canvasopedia.org/wp-content/uploads/2015/08/Chronology-OTPOR.pdf>, 15 Haziran 2019.

Gürcistan'daki değişimi Ukrayna izlemiş, ancak Ukrayna'da halk hareketi nedeniyle değişim iki kez gerçekleştiği için öncelikle Kırgızistan üzerinde bir miktar durup ardından Ukrayna'yı özetlemek daha yerinde olacaktır. Tüm bunların ardından SSCB dönemi devam ederken atılan devrim tohumlarının Polonya ve Çekoslovakya'da başlayıp Balkanlar ile nasıl devam ettiği, şiddete başvurmeyen isyan hareketlerinin iktidarları nasıl devirdiği ve ABD'nin kurgulayıp bazı Batı devletlerinin desteklediği süreçlerin nasıl gerçekleştiği daha detaylı incelenecektir.

Kırgızistan

Bir hayli iddialı vaatlerle başkanlığa başlayan Askar Akayev,²³³ Kırgızistan'ı bir demokrasi adasına çevireceğini ve Avrupa ayarında bir demokrasiye sahip kılacağını iddia etmiştir. Aslında geçmişi bunun için oldukça uygun olan Askar Akayev, SSCB coğrafyasında politbüro camiasından, yapısından gelmeyen tek örnektir.²³⁴ Cengiz Aytmatov ve pek çok başka aydın ya da uzmana göre Askar Akayev'in şansızlığı, demokratik bir kültüre sahip olmayan bir ülkede yumuşak bir geçiş yapmaksızın demokrasi ve liberalizm gibi kavramları ülkeye uygulamak istemesiydi. Tüm eski SSCB coğrafyasını etkileyen rüşvet, yolsuzluk, adam kayırmacılık, etnik problemler ve fakirlik Kırgızistan'ın da problemiydi. Yukarıda sayılan problemler nedeniyle Gürcistan ve Ukrayna'da görülmeyen yağma olayları Lale devrimi süresince fakirliğin ciddi bir problem olduğu Kırgızistan'da oldukça sık görülmüştür. Belki de fakirliğin bu düzeylerde olması Lale Devrimi ismi taşıyan bu halk hareketinin 9 gün²³⁵ içerisinde Devlet Başkanı Asker Akayev'in Moskova'ya kaçmasına ve istifaya etmesine neden olmuştur. Ayrıca Gürcistan ve Ukrayna'dan farklı bir görüntüye sahip olmayan bu ülke dolaylı dış müdahalelere açıldı. Ukrayna'daki Turuncu Devrime benzer şekilde yine Kırgızistan'da da muhalafet siyasal iktidarın seçimlere hile karıştırdığını iddia etmiş ve büyük halk yığınları toplayarak başkent Bişkek'te büyük gösteriler düzenlemeye başlamıştır.²³⁶ Kırgızistan'da devrimin gerçekleşmesi yaklaşırken ABD ve Batı destekli STK'ların

²³³ http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2005/03/050324_akayevprofile.shtml. 28 Ağustos 2018.

²³⁴ Memmedov, **a.g.e.**, s. 232.

²³⁵ Erica Marat, **The Tulip Revolution: Kyrgyzstan One Year After March 15, 2005- March 24, 2006**. Washington, The Jamestown Foundation, 2006, s.14.

²³⁶ Marat, **a.g.m.**, s.9

muhalefete desteği gitgide artmıştır. Akayev, yönünü bütünüyle Rusya'ya çevirmiş olsa da Gürcistan ve Ukrayna'da yaşadığı güç kaybını henüz üzerinden atamayan Moskova yönetiminin Akayev için yapabileceği pek bir şey bulunmamaktaydı.

Kırgızistan'da da Ukrayna ve Gürcistan'da olduğu gibi Batı destekli STK'lar toplumu ve devrimi domine etmiştir. Hareket tarzları, söylevleri ve klişeleri bile Ukrayna ve Gürcistan'daki gruplara çok benzeyen Kırgız grupların diğerlerinden adeta sadece isimleri değişik görünmektedir. Türkçe'de "birlikte" anlamına gelen "Birge" ve yine Türkçe'de "gel-gel" anlamına gelen "Kel-Kel" örgütleri, isimleri anılmaya değer olanlardandır. Bazı uzmanlara göre Kel-Kel isimli örgütün Amerikan Ulusal Demokrasi Enstitüsü (NDI) isimli kuruluş tarafından belirli dönemlerde finanse edildiği bilinmekteydi.²³⁷

Ukrayna; Yolsuzluk, adam kayırmacılık, rüşvet, şüpheli özelleştirmeler vb'leri Batı destekli STK'ların aktif çalışması ve küreselleşmenin de etkisiyle Ukrayna halkı üzerinde güçlü bir etki bırakmıştır. Ukrayna halkının diğer SSCB halklarından farklı olarak Rusya'ya karşı oldukça fazla nefret taşıdığı bilinmektedir. Özellikle 1932-1933 yıllarında gerçekleşen Holodomor²³⁸ (Ukrayna Kırımı), Ukraynalıların hafızalardan silinmeyecek güçlü bir etkiye sahiptir.

Turuncu Devrim ya da Maidan Devrimi, en büyük motivasyon olarak Rus karşıtlığını kullanmıştır. Ülkenin doğusu ve güneyi genellikle Rusya'ya az ya da çok aidiyet hissederken, ülkenin merkezi ve batısı Rusya'dan mümkün olduğunca uzak durmak ve batıyla temaslar geliştirmek istemekteydi. 2004 yılında gerçekleşen Turuncu devrim aslında ilk motivasyonu Gürcistan'daki Gül Devrimi'nden almıştır. Bu motivasyon Ukrayna'nın spesifik karakteristikleriyle birleşince Turuncu devrim ortaya çıkmıştır. Turuncu Devrim sürecince Batı medyası, dünyanın merkezine bütünüyle Kiev'i yerleştirmeyi başarmıştır. Medyanın yanlı yayınlarıyla, düşmesi beklenen gerilim, gittikçe tırmandırılmıştır.

²³⁷ Memmedov, a.g.e., s. 265.

²³⁸ 1932-1934 yılları arasında SSCB'nin sanayi yatırımları için kaynak arayışında olan Moskova yönetiminin Ukrayna'lı çiftçilerin ürünlerine zorla el koyması nedeniyle oluşmuş, insan eliyle üretilmiş bir kıtlık hadisesidir. Kıtlık süresince 4 ila 8 milyon arası insan, çoğunluğu açlıktan olmak üzere, hastalık vb.nedenlerden hayatını kaybetmiştir. Daha fazla bilgi için Bkz. Serhii Plokyh, **Avrupa'nın Kapıları: Ukrayna Tarihi**, Çev. Gözde Erdoğan, İstanbul, Feylesof Kitap, 2017, s.210

Turuncu devrimin Maidan olaylarında farklı bazı karakteristikler de mevcuttur. Turuncu devrim gerçekleşirken Ukrayna halkının Rusya antipatisi ana karakteristik olmakla birlikte, halkın ekonomiyle alakalı da pek çok beklentisi mevcuttu. Belki de ekonomik beklentiler Rus antipatisi kadar etkili bir motivasyon unsuruydu. Ancak Maidan sürecinin omurgası, bütünüyle, ülkenin geleceğinde Rusya'nın mümkünse en az rolü alması üzerine kuruluydu. Turuncu Devrimde de, Maidan Devriminde de halk belirleyici unsurdur. Halk, Maidan sürecinde, bazı öğrenci grupları ve Sağ Sektör gruplarının dominasyonu ile yaşanan ya da yaşanabilecek süreci bir istiklal süreci olarak görebilecek kadar motive olmuştur. Bu motivasyonların neticesinde keskin nişancılar tarafından vurulma riski taşımalarına rağmen geri adım atmadılar ve bu yüzdendir ki, belki de modern tarihin en kanlı devrimi Maidan sürecinde yaşandı.

Batılı ülkelerin göstericilere verdiği destek sadece medya desteğiyle sınırlı kalmamıştır. PORA isimli gençlik örgütünün modernizasyonu ve desteklenmesi de bir program dâhilinde yapılmaktaydı. Turuncu blok, seçimler için ABD ve Kanada'dan kişi bazlı ciddi oranda yardım almıştır.²³⁹ Hatta ironik bir şekilde en güçlü kişisel yardımlar hem Yuschenko hem de Yanukovich için Rusya'dan gelmiştir. Ancak Yuschenko'nun *Ukraynamız Bloğu* (Our Ukraine - Наша Україна), *International Republic an Institue* (Ulusal Cumhuriyet Enstitüsü - IRI) ve *National Democratic Institue*'den (Ulusal Demokrasi Enstitüsü - NDI) çok önemli danışmanlık hizmetleri almıştır.²⁴⁰ 2013 ve 2014 boyunca *Euromaidan* gösterilerine katılanların pek çoğu batı Ukrayna kentlerinden geldiği ve üniversite öğrencisi olduğu tespit edilmişti.²⁴¹ Sağ Sektör isimli grup olaylar şiddet içermeye başlayana kadar çok aktif görünmüyordu, eylemleri domine etme kabiliyeti genel itibarıyla üniversiteli gruplara geçmişti.

Batı destekli halk hareketlerini daha iyi anlayabilmek için yakın tarihi iyi analiz etmek gereklidir. ABD'nin eski SSCB coğrafyasında STK vasıtasıyla giriştiği

²³⁹ Michael Mcfaul, **Importing Revolution: Internal and External Factors in Ukraine's 2004 Democratic Breakthrough**, Cambridge University Press, No. 59, California, May 2006, s. 20.

²⁴⁰ Mcfaul, **a.g.e.** s. 21.

²⁴¹ Lucan Way, "The Maidan and Beyond: Civil Society and Democratization", **The Journal of Democracy**, C. 25, No.3, July 2014, s. 40.

sosyal savaşların kökeni biraz daha eskiye dayanmaktadır. Soros Vakfı'nın ABD hükümetinin desteğiyle faaliyet alanını Doğu Avrupa'ya kaydırması ile komünist rejimlerin yıkılışı arasında doğrudan ilişki olduğu düşünülmektedir. Sivil itaatsizlik eylemlerinin ilk temelleri olarak gösterilen Polonya ve Çekoslovakya örnekleri daha sonra gerçekleşen değişimlere de öncülük etmiş gibi durmaktadırlar. Doğu bloğu ülkelerinden Varşova Paktı'na ismini veren ve Polonya'da "Solidarnosz (Dayanışma)" isimli muhalefet temelli sivil toplum kuruluşunun adı, 1980'li yılların başında denk gelen Gdansk kentindeki emekçilerin protestolarında gündeme gelmişti. 1980'lerin sonlarında Polonya'ya, *Amerikan Demokrasi Fonu'nun (NED - National Endowment for Democracy)*²⁴² büyük maddî yardımları, iktidara gelince serbest piyasa ekonomisine giriş için çalışmalara başlanması üzerine odaklıydı.

Dönemin NED yöneticisi Carl Gershman, Polonya'da faaliyet gösteren ve başarılı olan "Solidarnosz - Dayanışma" hareketini, 2017 yılında dahi bir gurur belgesi şeklinde nitelemektedir.²⁴³ Polonya'da gerçekleşen durum aslında bir tarihin değişimiydi. Kapalı piyasa ekonomileri ve komünizm, SSCB'nin batışını beklemeden tarih sahnesinden silinmeye hazırdı. Polonya'yı Çekoslovakya takip etmişti. National Endowment for Democracy isimli kuruluş adeta mola bile vermeden bir sonraki ülke olarak Çekoslovakya'yı seçmişti. Bu ülkedeki medya, sanat ve kültür organizasyonları, hükümet ve sistem karşıtı gruplara büyük yatırımlar yapıyordu. Kadife devrimin kahramanlarından olarak görülen Vaclav Havel'in²⁴⁴ devlet başkanı seçilmesi sağlanmıştır. Havel, ülkenin bölünmemesi için çok çabalamasına rağmen başarılı olamadığı gibi bölünmeyi de engelleyememiştir²⁴⁵.

Savaşlar, ekonomik problemler ve hantal devlet yapısının bir karabasan gibi Balkan ülkelerine 1990'larda Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği, reformlar yapılması için yardım edilmesini kararlaştırmıştır. Güney Amerika ya da

²⁴² Kuruluşun kendi internet sitesinde NED şöyle tanımlanıyor. Kar amacı gütmeyen, özel, kendini dünya çapında demokrasinin gelişmesine ve güçlenmesine adanmış demokrasi savunucuları. (Çevrimiçi) <https://www.ned.org/about/>, 18 Haziran 2019.

²⁴³ (Çevrimiçi) <http://thepolitic.org/an-interview-with-carl-gershman-65-president-of-the-national-endowment-for-democracy/> 02 Eylül 2018.

²⁴⁴ Kadife Devrim'in lideri olarak görülen Çek devlet adamı. 29 Aralık 1989'da geçici olarak ve Temmuz 1990'da Devlet Başkanlığı görevini yapmıştır. (Çevrimiçi) <https://www.biyografi.net.tr/vaclav-havel-kimdir/>, 02 Eylül 2018.

²⁴⁵ Mustafa Yıldırım, **Sivil Örümceğin Ağında**, İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2005, s. 18.

Afrika kıtasına reva görülmeyen reform yardımları ise genelde Açık Toplum Enstitüsü tarafından üstlenilmiştir. Açık Toplum Enstitüsü'nün belirlediği kriterlerin başında, diktatörler tarafından yönetilmemek ve aşırı milliyetçi eğilimlere ülke yönetiminde yer vermemek gelmektedir.

Balkanlardaki gerçek kavga ya da ABD'nin daha gözle görünür şekilde aktif hale gelmesi ise Sırbistan'da, 1998'de "Otpor (Direniş)" isimli bir öğrenci grubu aracılığıyla Sırbistan lideri Milosevic'in eleştirilmesi ve milliyetçilik karşıtı söylevlerde kendini hissettiriyordu.²⁴⁶ Otpor'un kurulmasıyla başlayıp 2.000 yılının sonuna kadar devam eden dönem, ABD'nin, Sırbistan'da ülke muhalefeti üzerine ciddi yatırım yaptığı dönem olarak kabul edilmektedir. Sırbistan'da olaylar hareketlenmeye başladıktan sonra Aadyo B92'ye uygulanan yasak, internet yayını ve BBC uyduları kullanılarak delinmiştir. Ayrıca ABD'li ve Sırp yetkililerce sınırlara parazitlenmeyi engelleyen büyük radyo vericileri yerleştirilmiş, maddî kaynak olarak da US AID²⁴⁷ fonu kullanılmıştır.²⁴⁸

Medyada seferberlik devam ederken aynı zamanda Otpor üyeleri "dışarı çıkın ve oy kullanın" kampanyaları düzenlemişlerdi. Ayrıca Otpor'un Gürcistan'daki *Kmara hareketi* ve Ukrayna'daki *Pora hareketini* eğiten bir üst hareket olduğu bilinmekteydi. Tüm bunların sonucunda 5 Ekim 2000 tarihinde Devlet Başkanı Slobodan Milosevic devrildi. Hakkında çok sayıda yolsuzluk suçlaması bulunan Milosevic evini kuşatan polisle girdiği pazarlıktan sonra ev hapsi teklifini kabul edip ülke yönetimini bırakmıştır. Milosevic'ten sonra Sırbistan daha Batı yanlısı ve ılımlı politikaya sahip bir ülke haline gelmiştir.

Sırbistan'da ortaya çıkan durumun Balkanların diğer ülkelerini etkilememesi mümkün değildi. *Otpor*'un ardından Arnavutluk'ta da Mjajt²⁴⁹ isimli bir hareket

²⁴⁶ Pınar Yürür, "Doğu Avrupa ve Balkanlarda Amerika Destekli Sivil Toplum Direnişleri", **Journal of Yaşar University**, C.1, S.1, Haziran 2006, s.72.

²⁴⁷ ABD hükümeti destekli bir yardım programı. Fakir ülkelerin demokrasilerini güçlendirmeleri ve insani durumun gelişmesi amacı güttüğünü iddia eden bir yarı resmi kuruluş. Daha fazla bilgi için Bkz. (Çevrimiçi) <https://www.usaid.gov/who-we-are>, 18 Haziran 2019.

²⁴⁸ Yürür, **a.g.e.**, s. 73.

²⁴⁹ Kosova ve Balkanlarda çeşitli farkıdalık ve gençlik programları düzenleyen kar amacı gütmeyen bir sivil toplum kuruluşu Daha fazla bilgi için Bkz. (Çevrimiçi) <http://www.mjajt.org>, 02 Eylül 2018.

ortaya çıktı. Bu hareket açıkça George Soros'un vakfından destek aldığını belirtmektedir. Diğer hareketlerden farklı olarak siyasî seçimleri hedefliyor gibi gözükken grup söylevlerinde milliyetçiliğe de yer vermemektedir.²⁵⁰ Ayrıca yine 2005 yılında Arnavutluk'un başkenti Tiran'da Uluslararası Aktivizm festivali düzenlemiş ve bu festivale Ukrayna'da Pora, Gürcistan'dan Kmara, Sırbistan'dan *Otpor* gibi hareketler katılmıştır. Polonya'daki *Dayanışma Hareketi*²⁵¹ ve Çekoslovakya'da başlayıp tüm bölgeyi etkileyen Batı destekli renkli devrim hareketleri, isim ve etki olarak günümüze kadar gelmiştir.²⁵²

Yukarıda kısaca özetlenen halk hareketleri, bu devrimlerin ve halk hareketlerinin bir amaca hizmet eden organize faaliyetler olduğu gerçeği rahatlıkla anlaşılabilir. Bu hareketlerin görünüründe savaş yoktu, bir savaşa nispetle maliyeti düşüktü, üstelik üzerinde operasyon yapılan ülke halkının size daha sonra düşmanlık gösterme ihtimali de olmayacaktır.

2.2.2. Renkli Devrimlerin Birbirlerine olan Benzerlikleri ve Farklılıkları

Adı geçen bu hareketler birbirine çoğu yönden benzer olmuşlardır. Yani oluşmalarına ve büyümelerine neden olan ortaya çıkış sebepleri birbirine oldukça yakındır ancak detaylı bir inceleme bir takım küçük farklılıkların kendi aralarında mevcut olduğunu göstermektedir. Ukrayna (2004'deki Maidan olayları kast edilmektedir) ve Gürcistanda gösteriler şiddet olayları vukku bulmadan gerçekleşmiş olmasına rağmen Kırgızistan'da yer yer düşük yoğunluklu şiddet ve yağma olayları rapor edilmiştir. Adı geçen ülkede de renkli devrimler ülke çapındaki seçimlere hile karıştırıldığı iddiası ile başlamış ve demokrasi kavramından ziyade adalet kavramı ön plana çıkarılmıştır. Ana çıkış motivasyonları demokrasi olmasa da en nihayetinde kitleler demokrasi kavramını iç ya da dış faktörler nedeniyle benimsemişlerdir. Üç renkli devrimin doğrudan demokrasi ile alakalı olmadığını daha çok adalet arayışının

²⁵⁰ Yürür, a.g.e., s. 75.

²⁵¹ 1980'de politik görüşleri ve komünist rejime muhalif olmaları nedeniyle tersanelerde işten çıkarılan işçilerin başlattığı politikadan uzak sivil toplum hareketi. Daha fazla bilgi için Bkz. (Çevrimiçi) <https://www.nonviolent-conflict.org/wp-content/uploads/2019/03/Poland-Solidarity-Movement-1980-1989.pdf/>, 19 Haziran 2019.

²⁵² (Çevrimiçi) <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43875871/>, 02 Eylül 2018.

ana motivasyon olduğunu belirtmiştik. Bu devrimler ve devrimlerin başlamasına zahiren neden olan tartışmalı seçimler iyi bir şekilde irdelendiğinde konunun ana hatlarında insanların zihinlerinde ki Rusya karşıtlığı kolay bir şekilde görünecektir. Bu açıdan bakıldığında üç devrim de birbirine perde arkası motivasyon konu edilirse oldukça yakın bulunacaktır.

Yine başlangıç olayları ve dış faktörlerin etkileri konu edildiğinde Kırgızistan'da halk protestoları ceviz üretimi ile meşhur Celalabad şehrinde parlamento seçimleri nedeniyle başlamışken Ukrayna ve Gürcistan'da devlet başkanlığı seçimleri nedeniyle başkentlerde başlamıştır. Yine dış faktörlerin yada diğer bir deyişle dış güçlerin etkileri gözönünde alındığında Kırgızistan'da dış güçlerin etkileri oldukça sınırlı görünmekteyken Gürcistan ve Ukrayna'da adeta vaşat aktörler dış güçler olmuştur. Ayrıca Kırgızistan örneğinde sadece devlet başkanı değişirken Ukrayna ve Gürcistan örneklerinde parlamentolar içinde değişim yaşanmıştır. İçinde bulunulan bölgelere pozitif negatif etki düzleminde bakılacak olursa Kırgızistan'daki devrim bölgeye daha fazla otokrasi getirirken Ukrayna'daki devrim kendi içerisinde dahi ekonomik sorunlara çözüm olamasa da insan hakları ve demokrasi gibi kavramların daha saygıdeğer seviyelere ulaşmasına neden olmuştur. Hatırlanacağı üzere Kırgızistan'daki Lale devriminden sonra Özbekistan'ın Andican kentinde de benzer bir halk hareketi çabası gösterilmiş ancak bu çaba Özbek güvenlik güçlerinin hükümet emriyle bir katliam gerçekleştirilmesi marifetiyle bastırılmıştır.

Ekonomide fiyat-fayda dengesi olarak adlandırılan ve bir birim paradan en yüksek avantajı sağlayan mal ya da hizmeti seçme formülasyonu olarak resmedilen olgu, renkli devrimler aracılığıyla başarıyla uygulanmak istenseydi sonuçları oldukça farklı olabilirdi. Ancak halk hareketlerinin meydana geldiği bütün ülkelerde, bu tip halk hareketlerinin ortaya çıkmasına uygun bir ortam her zaman bulunmaktadır. Ekonomik problemler, adam kayırmacılık, yolsuzluk, rüşvet, sosyal adaletsizlik vb. gibi, halk hareketlerine uygun ortamlar sağlayan faktörleri göz önünde bulundurmadan yapılacak analizler doğru sonuçlar vermeyecektir.

2.3. Tarafların Kazanımları

Tüm küresel güçlerin, öyle ya da böyle, bir şekilde ilgi gösterdiği bir bölge olan Ukrayna'da krizin asli taraflarını genel itibarıyla ikiye ayırmak mümkündür. Ana akım medya üzerinden incelendiğinde, adına "Maidan Devrimi" denilen krizin ana hatlarıyla Rusya ve içine Ukrayna'yı ekleyebileceğimiz batı bloğu arasında geçtiği görülmektedir. Batı bloğunu olarak zikredeceğimiz ülkelerin politikaları genelinde aynı olması sebebiyle tek bir başlıkta incelemek daha doğru olacaktır. Krizin tarafları şunlardır:

- Rusya
- Batı Bloğu (Ukrayna, Fransa, İngiltere, ABD ve Almanya)

Batı bloğu bazen bir birlik görüntüsü verse de çoğu zaman ulusal menfaat ve Rusya'ya olan enerji bağımlılığının ülkelere göre değişmesi nedeniyle birbirinden bağımsız görünmekteydi. Ancak yukarıdaki cümlelerde ifade edildiği gibi bu ülkeler aynı politik amaçlara sahip olmalarıyla beraber uyguladıkları metodlar detaylarda bir miktar farklıdır. Özellikle Almanya ve Fransa özelinde Avrupa Birliği, Rusya'ya olan enerji bağımlılığı, ürün ve hizmet ihracatı gibi ekonomik nedenler dolayısıyla çok sert bir refleks göstermek istememekteydi. ABD-İngiltere bloğu ise Almanya ile Fransa ikilisine nispeten daha agresif bir görüntü sergilemiştir. Ukrayna ile beraber en önemli aktör olarak ülke veya ülke grupları, sırasıyla aşağıda değerlendirilecektir.

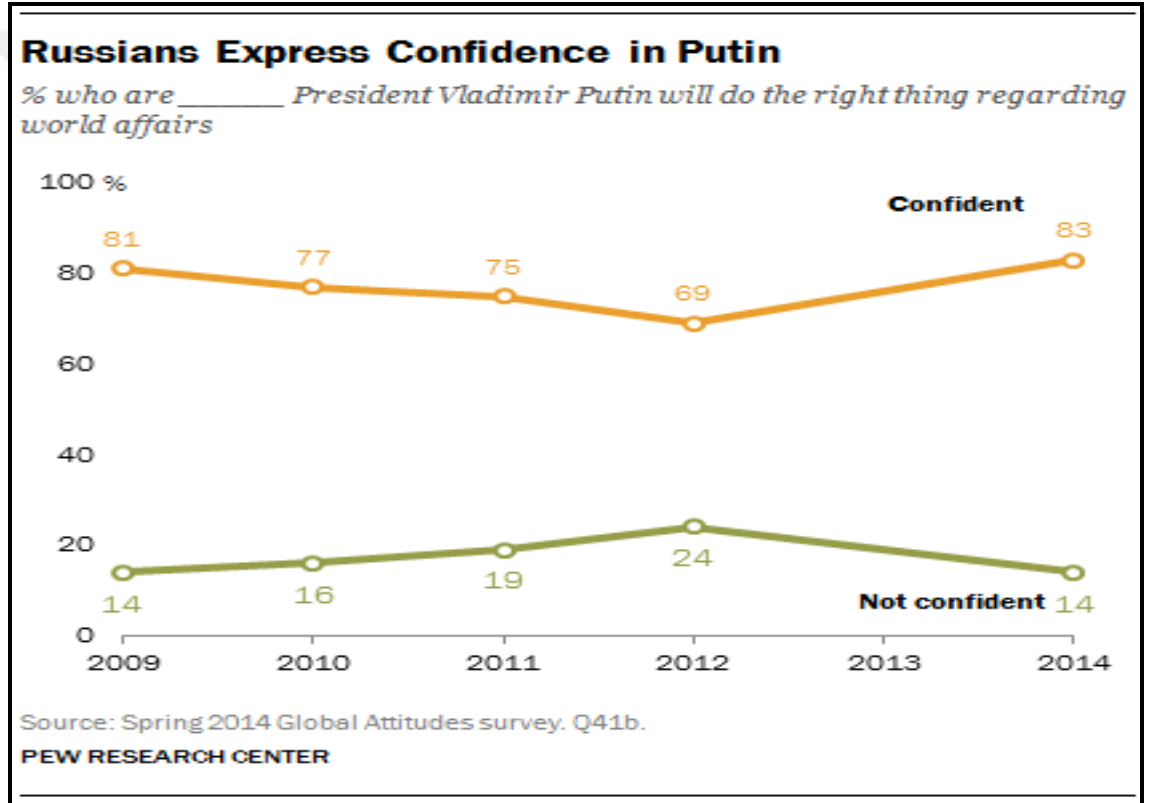
2.3.1. Rusya

Moskova'nın Ukrayna krizindeki en büyük başarısı kesinlikle Kırım olarak adlandırılabilir. Rusya'nın en büyük donanma üslerinden olan Sivastopol donanma üssünü de içinde barındıran Kırım'ın, Rusya'nın fiili bir şekilde kontrolünde olması, aynı zamanda Batılı güçlerin ya da farklı ülkelerin askerî varlıklarının girişlerini de engellenmiştir Üstelik Rusya Federasyonu, Kırım'daki askerî üsler için Ukrayna hükümetine yıllık kira ödüyordu. Aynı zamanda bu üs Ukrayna için Rusya'ya karşı bir koz olarak kullanılmaktaydı.²⁵³ Rusya'nın, bu hamleyle Kırım konusunda Ukrayna'ya karşı olan mecburiyetini fiili bir şekilde de olsa bitirmiş olması, en

²⁵³ (Çevrimiçi) <https://www.gazetem.ru/rusya-sivastopol-dan-cikmamakta-issarli/>, 15 Eylül 2018.

büyük kazanımıdır. Ayrıca Rusya'nın bu hamlesinden önce Karadeniz'deki en büyük donanma Türkiye'ye, dolayısıyla NATO'ya aitti. Muhtemelen Rusya, NATO'nun gücünü dengeleyecek ölçüde donanmayı güçlendirmeyi planlamaktadır. Bu da Rusya'nın Kırım operasyonu, Ukrayna mecburiyetinden kurtulmasından sonraki başka bir kazancıdır. Bununla beraber Kırım hamlesiyle gerçekleşen maddî olmayan bir kazancı da Rusya'nın küresel güç olma imajının yinelenmesidir.

Grafik 2.1. Russians Express Confidence in Putin- Rusların Putin'e Duydukları Güven

Kaynak: "Russians Express Confidence in Putin". (Çevrimiçi)
<http://www.pewglobal.org/2014/05/08/despite-concerns-about-governance-ukrainians-want-to-remain-one-country/pg-2014-05-08-ukraine-russia-3-01/>, 15 Eylül 2018.

Yukarıdaki tabloda da görülebileceği üzere 2014'te Rusya'nın Kırım'ı işgali, Mart 2014'te Ukrayna sınırındaki savaşa hazırlık tatbikatı ve Batı'ya karşı güçlü duruş Rus halkı tarafından bir büyüklük ve kendi gücünden emin olma şeklinde yorumlanmıştı. Tabii ki halkın desteği, siyasetçileri ekonomik sıkıntı ve seçim sürprizlerine karşı daha dayanıklı hale getirdiği için, Kremlin'in Ukrayna için belirlediği politikalarına devam etmesini de sağlamıştır. Kremlin'in Ukrayna ve

Kırım hamlesi, Rusya'nın kaybettiği düşünölen süper güç dönem psikolojisini sınırlı da olsa tekrar Rusya'ya sağlamış oluyordu.

Rusya için bir başka önemli kazanç da NATO ve AB gibi siyasî ve askerî kamplara üye olmasını istemediği Ukrayna için istikrarını düzenli olarak tehdit edecek Donbass isimli bir sorun çıkarmasıdır. Donbass bölgesi, kendi doğası itibarıyla Rusya'ya aidiyet hissetse de Rusya'nın planlamadığı bir projenin sözde cumhuriyetler ilan edecek kadar ilerlemesi çok mümkün gözükmediği için, olanlarda Rusya'nın ana planlayıcı olarak resmedilmesi muhtemelen yanlış olmayacaktır. Bu durum ayrıca Rusya'nın bir başka kazancı olarak da söylenebilirdi. Ukrayna'nın federal bir yapıyı tartışmaya açması da Rusya'nın Minsk görüşmeleri vasıtası ile baskı kurup sonuç aldığı bir durum olarak görölebilir. Ukrayna hâlâ merkezî güçlü bir yönetimle yönetilse de gündemine federal sistem bir kez da eklenmiştir. Rusya muhtemelen bu durumu her Donbass konulu toplantıda dile getirip Ukrayna'yı baskı altında tutmaya devam etmeyi deneyecektir.

Bu süreçte Rusya'nın kazançları kadar kayıpları da olmuştur. Özellikle AB ve ABD tarafından uygulanan yaptırımlar, Rusya için ölümcül derecede bir tehdit içermese de ekonomisine zarar veriyordu. Rublenin düşüşü, enflasyonun yükselmesi ve Rusya Merkez Bankası'nın faizleri rekor oranda arttırması ekonomik anlamda önemli zararlardır. Rusya'nın yaptırımlar sonucunda yaşadığı ağır ekonomik sorunlar, Ukrayna'nın Rusça konuşan nüfusunun ağırlıklı olduğu kentlerde Rusya'ya aidiyet hisseden nüfusu destekleyip organize etmesini zorlaştırıyordu. 2014 Mayıs ayı başında Odessa kentindeki Rusya yanlıları, Rusya yanlısı protesto gösterisi düzenlemiş, Ukraynalı milliyetçilerin olaya müdahalesi üzerine onlarca kişi hayatını kaybetmiş,²⁵⁴ bu olaylardan sonra da Rusça konuşan nüfusun ağırlıkta olduğu ve genelde devrik devlet başkanı Viktor Yanukovich'e oy vermiş kentlerde bu denli gösteriler gözlenmemiştir.

²⁵⁴ (Çevrimiçi) <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/odessa-da-katliam-soku-26348600/>, 15 Eylül 2018.

Harita 2.1. Güneydoğu Ukrayna'da Rusya Yanlısı Gösteriler

Kaynak: Pro-Russian Protest in South-East Ukraine. (Çevrimiçi)
<http://euromaidanpress.com/2017/07/19/dnr-establishes-malorossiia-to-replace-failed-novorossiia/>, 15 Eylül 2018.

Yukarıdaki tabloda siyah ile gösterilen kısımlar tez boyunca Donbass bölgesi olarak söz edilen Donetsk ve Luhansk şehirleri; pembe, kırmızı ve bej renkleriyle gösterilen bölgeler, içlerinde Ukrayna'nın en büyük limanı ve en büyük ikinci ticaret kenti olan Odessa başta olmak üzere Nikolaev, Herson, Mariupol ve Kharkiv gibi çok önemli kentleri barındırmaktadır. İsmi anılan kentlerden Kharkiv'in Ukrayna'nın en büyük ikinci ticari kenti, Odessa'nın ise ülkenin en büyük ticaret limanına sahip olduğunu belirtmek gereklidir. Diğer anılan Mariupol, Kherson ve Nikolaev ise özellikle tarım alanında Ukrayna için oldukça önemli kentlerdir.

Rusya'nın en büyük kaybı ise yüzyıllardır dinsel, etnik ve kültürel olarak iç içe girmiş bir yapıda olan Rus-Ukrayna ilişkilerinde kontrolü kaybetmesidir. Kırım krizinden önce tüm ülkede muhalefet ya da iktidarın bir şekilde Rusya'nın menfaatlerini savunduğu görülebiliyordu. Ancak gelinen son noktada Kiev'deki hiçbir elit, Rusya'nın ismine bile tahammül edemiyor. Aynı zamanda Ukrayna'da çok hızlı ilerleyen bir anti-Rus reform dönemi başlamıştır. Ülkede eski Sovyet

dönemini anımsatan ya da Rusya ile bir şekilde alakalı görünen cadde ve sokak isimleri değiştirilmiş, mozoleler ve heykeller kaldırılmıştır.²⁵⁵

Rusya bir şekilde Ukrayna'ya yönelik bu politikasını değiştiremezse yüzyıllarca kendi toprağı olan ve bir dönem “Küçük Rusya (МалаяРоссия)” ismini verdiği topraklardan kendi izlerinin silindiğı döneme adım atmış olacaktı. Aslında Ukrayna bu gelişme için neredeyse her fırsatı kullanıyor ve devlet başkanı Petro Poroshenko, 1997 yılında imzalanan Rusya-Ukrayna dostluk anlaşmasının daha fazla uzatılmayacağını söylüyordu.²⁵⁶ Ayrıca Rusya çok yüksek ihtimalle Ukrayna'yı yakın bir gelecekte NATO'ya üye olarak görebileceğı gibi bir güvenlik kaygısı taşımaktadır. Üstelik kendi gümrük birliğı projesi içinde oldukça büyük bir rol biçtiğı bir potansiyel partnerini kaybetmiş olacaktır.

2.3.2. Batı Bloğı

Batı bloğunun en büyük kazancı, yüzyıllardır adı Rusya ile birlikte anılan, Rus şehirlerinin anası²⁵⁷ olan Kiev'i elinde bulunduran, Rusya ile ortak tarih, mezhep, alfabe vb. paylaşan Ukrayna'nın elitlerinin neredeyse tamamının ve halkının büyük bir bölümünün yüzünü bütünüyle Batı'ya çevirmesi olmuştur. Kiev'de bugünkü atmosferde, değil eskisi gibi ortaklıklar, Rusya ile normal ilişkilerin bile tartışılmadığı gerçeğı göz önünde bulundurulduğunda ne kadar önemli bir olayın gerçekleşmiş olduğu daha kolay anlaşılabilir.²⁵⁸ Avrupa Birliğı'nin 2014 yılından sonra Ukrayna ile ortaklık perspektifini çok daha hızlı geliştirdiğı ve Ukrayna vatandaşlarına Avrupa Birliğı ülkelerine vizesiz seyahat hakkı vermeye başladığı bu dönemde Ukrayna'nın, Rusya vatandaşı olan 16-60 yaş aralığındaki erkeklerin insanî zorunluluklar dışında ülkeye girmesini yasaklamaya başlaması oldukça dikkat çeken bir uygulamadır.

Kaybedilen Kırım ve kaybedilecek gibi duran Donbass şehirleri göz önünde bulundurulduğunda Batı'nın sadık müttefiki olarak kalabilecek bir Kiev'in

²⁵⁵ (Çevrimiçi) <https://www.nytimes.com/2015/10/28/world/europe/ukraine-ban-on-russian-symbols-fuels-fight-over-national-identity.html>, 15 Eylül 2018.

²⁵⁶ (Çevrimiçi) <https://www.rt.com/newsline/438623-ukraine-friendship-treaty-russia/>, 17 Eylül 2018.

²⁵⁷ (Çevrimiçi) http://visitkyiv.com.ua/en/Historical/history_mother_of_cities, 19 Eylül 2018.

²⁵⁸ (Çevrimiçi) <https://www.rt.com/news/ukraine-entrance-restrictions-russia-168/>, 19 Eylül 2018.

kazanılması Batı bloğu açısından olağanüstü bir kazanç olarak adlandırılabilir. Eğer Rusya'dan, geniş ölçekli ve Kiev'i de içine alacak askerî bir müdahale gelmezse, Ukrayna'nın ilerleyen yıllarda NATO-AB kampının değişmez bir oyuncusu olması muhtemeldir. Bu gerçekleşirse yüzyıllarca büyük güçlerin mücadele alanı haline gelen, yaklaşık 350 yıldır Rus kontrolünde olan Ukrayna, Batı tarafından kazanılmış olacaktır.

Rusya, 1994 yılında Budapeşte'de, Ukrayna'nın SSCB döneminden kalma nükleer silahlarını yok etmesi karşılığında ABD ve İngiltere ile birlikte Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü garanti etmesine rağmen,²⁵⁹ hem Kırım'ı ilhak etmiş hem de Ukrayna'nın doğu şehirlerinde istikrarsızlığı açıktan desteklemiştir. Yaşanan bu gelişmelerin, Rusya'nın uluslararası meselelerde kullanabileceği potansiyel argümanları zayıflattığı ve Batı'nın elini güçlendirdiği düşünülürse Batı bloğu açısından bir kazanç olarak görülebilmektedir.

Avrupa Birliği ile ABD'nin ekonomik ve siyasî yaptırımları, Kırım ve Sivastopol üzerinden yapılabilecek ticareti yasaklaması, ayrıca Kırım işgalinin dünyadaki pek çok ülke tarafından yasadışı bulunması yüzünden, ekonomisi özellikle ticaret ve turizme dayanan Kırım'ın giderinin bütünüyle Rusya'dan karşılanmasının, Rusya'nın merkez bütçesine yük olmaya başladığı söylenebilir. Kaybolan potansiyel ticaret ve turizm nedeniyle Kırım'ın özel bir ekonomik alan olarak görülmesi için daha fazla gayret sarf edildiğini görmek çok da zor değildir.²⁶⁰

Tüm bunların yanında yarımada bir türlü tam olarak çözülemeyen elektrik ve su sorunları ile rekor orandaki hayat pahalılığı, Rusya'nın bir türlü çözemediği problemler olarak görülebilir. Problemlerin temelinde yer alan Kırım'ın altyapı sistemlerinin neredeyse bütünüyle Ukrayna ana sistemlerine bağlı olması, şu ana kadar karşılaşılan sorunların çözümünde Rusya'yı zorlamaktaydı. Tüm bunlar üst üste konulduğunda Rusya'nın, hali hazırda üstlendiği problemlere yenilerinin eklenmemesi için Ukrayna üzerinde daha büyük askerî operasyonlara yönelmeyeceği

²⁵⁹ Sergiy Galaka, "Ukrainian Crisis And Budapest Memorandum: Consequences For The European and Global Security Structures", *Ukraine Analytica*, C. 1, S.1, 2015, s. 45.

²⁶⁰ (Çevrimiçi) <https://eurasiafuture.com/2018/02/19/russia-create-special-crimean-economic-area-one-belt-one-road/>, 19 Eylül 2018.

düşünülebilir. Bu durum, Batı'nın kazandığı yeni sadık müttefiki Ukrayna'nın NATO üyesi olana kadar istikrarını en azından Rusya kaynaklı tehditlere Batı bloğunun da bir kazancı şeklinde yorumlanabilmektedir.

Resim 2.1. Kerch köprüsü fotoğrafı

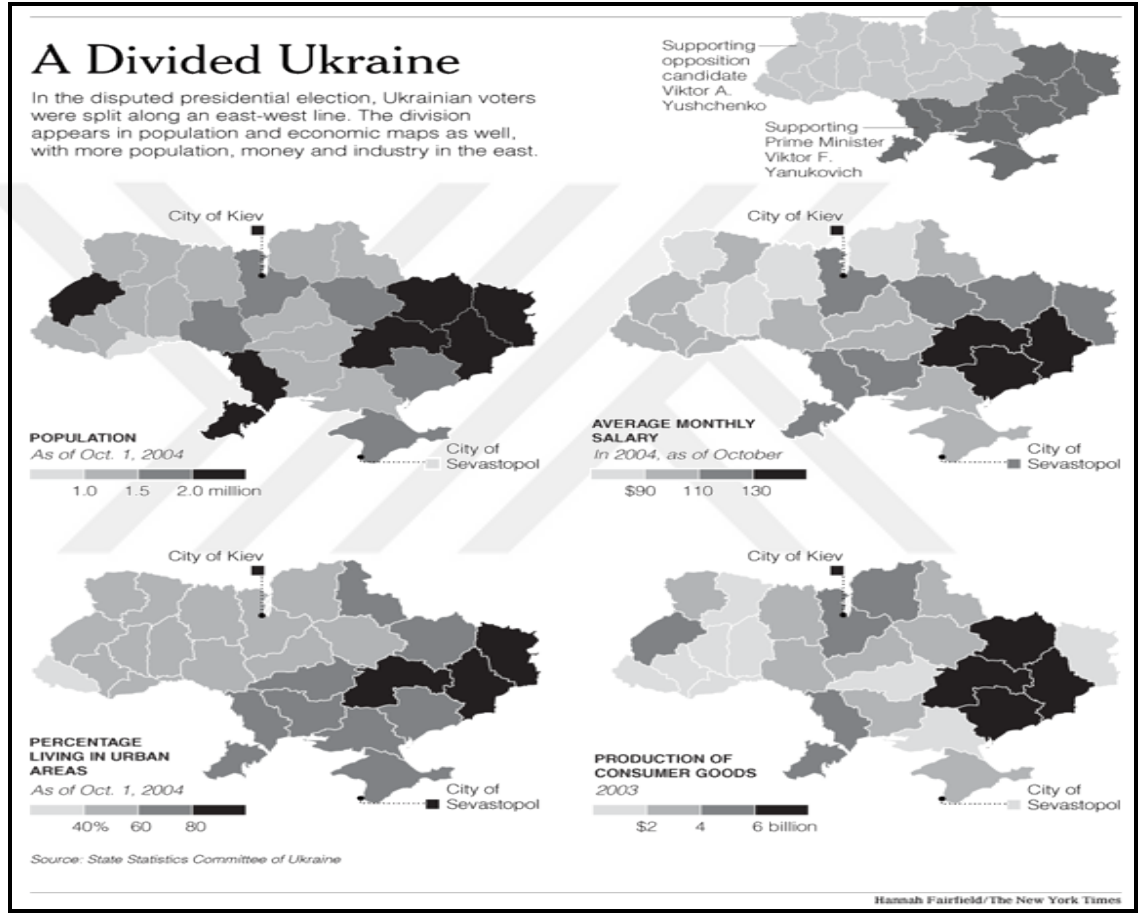
Kaynak: Kerch köprüsü fotoğrafı. (Çevrimiçi) https://stwtity.com/ekrem_yegin/followers/, 19 Haziran 2019

Batı bloğunun görülebilen kayıpları ise şu şekilde açıklanabilir: 2014 Ukrayna krizi öncesi Kırım özerk bir bölge olsa da Ukrayna merkezî hükümetine bağlı bir yer olduğu için Sivastopol'daki Rus askerî üssünün hizmete devam edebilmesi için, Ukrayna Hükümeti'nin belli dönemlerde izin vermesi gerekiyordu. Şu an gelinen noktada Kırım, Rusya tarafından ilhak edildiği için Rusya'nın Karadeniz'e açılan en büyük askerî üssünün artık böyle bir izne ihtiyacı olmadığı aşikârdır. Bu durum NATO için büyük bir kayıp olarak yorumlanmıştır. Rusya Federasyonu'nun donanmasının, Karadeniz'in bu dönem en güçlü donanmasına sahip olan Türkiye'yi yakalayıp muhtemelen geçmesinin de çok uzun bir zaman almayacağı tahmin edilmektedir.

Ukrayna'nın Donetsk ve Luhansk kentlerindeki fiilî durum Ukrayna ekonomisi için büyük bir problem oluşturmaktaydı. Genelde en büyük sanayi ve

emtia kaynağı kentler olarak yorumlanan Donetsk ve Luhansk'ın fiilî kaybı, Ukrayna ekonomisini, ikamesi olmayan bir sıkıntıya düşürmüştü. Batı'nın Ukrayna için ekonomik istikrar sağlama planları, özellikle Avrupa Birliği içinde gelecekte tartışmaları da beraberinde getirmiştir.

Harita 2.2. Ukrayna Ekonomisine Ait Temel Göstergeler

Kaynak: (Çevrimiçi) <http://marketscheming.com/geopolitics/ukraine-divided-political-linguistics-ethnic-visual-map-infographic/attachment/ukraine-socioeconomical-divide-salary-desity-population>, 20 Haziran 2019.

Yukarıdaki tablo incelendiğinde Ukrayna'da ortalama maaş yüksekliği, ticarî ürün üretim oranları ve şehirde yaşayan kişi nüfusunun kırsalda yaşayanlara oranları gibi pek çok gösterge, açık bir şekilde Ukrayna'nın en büyük iki sanayi kentinin Donetsk ve Luhansk olduğunu gösteriyor. Tabii ki bu kentlerin kaybedilmesi Ukrayna özelinde bir kayıp olarak görünse de Batı bloğunun genel kaybı olarak görülmektedir.

Yaptırımlar boyunca kazanç-kayıplar analiz edildiğinde, öncelikle Batı'nın yaptırımlarının, çok zayıf olmasa da Rusya'ya geri adım attıracak boyutta olmadığı görülmektedir. Yaptırımların hızlı, kesintisiz ve etkili olmaması, Batı bloğunun dünya ve Rusya üzerindeki imajına zarar vermekteydi. Ayrıca özellikle ABD kaynaklı yaptırımlar, Rusya'da halk üzerinde oldukça milliyetçi etkiler bırakmakta, yaşanan ekonomik sıkıntılara rağmen Kremlin'e destek olmalarına neden olmaktadır. Uzun vadede Rus halkının Kremlin'e ve politikalarına destek vermesinin, Batı bloğu açısından umulandan daha zararlı olabileceği düşünülmektedir. Çünkü Avrupa Birliği ve ABD yaptırımları genelde Rusya'da ekonomik huzursuzluk çıkartmak maksatlı olduğu için, yaptırımların bir sonucu olarak halkın tepki göstermesi ve yönetime baskı kurması beklenmektedir. Ancak yaptırım uygulayan söz konusu devletlerin başarıya ulaşamadığı kolaylıkla görülebilmektedir.

Yine tüm kazanç-kayıplar değerlendirildiğinde; Batı'nın Rusya'ya nispetle Ukrayna'nın büyük çoğunluğunu ve siyasî elitlerini, tarih boyunca Rusya ile ilişkili olan Ukrayna'yı saflarına çekmesi, diğer tüm kayıp maddelerine rağmen olağanüstü bir kazanç olarak yorumlanabilmektedir. Batı bloğuna genel bakış bir an için Ukrayna özeline bakmak için terkediğinde yani Ukrayna'nın neler kaybedip kazandığına bakıldığı zaman, ülke olarak hırpalandığı ve bu mücadelenin en büyük kaybedeni olduğu açık bir şekilde görülebilmektedir.

Pereyaslav Anlaşması'na kadarki süreçte Rusya'dan uzak durmaya çalışan, Pereyaslav'dan sonraki süreçte ise tüm amacını Rusya'dan kopabilmeye, kendi kültürünü, dilini ve geleneklerini korumaya adanmış Ukrayna toplumu ve aydınları için ülkedeki Rus etkisinin görülebilecek, tespit edilebilecek düzeyde düşürülmesi gerçekten muazzam bir başarıydı.

Rusya tarafına nefretle yaklaşılması ve en nihayetinde Rusya ve Rusya yanlılarının bir şekilde ülkenin yönetiminden uzak tutulması Ukrayna penceresinden bakıldığında kesinlikle önemli bir kazanımdır. Özellikle ülkenin yoksulluğunun ve tüm sorunların ana kaynağı olarak görünen yolsuzluğa karşı Ukrayna'nın ciddi anlamda profesyonel çözüm çabası arayışları Sovyet dönemi alışkanlıklarının değişmeye başladığının açık bir göstergesi olarak diğer bir kazanç olarak görülebilir.

Zira OECD'nin 24 Mart 2015 tarihli Ukrayna raporunda Ukrayna'da yatırım yapmanın ve iş kurmanın önündeki en büyük engel olarak yolsuzluk gösterilmiştir.²⁶¹ Ülkenin hali hazırdaki yolsuzluk karşıtı politik enerjisinin AB-ABD gibi ülkelerdeki kurumlarla daha fazla entegre olması ve yolsuzluğu minimum düzeylere indirmesi beklenmektedir. Kısaca oluşabilecek bu entegrasyonların ve sonuçlarının Rusya'dan uzaklaşma sayesinde elde edilecek olması, yine bu süreçte Ukrayna'nın kazançları arasında sayılabilir. Aynı zamanda Avrupa Birliği'nin Ukrayna vatandaşlarına vizeyi kaldırıp geçiş serbestisi getirmesi de Ukrayna için kazanç olarak görülmektedir.²⁶²

Ukrayna'nın birtakım ulusal güvenlik kazançları da söz konusudur. Şu anda resmî olarak aday olmasa da, ülkenin Avrupa Birliği üyelik perspektifine sahip olması, ekonomik açıdan ülkenin geleceğine dair güven vermekte, bunun NATO'ya katılma ihtimalini güçlendirmesi beklenmektedir. 2008'de Bükreş'te gerçekleştirilen NATO toplantısında, ABD'nin Gürcistan ve Ukrayna'nın da NATO üyesi olması yönündeki isteğini dile getirmesine rağmen Fransa ve Almanya'nın Rusya'yı provoke etmemek için çekimser kalması nedeniyle istenilen neticeye ulaşılammıştır.²⁶³ NATO üyeliği çok yüksek ihtimalle gerçekleşebilecek büyük çaplı bir Rus askerî müdahalesi ihtimalini düşüreğinden dolayı en önemli kazanç sayılabilir.

Yukarıdaki gelişmeler Ukrayna'nın kazançları olarak sayılmasına rağmen, bu kazanımlar karşılığındaki kayıplarına bakılması da gerekmektedir. Ukrayna açısından Rusya ile ilişkilerin bozulmasının siyasi sonuçları şu şekilde açıklanabilir:

1. Kırım'ın kaybedilmesi: Kırım 16 Mart 2014 tarihinde Uluslararası toplumun tanımadığı bir referandum ile fiili olarak Rusya'ya bağlanmıştır. Her ne kadar Dünya kamuoyunca Kırım'ın Rusya tarafından ilhakı kabul edilmemişse de Rusya, topraklarına kattığı Kırım'a şimdiden milyarlarca

²⁶¹ OECD, **Anti-Corruption Meetings, Round 3 Monitoring of the Istanbul Anti-Corruption Action Plan**, İstanbul, 2016, s. 12.

²⁶² (Çevrimiçi) <http://euromaidanpress.com/2017/05/17/what-eu-countries-can-ukraine-now-visit-without-a-visa-infographic/>, 20 Eylül 2018

²⁶³ John J. Mersheimer, "Why The Ukraine Crisis is the West's Fault, Liberal Delusions That Provoked Putin", **Foreign Affairs**, C.93, S.5, Kasım 2014, s. 88.

dolarlık yatırım yapmaya başladığı için Kırım'ın Ukrayna'ya geri dönüşü kısa ya da orta vadede pek mümkün gözükmemektedir.²⁶⁴

2. Donetsk ve Luhansk'ın kaybedilmesi: Ukrayna'nın en büyük endüstriyel üretim tesislerinin yer aldığı Donetsk ve Luhansk kentleri kaybedilmiş ve bu Bu iki kentte de ayrı ayrı sözde cumhuriyetler olarak "Donetsk Halk Cumhuriyeti" ve "Luhansk Halk Cumhuriyeti" kurulmuştur. Kısaca Donbass olarak anılan Donetsk ve Luhansk bölgelerinde Nisan 2014'de başlayan ve Kırım'daki sürece başlayan olaylar neticesinde Kiev yönetiminin ve Uluslararası Toplumun kabul etmediği referandumlar ile önce bağımsızlıklarını ilan eden bu iki bölge 24 Mayıs 2014 tarihinde Konfederasyon olarak birleşmişlerdir. İki Cumhuriyet de Devlet Başkanı ve Başbakan düzeyinde yönetilmektedir. Rusya Federasyonunun iki bölgeyide 2017'e kadar tanımamıştır ancak bu tarihte "insani" maksatla geçici olarak tanımıştır.²⁶⁵
3. Etnik Rusların Rusya'ya aidiyeti: Etnik Rusların ve Rusça konuşan nüfusun yoğunlukta olduğu kentlerde Ukrayna'dan kopuş düşüncesinin ya da ihtimalinin insanlar arasında daha sık tartışılabildiği ortamlar oluşmaya başlamıştır. SSCB döneminden sonra Ukrayna'daki Ruslar ve Rusça konuşan nüfus her ne kadar Rusya'dan ayrılış yönünde oy kullanmış olsa da bunu sadece yönetsel bir farklılık olarak niteliyordu. Aralarından hiçbiri Rusya'dan bütünüyle kopuş gibi bir fikri savunmuyordu.²⁶⁶ Geline nokta bu kişilerin Rusya'ya duydukları aidiyet hislerinin yeniden belirmesine neden olmuştur. Daha önce kendilerini Ukrayna vatandaşları sayan bu kişilerin şimdi Ukrayna'yı başka bir devlet olarak kabul etmesi, gelecekte Ukrayna için büyük sorunlar doğuracaktır.
4. Askeri operasyon ihtimali: Konum olarak Etnik Rus nüfusu ya da Rusça konuşan nüfusu koruma bahanesiyle bir askerî operasyona girişebilecek Rusya'nın hemen yanı başında bulunması Ukrayna için tehlikeli bir

²⁶⁴ (Çevrimiçi) <http://www.globalconstructionreview.com/news/russia-pays-high-infrastructure-4price-44crimea/>, 21 Eylül 2018.

²⁶⁵ Başkanlık kararnamesi için Bkz. (Çevrimiçi) <http://en.kremlin.ru/acts/news/53895>, 19 Haziran 2019.

²⁶⁶ Mikhail Pogrebinsky, **Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives**, E-International Relations Publishing, Briston, 2015, s. 93,

durumdur. Boris Yeltsin döneminden beri Rusya'nın, Doğu Avrupa'da NATO genişlemesine hep askerî tehdit cümleleriyle karşı çıkıyor olması, Ukrayna'nın gerçekten tehdit altında olduğuna dair ciddi bir göstergedir.

5. Federal sistem söylemleri: Ukrayna için federal sistemin, Minsk görüşmelerinde yetkili ağızlar tarafından tartışıldığı görülmektedir. Ukrayna için federal sistem kararı, Minsk 2 toplantılarında 12 Şubat 2015'te alınmıştır.²⁶⁷ Bu karara göre Luhansk ve Donetsk, Ukrayna anayasasına uygun şekilde özerklik kazanacaktı. Minsk görüşmelerinde sadece bu iki kent zikredilse de etnik Rusların çoğunlukta bulunduğu farklı kentlerde zamanla bu isteklerin dış müdahale ile ya da dış müdahaleye ihtiyaç kalmadan gerçekleşebileceği söylenebilir. Bu durum Ukrayna'nın Yugoslavya benzeri bir bölünme riskine sahip olduğunu göstermektedir.
6. Donbass'ta gerçekleşen savaşın ürettiği yıkım: Rus tarafının, özellikle bağımsız medya kuruluşlarının ve AGİT temsilcilerinin bölgeye girişine izin vermemesi nedeniyle gerçek rakamlara ulaşmak mümkün değildir. Ancak verilen rakamlar değerlendirildiğinde bile ciddi manada bir insan kaybının olduğu aşikârdır. Şunu da belirtmek gerekir ki, bu rakamlara bir de kendi ülkesi içinde ve dışında mülteci durumuna düşmüş Donbass sakinleri eklenirse ne kadar büyük bir trajedinin yaşandığı çok daha iyi anlaşılabilir olacaktır.

²⁶⁷ Minsk 2 görüşmelerinde alınan kararlarda özerkliğe atıf yapılan cümleler 12. Madde içerisindedir. İlgili maddenin Türkçe çevirisi şu şekildedir: "Ukrayna kanunları temel alınarak Donetsk ve Lugansk'da geçici olarak yerel yönetim düzeni oluşturulacak ve bu bölgelerde yapılan seçimler Ukrayna tarafından kabul edilecek. Yapılacak seçimler Donbass bölgesi yerel yöneticileri ve Üçlü çalışma grubu (Ukrayna, Rusya, AGİT- Avrupa Güvenlik İşbirliği Teşkilatı) tarafından denetlenecek. Bkz. (Çevrimiçi) <http://www.contexto.org/pdfs/MINSKAagreemntTEXT.pdf/>,19 Haziran 2019.

Resim 2.2. Gorlovka Kasabasından Çıkmaya Çalışan Siviller

Kaynak: (Çevrimiçi) <http://leurenmoret.info/currents/mh-17-jesuits-flagged-brics/the-tragedy-of-uglegorsk.html>, 20 Eylül 2018.

Ukrayna'nın ekonomik anlamda kayıpları da şunlardır:

1. Para biriminin devalüe olması: Yerel para birimi Grivna kriz öncesi seviyelere göre ortalamada 3 kat devalüe oldu. Para birimindeki bu değişim, hem yüksek enflasyon hem de yüksek faize ortam hazırlamıştır. Yüksek enflasyon, yüksek faiz ve yüksek kur sarmalına giren Ukrayna ekonomisi halkın satın alma gücünü negatif yönde etkiledi.
2. Yabancı yatırımcı potansiyelinin, “riskli ülke” kategorisine girmesi nedeniyle kaybı: Yatırımcılar, Rusya'nın askerî tepkisinin topyekûn bir işgale dönüşebileceği endişesiyle Ukrayna'ya duydukları ilgiyi neredeyse kaybettiler.²⁶⁸
3. Fon sorunu: Bankaların uğradığı zararın telafi edilmesi, bankaların tekrar piyasa dostu bir ortam oluşturması için Ukrayna Hükümeti'nin 40

²⁶⁸ Oleg Grytsaienko, “The Crisis in Ukraine: An Insider's View”, **Policy Papers Russie. NEI. Visions**, No.78, June 2014, s. 14.

Milyar Grivna kadar piyasayı fonlamak zorunda kaldığı görülmektedir. Tabii ki bu durum merkezî bütçenin açık vermesi anlamına geldiği için Ukrayna'nın hanesine ciddi bir ekonomik zarar yazılmış oldu.²⁶⁹

4. Pazar sorunu: Rusya pazarının neredeyse bütünüyle kaybedilmesiyle Ukrayna'nın uzun vadede yüzleşmek zorunda kalacağı bir başka problem de Rusya'ya ağır sanayi ürünlerinin hem Rusya'nın kısıtlamaları hem Ukrayna'nın kısıtlamaları nedeniyle satılamayacak olmasıdır.
5. Ukrayna'nın, yönünü bütünüyle Batı'ya çevirmesi nedeniyle rekabetçi konumunu kaybetmesi: Kriz ile beraber Rusya, Ukrayna'ya doğalgaz satışına devam etmesine ve ihracatını sürdürmesine rağmen Ukrayna ihraç ürünlerini Rusya'ya satamamaya başlamıştır. Dönemin Ukrayna Devlet Başkanı Petro Poroshenko'nun sahibi olduğu Roshen çikolataları da Rus ambargosundan zarar görmüş ürünlerini Rusya'ya satamamıştır.²⁷⁰ Kriz öncesi dönemde doğu ile batı arasında bir yerlerde konumlanmaya çalışan Ukrayna yer yer Batı ve Rusya arasındaki rekabette kendi hareket alanını genişletebiliyor ya da bundan fayda sağlayabiliyordu. Önceki sayfalarda değinildiği üzere AB ile Doğu ortaklığı anlaşmasını imzalamadan önce dönemin Devlet Başkanı Victor Yanukovich'in kararını hemen açıklamaması Rusya'nın elinin çok daha bonkör olmasını sağlamıştı. Gelinen noktada Ukrayna bugün bütünüyle Batı rotası içerisine girmiştir ve ulusal menfaatleri ile alakalı konularda güçlü bir pazarlık şansı kalmamıştır.

Ukrayna'nın zarar listesini yukarıdaki şekilde özetlemek mümkündür.

2.4. Türkiye Perspektifinden Kırım Krizi

1853-1856 Kırım Savaşı²⁷¹ ile başlayan emperyalist güçlerin Kırım konulu buluşmaları, 1945'de İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına yaklaşılırken Yalta Konferansı²⁷² ile devam etmiştir. Emperyalist devletlerin Kırım'daki bir sonraki

²⁶⁹ Grytsaienko, **a.g.m.**, s. 14.

²⁷⁰ (Çevrimiçi) <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-roshen-russia-idUSKBN15413T>, 20 Haziran 2019

²⁷¹ Hüner Tuncer, **Kırım: Savaş ve Diplomasi 1853-1856**, İstanbul, Tarihçi Kitabevi, 2015, s.25.

²⁷² (Çevrimiçi) <https://www.loc.gov/law/help/us-treaties/bevans/m-ust000003-1005.pdf>, 21 Eylül 2018.

buluşması için dünyanın yaklaşık 70 yıl beklenmesi gerekiyordu. Ancak bu seferki buluşma ne birincisi gibi bir sıcak çatışmaydı ne de ikincisindeki gibi dünyayı savaş alanına çeviren bir ülkeye karşı mücadele şeklindeydi. Yalta Konferansı'na katılan ülkeler yine tarih sahnesindeydi ancak bu kez birbirleriyle kavga halindeydiler.

Türkiye'nin Kırım ile akrabalık bağlarının ötesinde aynı zamanda 600 yıllık bir siyasî geçmişi paylaşıyor olması Türkiye'nin Kırım krizini kendi perspektifinden yorumlaması için bir nedendir. Türkiye, Rusya'ya karşı Batı bloğu ile beraber hareket etmeli ancak Rusya'yı da bütünüyle karşısında almamalıydı. Genel hareket planını bu perspektif üzerine şekillendiren siyasî yapı, Ukrayna'nın toprak bütünlüğüne yönelik endişelerini en üst perdeden belirtmiş, ancak Rusya'yı da kınamamıştır. Hatta bu durum Ukrayna cephesinde tepkilere neden olmuş, dönemin Ukrayna Ankara Büyükelçisi "Bu bizim de anlamaya çalıştığımız ve tekrar ve tekrar sorduğumuz bir şey"²⁷³ diyerek Türkiye'nin Rusya'yı Ukrayna üzerindeki hamlelerinden ötürü kınamamasını eleştirmiştir. Türkiye olan biteni Ukrayna özelinde yorumlamak yerine Gezi olaylarında ve Mısır'da yaşanan süreci göz önünde bulundurarak kendi pozisyonu belirlemiştir.

Türkiye'nin, Dışişleri bakanlığı vasıtası ile Ukrayna'da yaşanan sürece kayıtsız kalmadığını göz önüne alırsak Rusya'yı üst perdeden resmî olarak kınamaması dikkat çekicidir. Türkiye, aynı zamanda dönemin Başbakanı Yanukovich'in post-modern bir darbeye indirilmesi hakkında net ifadeler kullanmadan süreci diplomatik bazı cümlelerle idare etmeye çalışmıştır. Gezi sürecinde Türkiye için aynı halk hareketlerinin bir kurgu ile düzenlendiği olgusundan hareket eden siyasî iktidarın Ukrayna'daki halk hareketini doğrudan desteklemesi beklenmemelidir. Türkiye her durumda çok aşamalı bir plan izlemek ve birtakım dengeleri korumak zorundaydı.

Türkiye tek başına Rusya'ya karşı cephe oluşturmak yerine AB-ABD'nin reflekslerini takip etmeye dayalı bir politika izlemeyi tercih etmiştir. Ancak Batı'nın Ukrayna cephesinde hayal kırıklığına neden olan etkisizliğini gözlemlediğinde kendini Batı ile birlikte Rusya'ya karşı oldukça yumuşak bir konumda sabitlemek

²⁷³ (Çevrimiçi) <http://www.on5yirmi5.com/pdf/151237-ukrayna-turkiyeye-tepkili.pdf>, 21 Eylül 2018.

zorunda kalmasına rağmen yine de gerekli tüm diplomatik hamleleri yaparak Kırım'daki referandum öncesi ve sonrası Kırım Tatar topluluğunu üzmeyecek diplomatik hamlelerde bulunmaya çalışıyordu. Diğer taraftan Donbass bölgesindeki ayrılıkçı hareketlere karşı prensipte dahi olsa sempati göstermediğini ve bütünüyle Kiev yönetiminin arkasında olduğunu gösteriyordu. Ayrıca Türkiye ekonomik anlamda da AB'nin yolunu izlemiş, Kırım ile her türlü ticareti yasaklamış ve sivil havacılık uçuş izinlerini iptal etmiştir. Türkiye'nin çok sert refleksler göstermemek istemesinin nedenlerinden biri de bir şekilde Kırım'daki Türk-Müslüman topluluklarla ilişkisini, gerektiğinde Rusya'nın izniyle de olsa devam ettirme çabasıdır. Bunun sonucunda 29 Nisan 2015 tarihinde aralarında Prof. Dr Zafer Üskül, Prof. Dr Abdullah Gündoğdu, Prof. Dr İbrahim Kaya, Dr. Ayşegül Aydıngül ve Dr. Yakup Levent Korkut'un olduğu bir Türk heyeti Kırım'ı ziyaret etmiştir.²⁷⁴

Türkiye, Kırım'a uygulanan yaptırımlara destek verse de Rusya'ya yönelik yaptırımlara tam olarak uymuyordu. Türkiye'nin Rusya'ya uygulanan yaptırımlara katılmaması, Türkiye'nin enerji hub'ı (merkezi) olma yolundaki yerini daha da sağlamlaştıracağına benzemektedir. Ukrayna'yı güvenilir bir ortak olmaktan çıkaran Rusya bu boşluğu Türkiye ile doldurmak isteyebilir. Bununla birlikte Rusya'nın Karadeniz'deki donanma açısından Türkiye'yi çok yakında geçeceğini söylemek yanlış olmayacağı gibi Boğazlar meselesi de yine Kırım krizi bağlamında Türkiye'nin dönem dönem önüne çıkacak bir konu olacaktır.

Ukrayna Krizi, Türkiye'yi dolaylı veya doğrudan pek çok noktadan etkilediği gibi Montrö Boğazlar Sözleşmesi açısından da etkilemiştir. Kremlin 2014'te Rusya'nın Soçi kentinde gerçekleşen kış olimpiyatları için Karadeniz'e demir atan ABD'ye ait USS Taylor isimli savaş gemisinin Karadeniz'de kalma süresinin maksimum süreyi de aşmış olmasına tepki göstermiş ve Türkiye'yi sözleşmeyi eksiksiz uygulamaya davet etmiştir. Türkiye, Dışişleri Bakanlığı vasıtası ile bu duruma yanıt vermiş, sözleşmenin ihlal edilmediğini ve zorunlu şartlar meydana geldiği için ABD gemisinin öngörülenden fazla Karadeniz'de durduğunu belirtmiş,

²⁷⁴ (Çevrimiçi) <http://www.hurriyetdailynews.com/turkish-delegation-chooses-russias-way-in-crimea-81738/>, 20 Haziran 2019

bu durumdan da tüm tarafların haberdar edildiğini belirtmiştir.²⁷⁵ Kırım'ın Rusya tarafından işgalinde sonra artan Rus askerî hareketliliği ve hava sahası ihlalleri de Karadeniz'de Rusya ile birlikte en büyük askerî güce sahip olan Türkiye açısından krizin getirdiği yeniliklerden bir diğeridir.

Ukrayna'da Kırım odaklı oluşan kriz Türkiye'yi çok yakından etkilemiştir. Türkiye bir taraftan akrabalık bağlarına sahip olduğu Kırım Tatar Türklerinin haklarını koruma altına almaya çalışmış, diğer taraftan Rusya ile ilişkilerini korumak istemiş, bir taraftan da teknik olarak bağlı bulunduğu Batı bloğuna ters düşmeyecek bir şekilde AB-NATO kampına dâhil olduğunu göstererek krize kendi menfaatleri ölçüsünde müdahil olmaya çalışmıştır. Türkiye'nin elindeki sınırlı güç dikkate alındığında belki de en iyi seçenek, şu anda da uygulanmaya çalışılmakta olan, bütün taraflarla iletişim ve tek bir noktaya saplanmadan siyaset geliştirme olarak kabul edilebilir.

Resim 2.3. Sivastopol'daki (Akyar) Türk Şehitliğinden Bir Görünüm

Kaynak: (Çevrimiçi) <https://odatv.com/turk-sehitligine-saldiri-0202161200.html?>, 21 Eylül 2018.

²⁷⁵ Karadeli, a.g.e., s.5..

2.5 Kırım'da İşgalden Sonra Yaşam ve Kırım Tatarları

Kırım Tatarları, yarımadanın yerli halkıdır ve asırlardır pek çok işgalle karşılaşmış ancak her defasında yurtlarına geri dönmüşlerdir. Kırım'ı ve işgalden sonra hayatı anlayabilmek için yarımadanın tarihî geçmişine değinmek gereklidir. Eskiye yeni ile kıyaslamak, işgalin halk üzerindeki etkilerini incelemek ve Rusya'nın işgalinin, adanın tamamına ancak özellikle Tatarlara yönelik getirdiklerini net olarak görebilmek açısından oldukça önemlidir.

Kırım Tatarları adanın Türk kökenli Müslüman halkıdır. 14-18. yüzyıllar arasında "Kırım Hanlığı" adıyla Osmanlı Devleti himayesinde siyasî arenada boy gösteren Hanlık, 1783'te Rusya'nın işgaliyle yıkılmıştır. Pek çok Tatar, Hanlığın yıkılması üzerine Osmanlı Devletine göç etmiş, kalanlar 1917'ye kadar Kırım Tatarlarının özgürlüğü açısından çok başarılı bir atılım gerçekleştirememişlerdir. Özellikle İsmail Gaspıralı²⁷⁶ ve Numan Çelebi Cihan²⁷⁷ gibi isimlerin çalışmaları ve toplumu yönlendirmeleriyle Kırım'da bağımsızlık ateşi 19. yüzyılın sonlarına doğru hissedilir bir şekilde yükselmeye başlamıştır. 1905'de Rusya'da gerçekleşen devrim²⁷⁸ girişimi Kırım Türklerine umut olmuş ve Kırım Türkleri reformistlerin etrafında daha güçlü bir şekilde kenetlenmişlerdir. Ayrıca Japon-Rus savaşı²⁷⁹ gelişmiş ülkelerin savaş kaybetmesine bir örnek teşkil etmiş ve Kırım halkına 1905'ten daha büyük motivasyon sağlamıştır. Yine bu dönemde Rus polisinin kendilerine verdiği isimle "Genç Tatarlar" hareketi ve onların mücadelesi İsmail

²⁷⁶ Kırım Tatar asıllı Türk aydını. Özellikle eğitim alanında yapmak istediği reformlar vb. çalışmalar ile Kırım'da ve tüm Rusya Müslümanlarında birlik fikrinin uyanmasına neden olmuştur. Daha fazla bilgi için Bkz. (Çevrimiçi) http://turkoloji.cu.edu.tr/CAGDAS%20TURK%20LEHCELERI/toksoy_gaspirali.pdf/, 25 Haziran 2019.

²⁷⁷ Kırım Türklerinin unutulmaz liderlerinden Numan Çelebi Cihan.; Kırım'ın bağımsızlığı için açıktan ve gizliden yaptığı faaliyetler ile anılmaktadır. Kırım Vatan Cemiyetinin kurucusudur. Daha fazla bilgi için Bkz. Giray Saynur Derman, "Birinci Dünya Savaşı Sırasında Kırım Türklerinin Siyasi Faaliyetleri", **Ekim 1917 Sovyet İhtilali'nin Yüzüncü Yılında Türk Dünyası'ndaki Bağımsızlık Fikri ve Siyasi Hareketler Uluslararası Sempozyumu**, Fatih M. Sancaktar (Ed. ve diğerleri), İstanbul, Türk Ocakları İstanbul Şubesi, 16-17 Ekim 2017, Yayın No:17, s. 243-244.

²⁷⁸ Çarlık rejiminin yıkılmasına yönelik yapılan ilk büyük kapsamlı isyan hareketi. 1917 devriminin bir provası olarak da görülmüştür. Rusya'da Anayasal Monarşiye geçilmesine neden olmuştur ancak rejim yıkılmamıştır. Kezban Acar, "1905 Rus Devrimi'nin Genel Bir Değerlendirmesi", **Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi**, C.13, S. 24, 2008, s.80 (Çevrimiçi) https://www.academia.edu/4449596/1905_Rus_Devrimi_nin_Genel_Bir_Değerlendirmesi_-_The_Russian_Revolution_of_1905_A_Reassessment_-_Kezban_ACAR, 25 Haziran 2019.

²⁷⁹ Rus Japon savaşı 1904-190: Rusya'nın uzakdoğudaki yayılcılığına son veren savaş.

Gaspıralı'nın teorik düzeyde, söylevde kalan faaliyetlerine siyasi bir çizgi sağlamış ve açıktan ve daha radikal söylemler ile savunulmasını sağlamıştır. Tam olarak merkezi bir örgüt anlayışının olmadığı bu harekete Reşit Mehdi liderlik etmiş ve daha sonra milletvekili olacağı Rusya Dumasında da Genç Tatarların argümanlarını açıktan savunarak sadece Kırım Türklerine değil aynı zamanda tüm Rusya Müslümanlarına güç aşılamıştır. Reşit Mehdi ayrıca İsmail Gaspıralı'nın Tercüman²⁸⁰ gazetesinden sonra Kırım'ın ikinci bağımsız gazetesi Vatan Hadimi²⁸¹ gazetesini yayınlamış ve bu gazetede de Tatarların en büyük sorunları olan toprak meselesini ana argüman kılarak bağımsızlık fikrini sıcak tutmaya çalışmıştır. Reşit Mehdi'nin o dönemki faaliyetleri kendisinin 1912'de vefat etmesiyle çok uzun soluklu olamasa da Kırım Tatarlarının sonraki faaliyetleri üzerinde kalıcı tesirleri olmuştur.²⁸² Tüm bunların sonucunda ve reformistlerin de katkısı ile 10 Aralık 1917'de Bolşevik devriminin getirdiği kaotik siyasi gündemde Kırım Tatar Kurultayı kararı ile Kırım'ın bağımsızlığını ilan etmişlerdir, ancak Bolşevikler Numan Çelebi Cihan'ı kurşuna dizmiş, Tatarcanın resmi dil olmasını kabul etmemiş ve en nihayetinde 1920'de Kırım'ı SSCB'nin bir parçası yapmışlardır. Joseph Stalin dönemine kadar çok kayda değer değişimin olmadığı Kırım'da Stalin ile beraber sıkıntılar başlamış özellikle Ukrayna'ya büyük acılar yaşatan Büyük kıtlıktan Kırım da çok etkilenmiştir. II. Dünya Savaşı sırasında Sovyet yönetimi tarafından Alman ordusuna karşı savaşmaya zorlanan Tatar halkının, çoğunluğunu kadın, çocuk, hasta ve yaşlıların oluşturduğu büyük bir kısmı ise Rusya içlerine sürgün edilmiştir. Sürgün süresince binlerce Tatar açlık, susuzluk ve kötü muamele nedeniyle hayatını kaybetmiştir. Günümüzde bu durum “Büyük Tatar soykırımı” olarak anılmaktadır.²⁸³

²⁸⁰ Kırım'ın Bahçesaray şehrinde 1883 ile 1918 yılları arasında yayın yapmış ve tüm Rusya Türklerini Rus sömürgeciliğinden kurtarma azmi ile yayın hayatına devam etmiş gazete. Bkz, Yavuz Akpınar, **TDV. İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.40, s.492-494.

²⁸¹ Genç Tatarlar grubunun kurucusu Reşit Mehdi tarafından çıkarılmış gazetedir. İsmail Gaspıralı'nın Tercüman gazetesinden farkı daha radikal söylemler ve önermelerde bulunmasıdır. Bkz. Leniyara Celilova, **Kırım Tatar Milli Matbuat Tarihi**, Akademi Titiz Yayınları, 2017 İstanbul, S.28

²⁸² Hakan Kırımlı, **TDV. İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.28, s.374-375

²⁸³ (Çevrimiçi) <http://uacrisis.org/53227-deportation-tatars-de-crimee-questions-reponses>. 25 Ocak 2019.

Resim 2.4. Oldukça Kalabalık Olan Kırım Türkleri, Sürgüne Gidecekleri Tren Vagonlarının Üstünde (18 Mayıs 1944)

Kaynak: (Çevrimiçi) <https://orhaajans.com/kirim-tatarlarinin-surgun-acisinda-74-yil/>, 10 Haziran 2018

1991’de SSCB yıkılana kadar Kırım Tatarları organize bir şekilde yurda geri dönüş imkanı bulamamışlardır. Ukrayna bağımsızlığını ilan edince Kırım Tatarları da Ukrayna’nın bir parçası olma yolunda irade ortaya koymuşlardır. Bağımsızlıktan sonraki yıllarda Kırım Tatarları tekrar ana yurtlarına dönmeye başlamıştır. Düzenli olarak nüfusu yükselen Kırım Tatarları kültürel, iktisadi, siyasi ve sosyal olarak tekrar anayurtlarında söz sahibi olmaya başlamışlardır. Ancak Ukrayna’ya bağlı Kırım Özerk Cumhuriyeti bağımsızlığı kazandığı gibi yeni dönemin ekonomik ve sosyal problemlerini de yaşamaya başlamıştır. Bağımsızlık sonrası Ukrayna’nın genelinde görülen işsizlik ve diğer ekonomik problemler Kırım içinde geçerliydi çünkü Kırım bütünüyle bağımsız değildir, Ukrayna’ya bağlı özerk bir cumhuriyettir. Bağımsızlıktan hemen sonra Kırım’da Rus milliyetçileri Kırım Tatarlarının yarım adaya dönüşünden huzursuz olmaya başlamış ve hızlı bir şekilde Kırım’da Şubat 1991’de Kırım Özerk Cumhuriyetini Tatarların temsil edilmediği bir oldu bitti ile ilan

etmişlerdir.²⁸⁴ Ancak Kırım Tatarlarının güçlü direnişleri ile karşılaştıran Rus milliyetçiler 1993'te Kırım Tatarları için 98 koltuktan 14 koltuk ayırmış ancak pratikte sürekli engeller çıkarılmıştır.²⁸⁵ Ekonomik ve siyasi sorunların üstüne uzun süre Orta Asya'da yaşamaya alışan Kırım Tatarlarının adaptasyonu problemi de eklenmiştir. Kırım haricinde yaşadıkları yerlerde sürgün psikolojisinin de etkisiyle birlikte yaşamaya ve dayanışmaya çok önem veren ve alışan Kırım Tatarları anayurtlarına döndükten sonra aynı şekilde yaşamaya çalışmışlardır. Ancak çoğu durumda ya yönetime yaptıkları başvuruya olumlu yanıt alamamış ya kanun dışı protesto vb. ile suçlanıp tutuklanmış ya da istekleri görmezden gelinmiştir. Genel itibari ile Kırım Tatarlarına şehirlerin dışında ve gerekli asgari hayat standartlarını sağlayabilecek alt yapı imkanları olmayan bölgeler önerilmiş ve burada yaşamaya zorlanan bu insanlar büyük problemler yaşamışlardır.²⁸⁶

Kırım Tatarlarının özellikle sorun yaşadıkları bir başka husus eğitim konusudur. Kendi dillerinde, kendi kültürlerini muhafaza ederek almak istedikleri eğitim hükümet tarafından maddi olarak desteklenmemekte ve ayrıca Kırım Tatarlarının kendi okulları Ukrayna üniversiteleri tarafından eğitim açısından zayıf bulunmaktaydı.²⁸⁷ Bunların hepsi kültürlerini tarih boyunca bir şekilde muhafaza etmiş Kırım Tatarları için sorun olmuştur. Kırım Tatarları anayurtlarına dönüş sonrası siyasi ve kültürel faaliyetlerden de geri durmamışlar ve 30 Haziran 1991'de Kırım Tatar Milli Meclisini kurmuşlar ve Rus işgaline kadarki sürede parlamentoya milletvekilleri sokmuşlardır.²⁸⁸ Kırım Tatarları 2014'e kadar yaklaşık 23 yılda Kırım'daki sosyal hayata adapte olmuş, toplumun her kesimi ile olumlu münasebetler kurmuş ve en nihayetinde kendilerini tekrar topluma kabul ettirmişlerdir. Ancak tüm bu realitelere karşın 2014 yılındaki Rus işgalinden sonra Başkan Putin hiçbir zaman Kırım Tatar halkını adanın yerlisi olarak zikretmemiş Türkiye'nin gönlünü hoş tutmak için olduğu değerlendirilen ve Kırım Tatarlarının rehabilitasyonu olarak

²⁸⁴ M.Akif Kireççi, Selim Tezcan, **Kırım'ın Kısa Bir Tarihi**, çeviri: Can E. Çekiç.- Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, 2015, s.56

²⁸⁵ Kireççi, Tezcan, **a.g.e**, s.57

²⁸⁶ İsmail Aydıngün, Ayşegül Aydıngün, **Kırım Tatarlarının Vatana Dönüşü, Kimlik ve Kültürel Canlanma**, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2004, s.112.

²⁸⁷ Aydıngün, Aydıngün, **a.g.e**, 113

²⁸⁸ Aydıngün, Aydıngün, **a.e**, 120

isimlendirilen bir çalışmanın yapılacağını açıklamıştır.²⁸⁹ Tam olarak ne olacağını açıklanmadığı projenin resmî olarak başladığına dair bir söylem de mevcut değildir. Günümüzde Rusya'ya bağlı özerk cumhuriyet olan Kırım'da dönemin Parlamentosu tarafından Başbakanlığa seçilen Sergey Aksyonov'un "Eğer onlar (Kırım Tatarları) Kırım'ın % 97'sinin Rusya'ya katılma isteğinden memnun değillerse o halde bölgeyi terk etmeliler" söylemleriyle Kırım Tatarlarının rehabilitasyonundan ziyade Tatarların referandumu ve Rusya gerçeğini kabul etmeleri yönündeki pek de sıcak olmayan mesajları Rusya'nın Kırım'a ve Tatarlara olan yaklaşımını özetler niteliktedir.²⁹⁰

Başbakan düzeyinde söylemler bu şekildeyken Kırım Tatarlarının dil ve kültürlerini korumakta iyi bir durumda olduklarını söylemek mümkün değildir. Ukrayna yönetimindeyken yarımada sadece Tatarca eğitim veren 18 okul bulunuyordu. Kırım'ın resmî dillerinden biri olan Tatar Türkçesini, Kırım'da sokaklarda konuşmak bile ırkçı dışlamaya ve tacize uğramak için yeterli bir neden durumundaydı. İşgalden önce dahi ırkçı saldırılar, tacizler çok sık olmasa da rapor edilirken işgalden sonra ciddi anlamda şikâyetlerin yükseldiği gözlemlenmektedir. Ayrıca Kırım Tatarları genelde çok iyi eğitilmiş olmalarına karşın işgalden önce de istihdam konusunda nispeten ayrımcılıklarla karşılaşırken işgalden sonraki ayrımcılığın çok yüksek seviyelere ulaşması nedeniyle işsizlik oranları yükselmiştir.²⁹¹

Referandumdan önce yarımada yapılan anketler halkın ancak % 41'inin Rusya'ya bağlanmayı istediğini göstermesine rağmen, 16 Mart 2014 tarihinde gerçekleşen tartışmalı referandum sonuçlarına göre Kırım halkının %95,7'si Rusya'ya bağlanmayı tercih etmiştir.²⁹² Rus yönetimi, referandumun çok demokratik

²⁸⁹ (Çevrimiçi) <https://tass.ru/politika/1136038>, 25 Ocak 2019.

²⁹⁰ (Çevrimiçi) <http://www.interpretermag.com/crimean-tatars-under-russian-threat-even-as-putin-rehabilitates-them/>, 25 Ocak 2019.

²⁹¹ Filiz Tutku Aydın, "Crimean Tatars and Russian's Annexation of Crimea", **Turkish Policy Quarterly**, C.13, No. 3, Fall 2014, s. 85.

²⁹² Rus kamuoyu Kırım'ın yasadışı ilhakını günlerce kutlamıştır. 18 Mart günü Rusya'da Kırım ile yeniden birleşme günü olarak anılmaktadır.²⁹² Yapılan referandum silahlı, maskeli kişilerin gölgesinde yapılmasına ve açıkça yasadışı olmasına rağmen, günlerce kutlanmıştır, hâlâ da kutlanmaktadır. Bkz. (Çevrimiçi) <https://www.rt.com/news/crimea-vote-join-russia-210/>, 25 Haziran 2019.

koşullarda gerçekleştiğini ve Kırım'da herkesin sonuçlardan memnun olduğunu aktarmaya devam ederken Mustafa Abdulcemil Kırımoglu²⁹³, Rafet Çubarov²⁹⁴ ve İsmet Yüksel²⁹⁵, e Kırım'a beş sene giriş yasağı getirmiştir.²⁹⁶ Ayrıca her sene 18 Mayıs'ta yapılan büyük sürgün kurbanlarını anma etkinliğinin 2014 Mayıs ayında yapılmasına da müsaade etmemiştir. 15.000'den fazla Kırım Tatar'ı Kebir Camii etrafında toplanmış ve tepkilerini açık bir şekilde ortaya koymuşlardır.²⁹⁷

Putin ve Rus medyası Kırım Tatarlarının rehabilitasyonu üzerine açıklamalar yaparken işgalden 6 ay geçmeden 20'den fazla Kırım Tatarının polis ya da diğer kolluk kuvvetleri tarafından alıkonulduğu ya da ölü olarak bulunduğu rapor ediliyordu.²⁹⁸ Kırım'da Rus işgaline karşı protestolarda ön saflarda yer alıp Tatar halkının zihnine yeni bir kahraman olarak yerleşen Reşat Ahmetov²⁹⁹ bu ölümlerin ilki olmuştu. Uluslararası toplumdaki rehabilitasyon beklentilerine ters olarak Rus yönetimi tehditlerine de devam ediyordu.³⁰⁰ Gerçekte ise etnik bir çatışmadan ziyade Kırım Tatarları ve Ukraynalılar için sistemli bir baskı ortamı yaratılıyordu. Henüz olaylar çok başındayken Kırım Tatarlarının Rusya ile ilgili bir gelişmeye sıcak bakmayacağı ve en azından pasif bir direniş gösterecekleri belli olmaya başlamıştı. Kırım halkının referandumu topyekûn boykot etmesi, Rusya pasaportu almayı reddetmesi, büyük sürgünü anmayı yasaklamalarına rağmen anmak için Simferopol'de (Akmescit) toplanması ve tüm bunlara Kırım Türklerinin televizyonu ATR'nin modern medya tarihinde cesur hamleler olarak anılabilecek yayın politikaları eklenince Rus baskısının dozajı Kırım Tatarları üzerinde daha da artmaya başlamıştır.

²⁹³ Kırım halkının yaşayan büyük liderlerinden biridir. Kırım Tatar Milli Meclisi Eski Başkanı. Bkz. (Çevrimiçi) <http://vatankirim.net/yazi.asp?yaziNo=141/>, 25 Haziran 2019.

²⁹⁴ Kırım Tatar Milli Meclisinin şu anki başkanı ve eski Ukrayna milletvekili.

²⁹⁵ Qırım Haber Ajansı (QHA) genel koordinatörü

²⁹⁶ (Çevrimiçi) <http://old.qha.com.ua/tr/siyaset/ismet-yuksel-tum-yasal-yontemler-ile-haklarimi-koruyacagim/133491/>, 25 Haziran 2019.

²⁹⁷ Aydın, **a.g.m.**, s. 86.

²⁹⁸ Aydın, **a.m.**, s. 87.

²⁹⁹ (Çevrimiçi) <http://old.qha.com.ua/tr/toplum/resat-ahmetov-un-ikinci-olum-yildonumu/143560/>, 26 Ocak 2019.

³⁰⁰ (Çevrimiçi) <https://gordonua.com/news/crimea/poklonskaya-prigrozila-deportaciyey-vsem-kto-schitaet-krym-ukrainskim-42616.html/>, 07 Mart 2019.

FSB (Федеральная служба безопасности - *Federal Güvenlik Servisi*) görevlileri, bir terör örgütüne operasyon yapar gibi yanlarında donanımlı polis ve askerî birliklerle beraber *Kırım Tatar Millî Meclisi'ni* (KTMM) basmış ve her şeye el koymuştur.³⁰¹ Daha sonra Kırım Tatar Millî Meclisi bütünüyle kapatılmıştır. Sergey Aksyonov'un, KTMM'nin resmî bir izne sahip bir kurum olmadığını ileri sürerek kapatılmanın meşruiyetini savunması Kırım Tatarları arasında onu bir Başbakan'dan ziyade bir Rus Komiseri gibi görme eğilimini artmıştır.³⁰²

Kırım Tatarlarının, bu dönemde, baskının bir toplum üzerinde görülebilecek her türünü yaşadıkları söylenebilir. Kırım Tatarlarının ya da Ukraynalıların kendi dillerini gündelik hayatta kullanması, Rus işgalini kabul etmediklerine dair yorumlar yapmaları ya da ve en azından Kırım'ın şu anki statüsünün kendilerinin onayladığı bir şekil olmadığını belirtmeleri Rus yönetimi tarafından aşırılık olarak adlandırılmıştır. Kırmılı Tatar gazeteci Şevket Kabullayev'in Kırım Tatar Türkçesinde basılan "Kyrrym" isimli gazetesinde KTMM'nin referandumu boykot ettiğini haber yapması FSB tarafından sert ithamlara sebebiyet vermiştir.³⁰³ ATR televizyonu, *Avdet* ve *Kırım* gazeteleri aşırılıkla suçlanmış, savcılık tarafından uyarılmıştır.³⁰⁴

Bir başka baskı unsuru, Rusya pasaportu alma dayatmasıdır. Kırım Tatar topluluğu çoğunlukla Ukrayna pasaportu taşımasına rağmen 1 Ocak 2015 tarihinde yürürlüğe giren yasaya³⁰⁵ göre, Rusya Federasyonu pasaportu taşımayan bireylere çalışma izni, mülk edinme ve oturma izni verilmeyecektir. Bununla birlikte Rusya Federasyonu yeni dağıtılacak pasaport sayısını 5.400'de sınırlı tutmuş, yeni oturma izni alamayanları bir nevi teknik sürgüne maruz bırakmıştır.³⁰⁶ Nitekim Kırım'dan,

³⁰¹ (Çevrimiçi) <https://www.rferl.org/a/crimean-tatar-mejlis-russia-impounded/26592606.html/>, 07 Mart 2019.

³⁰² (Çevrimiçi) <https://www.worldbulletin.net/europe/pm-aksyonov-says-crimean-tatar-mejlis-does-not-exist-h144908.html/>, 07 Mart 2019.

³⁰³ (Çevrimiçi) <http://khpg.org/en/index.php?id=1411646632>, 07 Mart 2019.

³⁰⁴ Aydın, **a.g.m.**, s. 88.

³⁰⁵ (Çevrimiçi) <https://www.lawmix.ru/zakonodatelstvo/2644745/>, 08 Mart 2019.

³⁰⁶ (Çevrimiçi) <https://www.haberjournal.at/dunya/kirim-tatarlari-yeni-surgunun-esiginde-h5536.html/>, 08 Mart 2019.

bu yasaların uygulanması sonucunda 2015'ten sonra 12.000 civarı Kırım Tatarının ayrıldığı tahmin edilmektedir.³⁰⁷

Kırım'ı Abhazya, Gürcistan ya da Donbass'tan farklı yapan şey, yarımada Rusya'nın askerî deniz üslerinin olmasıdır. Moskova, bu üslerin kaybedilebileceği korkusuyla en hızlı girişimini, belki de askerî olarak en planlısını, ancak bölge sakinlerinin refahı açısından Ukrayna'daki en plansız girişimini Kırım'da yapmıştır. Aslında bugün bağımsız bir gözle dışarıdan bakıldığında Kremlin yönetiminin Rus etnik nüfusu ya da Rusça konuşan nüfusu koruyup kendi kültürünü kalkındırma fikrinden ziyade Karadeniz filosunun geleceğini garanti almak uğruna, Kırım için oldukça yüksek bir bedeli ödemeye razı geldiği söylenebilir.

Olayın tüm taraflarını ilgilendiren ekonomik ve sosyal konularla ilgili veriler ve bilgiler Kırım'ın işgalden sonra ekonomik, sosyal ya da siyasal olarak Rus yönetiminde mutlu olmadığını göstermektedir. İşgal Rusya'ya, Kırım'a ve bu iki ülke halkına huzur, mutluluk ya da refah getirmediği gibi üstüne üstlük insan hakları ihlalleri, ekonomik sıkıntılar, yüksek enflasyon, yüksek işsizlik, çöken turizm sektörü, global izolasyon, enerji krizi gibi sorunlar da getirmiştir.

2.5.1 İşgalden Sonra Kırım'da Enflasyon, İşsizlik ve Elektrik Krizi

Kırım, Ukrayna yönetimindeyken şarap, buğday, yulaf, arpa ve turizm gibi gelir kalemleriyle, yarımada halkının geçimi için genel Ukrayna şartlarına benzer bir şekilde ortalama bir hayat sürmekteydi. Rus işgali üzerine yaşanan enerji, ara ürün tedariki, endüstriyel su ürünü tedariki, temel gıda ve diğer temel tüketim maddelerine ulaşma problemi, sosyal huzursuzluk ve uluslararası izolasyon gibi sorunlar nedeniyle ülkede oldukça kötü bir ekonomik tablo ortaya çıkmıştır. Kırım'ın Başbakan yardımcısı Vitali Naklupin,³⁰⁸ yaşanan enflasyonu oldukça zayıf bir

³⁰⁷(Çevrimiçi)<https://www.kyivpost.com/article/content/war-against-ukraine/five-months-after-russian-takeover-crimean-tatars-unhappy-with-new-rulers-359774.html/>, 08 Mart 2019.

³⁰⁸ Vitali Naklupin 2019 yılı başı itibarıyla hakkındaki suçlamalar nedeniyle Moskova'da tutuklu yargılanıyor. (Çevrimiçi) <https://frontnews.eu/news/en/38851/Deputy-Prime-Minister-of-Crimea-Vitaly-Nakhlupin-detained-in-Moscow/>, 08 Mart 2019.

ekonomiden oldukça güçlü bir ekonomiye geçişe bağlamıştır.³⁰⁹ Tüm Rusya Federasyonu içerisinde ortalama enflasyon 2015 yılında % 12,6 iken Kırım’da % 26,4’tür. Diğer bölgelerden ortalama iki kat yüksek görünen enflasyon için ilk bakışta “geçişin sancıları” yorumları yapılabilir ancak 2018 yılı için de sonuçlar çok farklı olmamıştır. Kırım, Rusya ortalaması olan % 2,5 enflasyon oranının iki katından fazla bir enflasyon değerine (% 5.5) ulaşmış, bu da enflasyonun geçici bir problem olmadığını göstermiştir.³¹⁰ *Rus Federal Ekonomi Servisi* bu oranları 2018 yılı için, özellikle gıda maddeleri açısından inceleme yapıldığında, bir yılda sadece yumurtanın % 46,6, şeker ve unun % 30, ekmeğin % 12 ve yağın % 7 enflasyon artışına maruz kaldığı ortaya çıkmıştır. Bu durumun, Ukrayna’nın Kırım’a uyguladığı nisbî gıda ambargosuna ve uluslararası izolasyona bağlı olduğu kabul edilebilir. Mayıs 2018’de açılan Kerç köprüsünün, Rusya anakarasıyla Kırım’ı birbirine bağlaması nedeniyle 2019 yılında Kırım’da enflasyona bir miktar çare olabileceği düşünülmektedir.

³⁰⁹ (Çevrimiçi) <http://euromaidanpress.com/2016/03/16/two-years-after-russias-occupation-is-life-for-civilians-possible-in-crimea/>, 08 Mart 2019.

³¹⁰ (Çevrimiçi) <https://crimea.ria.ru/economy/20190124/1115952431.html/>, 08 Mart 2019.

Resim 2.5. Rusya Ankarasını Kırım'a Ulaştıran Tek Karasal Bağlantı Olan Kerę Köprüsü Araç Trafığıne Açıldıktan Sonra.

Kaynak: (Çevrimiçi) <https://www.all.net.ua/poroshenko-k-putinu-most-prigoditsya-kogda-budesh-pokidat-nash-krym/amp/>, 20Haziran 2019.

Kırım'da işgalden önce yoğun bir balıkçılık faaliyeti yapıyordu ve ana pazarı, tamamen Ukrayna ankarasıydı. Kırım balıkçılık sektörü işgalden sonra global izolasyonun da etkisiyle yönünü Rusya'ya çevirmiş, ancak olağanüstü boyutlara gelen Kırım enflasyonu Kırımlı balıkçıların fiyatlarını Rusya ankarasındaki balıkçıların fiyatlarının çok daha yukarisına taşımış, bu yüzden rekabet edebilme imkansız hale gelmiştir.³¹¹

Ekonomik problemler sadece Kırım'dan Rusya'ya gidecek mallar ya da hizmetler için geçerli değildi, aynı şekilde Rusya'dan pek çok önemli ürünün de temin edilmesi gerekiyordu. Yarımada gıda ve enerji dağıtımı ya da Rusya ile ithalat ve ihracat ya feribotlarla Kerę boğazını geçerek nispeten uzun bir zamanda yapılabilirdi ya da çok daha yüksek maliyetler göze alınarak kargo uçakla gelebilirdi.

³¹¹ (Çevrimiçi) <https://www.bloomberg.com/news/features/2017-03-31/crimea-pays-a-high-price-three-years-after-russian-takeover/>, 10 Mart 2019.

Kargo uçak ile yarımadaya petrol ya da süt taşımacılığı yerine feribot ile taşıma daha çok revaçtaydı, ancak tek bir yön taşımacılığı için her tır konteynırı başına oldukça yüksek ücretler ödemek zorundaydı. Kerç köprüsünün tam kapasite çalışmaya başladığında taşıma ücretlerinin düşeceği tahmin edilse de gelecekte Ukrayna ile kriz sürdükçe Ukrayna'nın tedarik zinciri ablukası altında kalmaya devam edecek olması nedeniyle Kırım nakliye zincirinin geleceği çok parlak görünmemektedir.

Resim 2.6. Kırım'da Bir Market, Mum Işığında Hizmet Sunmaya Çalışıyor.

Kaynak: (Çevrimiçi) <https://zpravy.aktualne.cz/a-customer-visits-a-grocery-lit-with-candles-due-to-a-power/r~a05d9636935611e59772002590604f2e/r~1dacacea935611e5928a002590604f2e/?redirected=1552309897/>, 11 Mart 2019.

2.5.2 Ticarî İşletme Sahipleri ve Girişimcilerin İşgalden Sonraki Durumu

İşgalden hemen sonra yeni yönetim 200'den fazla sağlık merkezini, Simferopol ve Sivastopol havalimanlarını, limanları, şarap mahzenlerini, tarım alanlarını, çocuk parklarını ve ünlü Nikita botanik bahçesi başta olmak üzere birçok

işletmeyi Donbass'taki kriz yükselmeden önce millileştirmiştir.³¹² Ticari işletmelerin millileştirilmeleri bir miktar zaman almış olsa da limanların özelleştirilmeleri referandumun sadece bir gün sonrasında olmuştur.³¹³ Yeni Kırım Hükümetinin Ukrayna yönetiminden kalan tüm emlakları millileştirmeyi bitirmesi ise 27 Şubat 2015'i bulmuştur.³¹⁴

Kırım'ı Rusya'nın ilhakından hemen sonra pek çok yatırımcı, firmalarını elden çıkarmak istemesine rağmen yeni yatırımcı yokluğu vb. nedenlerle Kırım'da kalmak zorunda kalmış ve yeni yönetiminin getirdiği yeniden kayıt ve işletme izin başvuruları sırasında çok ağır işleyen Rus bürokrasisinin talepleri karşısında adeta pes etmeye zorlanmışlardır.³¹⁵ Uzmanlara göre, Kırım'da gasp edilen Ukraynalı özeltüzel kişilere ve kamuya ait toplam varlıkların değerinin yaklaşık 2 milyar Amerikan doları olduğu tahmin edilmektedir.

2.5.3 İşgal Sonrası Turizm

İşgal öncesi İstanbul Atatürk havalimanından da Simferopol'e (Akmescit) doğrudan seferlerin yapıldığı Kırım, 2014 yazına kadar en çok turisti Ukrayna'dan alıyordu. İşgal ile beraber Rusya dışında neredeyse tüm dünyadan turist akışının kesildiği Kırım, yaşanan durum nedeniyle ciddi bir gelir kaynağı ve ekonomik hareketlilikten zorunlu olarak vazgeçmiştir. Özellikle SSCB döneminde en popüler tatil beldelerinden biri olan Yalta (Ялта) başta olmak üzere Alupka (Алупка), Sudak (Судак) ve Aluşta (Алушта) gibi turistik bölgeler ile öne çıkan yarım ada turizm gelirlerine adeta havlu atmıştır. İşgal öncesi Kırım turizm bakanı olan Oleksandr Liev'e göre, "Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesinin ardından bölgeye gelen turistler genelde işsiz ve fakir turistler"dir.³¹⁶ Liev'e göre yarımada turizmden para kazanmaya alışmış aileler bu sektörü hiçbir şey kazanamadan terk etmişlerdir.

³¹² (Çevrimiçi) <https://economics.unian.ua/stockmarket/1056492-mzs-u-krimu-nezakonn-natsionalizovani-ponad-400-ukrajinskih-pidpriemstv.html/>. 10 Mart 2019.

³¹³ (Çevrimiçi) <http://interlegal.com.ua/offices/publications/nationalization-and-other-legal-developments-in-crimea/>, 20 Haziran 2019.

³¹⁴ (Çevrimiçi) <https://tass.com/russia/780014/>, 20 Haziran 2019

³¹⁵ (Çevrimiçi) <https://www.kyivpost.com/article/content/doing-business-in-ukraine/how-to-recover-crimean-assets-stolen-by-russia-390972.html/>, 11 Haziran 2019.

³¹⁶ (Çevrimiçi) <http://meridian.in.ua/news/19719.html/>, 11 Mart 2019.

Resim 2.7. Kırım'ın Önemli Turizm Merkezlerinden Evpatoriya'da Boş Bir Plaj

Kaynak: (Çevrimiçi) http://euromaidanpress.com/cig_6anuaaiqed1/#!prettyPhoto/. 11 Mart 2019.

2.5.4 İşgal Sonrası İnsan Hakları İhlalleri

Kırım'daki mevcut durum etnik kökeni Rus olmayan herkesi etkilemiştir. 1 Şubat 2016 tarihli Ukrayna Acil Durumlar Servisi'nin raporuna göre 22.000 civarında Kırmılı Ukrayna'ya göç etmiştir. Bu rakam aynı tarihli Donbass bölgesi göçmenlerinden sayıca fazladır.³¹⁷ Bu göçün Kırım ahalisinin Donbass ahalisine oranla savaştan korktuğu için değil daha ziyade politik korkularla gerçekleştiği aşikârdır.

Ukrayna'nın millî kahramanlarından Taras Şevçenko'nun anıtının kaldırılması ve Ukrayna dilinin okullarda yasaklanması, Rus yönetiminin kavgasının sadece Tatarlar ile değil aynı zamanda Ukraynalılar ile de olduğuna delil olarak görülmektedir.³¹⁸ Yine bunlara ek olarak Kırım Hükümetinin çifte vatandaşlığı kabul etmediğini ve Ukrayna vatandaşlığından Rusya vatandaşlığına geçmeyi reddeden

³¹⁷ (Çevrimiçi) <http://euromaidanpress.com/2016/03/16/two-years-after-russias-occupation-is-life-for-civilians-possible-in-crimea/>, 11 Mart 2019.

³¹⁸ (Çevrimiçi) <http://euromaidanpress.com/2016/03/10/taras-shevchenko-the-case-of-a-personal-fight-against-the-russian-empire/>, 11 Mart 2019.

kişilerin 1 Ocak 2015 tarihine kadar yarım adada kalabilecekleri bu tarihten sonra Kırım'ı terk etmeleri gerektiği bildirilmiştir. Üstelik Rus vatandaşlığına geçmeyenlerin tekrar Kırım'a geri dönebilmeleride garanti değildir. Bu hamle ya Rusya vatandaşı olacaksınız ya da burayı terk edeceksiniz baskısı anlamına geliyordu. Ukrayna TV kanallarının ve radyolarının bütünüyle kapatılması ve yarımada halkının bilgi alma kaynağının sınırlandırılması.³¹⁹ Özellikle Kırım Tatarları ile alakalı çok daha ciddi insan hakları ihlalleri mevcuttur ki bunları ilerleyen sayfalarda ayrı bir konu olarak inceleyeceğiz. Tüm bunlarla beraber Ukrayna yanlısı medyada Kırım'daki insan hakları ihlallerinin 2019 itibarıyla 422 olduğu belirtilmektedir.³²⁰ Kırım'da Rusya sonrası hayat; enerji krizi, rekor enflasyon oranları, satın alma gücünün düşmesi, uluslararası izolasyon ve yaşatılan insan hakları ihlalleri ile tarif edilmektedir. Rusya'nın Kırım'a mutluluk getirmediği, milliyetçiliğin de karın doyurmadığı açıkça görülmektedir.³²¹

Rusya yönetiminin halkın refahı için Kırım'a daha fazla yatırım yapması gerekmektedir. Ancak Rus yönetiminin vaatleri ile yaptıkları arasındaki uçurum Kırım'ın geleceğiyle ilgili pozitif yorumlar yapmayı güçleştirmektedir. Yaşanan Kırım krizinin en ağır yenilgisini Ukrayna anakarası almış gibi görünmesine rağmen gerçek anlamda kaybedenin Kırım halkı olduğu görünmektedir.

³¹⁹ (Çevrimiçi) https://freedomhouse.org/sites/default/files/CrimeaReport_FINAL.pdf/, 20 Haziran 2019

³²⁰ (Çevrimiçi) <http://crimeamap.krymsos.com/ru/map.html/>, 2011 Mart 2019.

³²¹ (Çevrimiçi) <https://www.nbcnews.com/storyline/ukraine-crisis/vladimir-putin-visits-crimea-russias-wwii-victory-day-celebrations-n101211/>, 11 Mart 2019.

Resim 2.8. Kırım’da Portresine Siyah Boya Atılmış Putin Billboardı

(Billboard’ın sol tarafında “Kırım Rusya’dır, her zaman” yazıyor)

Kaynak: (Çevrimiçi) http://by24.org/2015/12/05/where_is_still_no_electricty_in_crimea/putin_billboard_in_crimea/, 11 Mart 2019.

III. BÖLÜM

RUSYA MEDYASINDA UKRAYNA KRİZİ

Haber kaynaklarının çeşitlendiği günümüzde, bilgiye ulaşmanın kolaylaştığı yadsınamayacak bir gerçektir. Ülkelerin gücünün bir bölümünü oluşturan medya, bu haber kaynaklarının beslendiği ana kaynak olarak oldukça önemli bir konumdadır. Hükümetlerin, şirketlerin ya da kurumların toplum ile temasını sağlayan medya, Batı ile Rusya arasındaki Ukrayna krizinde de çok önemli bir savaş aygıtı olarak kullanılmıştır. Bu bölümde Rus yazılı ve görsel medyasının yani TV'lerin ve gazetelerin resmi ya da özel ayrımı yapmadan Ukrayna krizini nasıl ele aldığı ve nasıl haberleştirdiğini incelemeye çalışılmıştır. Resmi yada özel medya kuruluşlarının konuyu işlemede herhangi bir farklarının olmadığını da eklemek gereklidir.

Ukrayna krizi global etkileri olan ve ülkeler arasında ciddi kırılmalara yol açan bir gelişmeye, adeta krize neden olmuştur. Bu ayrım yukarıda isimleri verilen ülke medyalarının haberleri yaparken kullandığı dil seçiminden kaynaklanmaktadır. *New York Times* gibi ABD'li bir medya kuruluşu, haber dilinde, Rusya'yı adeta bütün kötülüklerin baş aktör ve modern dünyanın sorun çıkarıcısı olarak resmederken, İngiltere medyasından *The Guardian*'ın da bu dile yakın ifadeler kullandığı açık bir şekilde görülmektedir. Fransız *Le Monde* ya da Alman *Bild* gibi medya kuruluşlarının ise yer yer Rusya'yı tahrik etmek olarak niteledikleri eski politikaların bu duruma neden olduğunu söyleyecek kadar Anglo-sakson medyasına nispetle yumuşak bir haber dili tercih ettikleri görülmektedir.

Genel olarak “Batı medyası” ve “Rusya medyası” diye iki kategoriye ayrılan taraflar kendi içerisinde Amerika, İngiltere, Fransa, Almanya, Türkiye, Ukrayna ve Rusya medyası olarak özelleşmektedir.

Ukrayna medyası, tahmin edilebileceği üzere tam bir Rusya karşıtı yayın politikası güttüğü buna karşılık Rus medyası yer yer, habercilik ilkeleriyle kesinlikle bağdaşmayacak boyutta yalan ve sansasyonel haberler yaptığı, aynı zamanda

Ukrayna milletini faşizm ve ırkçılıkla suçlayabilecek kadar medyayı manipülasyon amaçlı kullandığı görülmektedir. Türk medyası ise konuya gereğince eğilmemiş ya da çok önemsememiş bir izlenim vermektedir. Bu açıdan herhangi bir ülke medyasından farksız görünmektedir.

Tüm dünyadaki saygın medya kuruluşlarının yayınları tek tek analiz edildiğinde, birbirinden çok da farklı olmayan veya kısmi değişiklikler olan haberler yaptıkları açık bir şekilde görülebilmektedir. Yukarıda değinildiği üzere Amerikan ve Alman medyası genelde aynı mantıkla haberler yapmalarına karşın üslup bakımından birbirlerinden farklılaşmaktadırlar. Rus medyasının ise biraz daha değişik bir yazı ve haberleştirme üslubunu tercih ettiği açıkça görülebilmektedir. Rus medyasının, olayın tarafı olması nedeniyle, konuyu medya boyutunda Rusya'nın menfaatlerini önceleyerek haberleştirirken oldukça manipülatif bir habercilik dili kullanmayı tercih etmektedir. Ana hatlarıyla Rus medyasının Ukrayna krizindeki haberlerinde akıllarda kalanlar şu şekilde listelenebilir.

- ✓ Ukrayna halkının neredeyse tamamını Sağ Sektör vb. partilerin destekçisi gibi göstermek.
- ✓ Ukrayna halkını ve Kiev yönetimini Neo-Nazi iktidarları gibi resmetmek.
- ✓ Rusçanın kullanılmasının yasaklandığı iddiasını tehlikeli ve yanlış bir şekilde haberleştirmek.
- ✓ Gerçek olmayan görüntüler ve iddialar ile Rus kamuoyunu aldatmak.
- ✓ Etnik Rusların tehlikede olduğu iddiası ile Rusya kamuoyunun desteğini doğru olmayan bir iddia ile çekmek.
- ✓ Doğruluğu teyit edilemeyecek iddialar ile Ukraynalı milliyetçilerin, özellikle Katolik kökenli olanların Ortodoks kiliseleri ve Sinagoglara saldırı planları olduğu yönünde haberler yapmak ve bu yapıların tehdit edildiğini iddia etmek.
- ✓ Ukrayna halkının devlet kurumlarına, özellikle orduya desteğinin azaldığına dair haberler yapmaktadır.

Rusya devlet medyasının öncülüğünü yaptığı Ukrayna ile ilgili haberlerin, genelde habercilik kaygısıyla değil milliyetçilik kaygısıyla yapıldığı görülmektedirler. Rusya bu savaşın en büyük aktörü olduğu ve medyasının kendi ülkesi tarafına meyletmesinin anlaşılabilir bir politika olduğu değerlendirilirken Rusya medyasının, manipülasyonu sıradanlaştırdığı da iddia edilmektedir.³²² Örneğin Rus medyası 2014 yılında Donbass üzerinde vurulan MH-17 uçağı ile alakalı son gelişmelerin Ukrayna aleyhine olduğunu iddia ettiği haberlerinde Hollanda'nın resmi olarak sorumluluğun Ukrayna'da olduğunu iddia ettiğini haberleştirerek vermiştir.³²³ Ancak Hollanda'nın Rusya'yı suçlayan resmi pozisyonunda bu konu için değişiklik yoktur.³²⁴ Haberin en trajik yanı bu haberi RT ve gazeta.ru gibi Rusya'nın en bilinen haber kuruluşları tarafından tek elden ve gerçek olmadığı bilinmesine rağmen servis edilmesidir. Sahte ve yalan haber iddialarına ek olarak Rus medyası okumaları yapıldığında göze çarpan bir başka önemli nokta da Rus medyasının tek elden yönetilmesine tartışılan konuları bulanıklaştırma politikası yürütmesidir. Kremlin'e yakın özel ve devlet medyasının yasal dayanaktan yoksun bir şekilde Ukrayna'nın bir parçasını ilhak eden Rusya'yı ağır eleştirilerden korumak için sık sık "Straw Man Argument/Korkuluk Argümanı"³²⁵ olarak bilinen bir medya dilini benimsediği gözlemlenebilmektedir. Rus medyası koordineli bir şekilde haberleri korkuluk argümanını temel alarak haberleştirmektedir. Rus ana akım medyası tarafından, Kiev yönetimini ve halkın büyük bir bölümünü "baskıcı faşistler" olarak gösteren propaganda savaşı yürüten propaganda yazıları ve "Rusça dilinin ve Rus kökenli etnik nüfusun Kiev yönetimi altında tehdit içinde olduğu" iddiası ana argüman olarak kullanılmaktadır.

³²² 13 farklı dilde yayın yapan stopfake.org, yalan haberler yaptığını iddia ettiği Rus medyasının iddialarına cevap vermek amacıyla kurulmuş bir haber sitesidir. Bkz. (Çevrimiçi) <https://www.stopfake.org/en/news/>, 19 Mart 2019.

³²³ Rus medyasının konuyu nasıl haberleştirdiği görselleri ile birlikte verilmektedir. Bkz. (Çevrimiçi) <https://www.stopfake.org/en/fake-netherlands-hold-ukraine-responsible-for-mh17-crash/>, 21 Haziran 2019.

³²⁴ (Çevrimiçi) <https://www.bbc.com/news/world-europe-44252150/>, 21 Haziran 2019.

³²⁵ (Çevrimiçi) <https://www.wisegeek.com/what-is-a-straw-man-argument.htm#didyouknowout/>, 14 Mart 2019.

Resim 3.1. 16 Mart 2014’de Yapılan Referandum Öncesi Kırım’da Billboardlara Asılan Afişler

(Kırım’ın referandum sonucuna göre faşist bir bölge ya da Rusya’nın bir parçası olacağı iddia edilmiş).

Kaynak: (Çevrimiçi) <https://www.cbsnews.com/amp/news/back-in-town-congress-continues-work-on-ukraine-response/>, 15 Mart 2019.

3.1. Rus Medyasında Ukrayna Eğilimi, Gazetecilik mi, Propaganda mı?

Rus medyasından örnek vakıa analizlerini paylaşmadan önce gazetecilik ve propagandanın tanımlarının yapılması doğru olacaktır. Gazetecilik ve propaganda, bütünüyle farklı olgulardır. Gazetecilik günlük ya da uzun süreli yorumlar eşliğinde vakıanın, tüm çıplaklığıyla verilmesini ve incelenen vakıanın tüm taraflarının görüşlerine yer verilerek işlenmesini temel alan bir mekanizmadır. Propaganda ise herhangi bir tarafı öven, tanıtımını yapan veya savunan ve olası eleştirileri ya hiç vermeyen ya da çok kısa ve önemsizmiş gibi resmeden bir yapılandır.³²⁶ Gazetecilik, teknik olarak, gerçeği haberleştirmektir. Propaganda ise gerçeklerin manipüle edilmesi suretiyle olgunun amaca uygun şekilde bilgilendirilmesidir.

³²⁶ Douglas Walton, “What is Propaganda, And What Exactly Wrong With it?” **Public Affairs Quarterly**, C. 11, No.4, October 1997, s. 383.

SSCB döneminde propagandanın önemli bir soğuk savaş aygıtı olarak kullanılması, Rus medyasında propagandanın tarihî kökenleri olduğunu düşündürmektedir. Rusya tarihinin ilk yazılı medyası olan ve 1702'de kurulan Vedomosti (Ведомости),³²⁷ Rusya'da devlet medyasının temelini oluşturur. SSCB dönemine kadar Çarlık rejimini korumak için kullanılan bir aygıtı dönüşen devlet destekli medya düzeni zamanla karşısına farklı yapıların/karşıt görüşlerin çıkmasına imkân vermeyecek bir duruma evrilmiştir³²⁸. SSCB dönemi, propaganda açısından oldukça aktif bir dönemdir. Rus medyasının soğuk savaş süresince, edinilebilecek muhtemelen tüm tecrübeyi elde ettiği tahmin edilmektedir. SSCB halklarının dış medyaya ulaşamadığı, internetin olmadığı ve farklı görüşlerin anavatana ihanet olarak resmedilerek ivedilikle cezalandırıldığı bir yapıda propaganda, medyanın bir gücü olma statüsünden adeta profesyonel bir kurum olma sıfatına evrilmiştir³²⁹.

Boris Yeltsin döneminde de SSCB benzeri medya yasaları uygulamaya konulmuştur. Önemli sayılabilecek herhangi bir haberin Kremlin'in onayı olmadan yayılmaması için SSCB dönemindeki kanunlar Rusya Federasyonu döneminde neredeyse aynı şekilde uygulanmaya devam edilmiştir.³³⁰ Ancak yine de şeklen olduğu değerlendirilen medya özelleştirmeleri, batı tarzı düşünce özgürlüğü ve serbest piyasa reformlarını savunan bir medya görüntüsünün olduğu görülmektedir. Bu dönemde doğrudan devletin sahip olduğu medya kuruluşları pratiği yerini Oligarkların, endüstri ve finans gruplarının sahibi olduğu medya durumuna bırakmıştır. Bunlara örnek olarak ünlü oligark Boris Berezeovski'nin³³¹ sahibi olduğu

³²⁷ Dmitry Strovsky, "The Russian Media Coverage of the 'Ukrainian Issue': The Priorities of Informing", **Studies in Media and Communication**, C.3, S.1, May 2015, s. 100.

³²⁸ Strovsky, **a.g.m.**, s. 100.

³²⁹ Gönül Cengiz, "Post-Soviet Politicized Media Free Press Within the Context of Central Asian Countries", **International Journal of Social Science and Humanity**, C. 6 No. 12, December 2016, s. 909.

³³⁰ Strovsky, **a.g.m.**, s. 102.

³³¹ Boris Abramovich Berezeovski-Борис Абрамович Березовский SSCB'nin son döneminde yıldızı parlayan eski bir Rus oligark. Boris Yeltsin dönemi Rusya'sında adeta başkanın sağ kolu gibi görülen Berezeovski, Vladimir Putin dönemi ile birlikte ayrıcalıklı konumunu kaybetti. Bkz. (Çevrimiçi) <https://www.britannica.com/biography/Boris-Berezeovsky/>, 21 Haziran 2019.

Rus Halk Televizyonu, Rusya'nın ilk özel kanalı NTV ve Kommersant gibi ekonomi gazetelerinin ortaya çıktığını eklemek gereklidir.³³²

Resim 3.2. Soğuk Savaş Döneminde Bir Sovyet Propaganda Afışı

(Emeği, çalışmayı ön planda tutan Sovyet figürü)

Kaynak: (Çevrimiçi) <https://santamaria.wa.edu.au/news-blog-post/an-illustrators-dream/>, 20 Mart 2019.

Vladimir Putin döneminde medyanın durumunun daha da kötüleştiği söylenebilir. Bağımsız araştırmalarda Rusya'nın medya özgürlüğü açısından 167 ülke arasında 140. sırada olduğu ortaya konulmaktadır. Bu durum Rusya'nın, sıralamada Sudan, Kazakistan ve Özbekistan gibi ülkelerle aynı statüde olduğunu gösterir. Üstelik pek çok uzmana göre bu sıralamada olan ülkede bağımsız medya yok demekle eşdeğerdir. Bu sıralamalar nispeten bağımsız bir görüntü veren kurumlar tarafından belirlenmektedir. Birleşik Devletler hükümetinin fonları ile faaliyetlerini sürdüren *Freedom House* gibi kuruluşlara göre, Rusya düşünce

³³² Fair Observer ABD hükümetinin desteklediği kar amacı gütmeyen bir hükümet kuruluşudur. Bkz., (Çevrimiçi) <https://www.fairobserver.com/region/europe/brief-history-russian-media-69813/>, 04 Mart 2019.

özgürlüğünde İran ve Çin Halk Cumhuriyeti ile aynı kategoride, otoriter bir rejim olarak anılmaktadır.³³³

Medyanın bağımsız bir şekilde haber yapamaması yüzünden Kursk denizaltı trajedisi, Beslan okul baskını trajedisi ve Moskova tiyatro baskınları gibi Rus hükümetinin de oldukça ciddi suçlamalara maruz kaldığı, ancak konu yeterince konuşulmadığı için sorumluların hesap vermediği trajediler yaşanmıştır.

Rus medyası, Ukrayna krizinde de tek taraflı, haber yapmaktan ziyade propaganda yapma maksatlı manipülatif klasik yolu tercih etmiştir. Nitekim Kırım'ın Osmanlı Devleti'nden savaş yoluyla alındığı, Rusya'nın bunun için bedel ödediği, *Nikita Hruscev'in* (Никита Хрущев) yanlış politikaları nedeniyle Ukrayna'ya verildiği belirtilirken Rusya Federasyonu'nun Budapeşte Memorandumu ile Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü garanti altına aldığına ve Kırım'ı Ukrayna'nın bir parçası olarak kabul ettiğine dair anlaşmalardan hiç bahsedilmemektedir.³³⁴

Medyada yapılan haberlerle ilgili başka bir örnek olarak şunu verebiliriz. Rus medyası, krizin yükseldiği ancak hâlâ Viktor Yanukovic'in yönetiminde olduğu dönemde, Ukrayna ile ilgili olarak "(...) uluslararası toplumun, özellikle Batılı ülkelerin Ukrayna'da halkın seçimiyle iş başına gelen yönetime saygı duyması gerektiğini analistlerin görüşleri eşliğinde, Vladimir Putin'in halkın Ukrayna ile alakalı tercihlerine saygı duyduğu ve Rusya'nın Ukrayna'ya müdahale gibi bir düşüncesi olmadığı (...)" anlamındaki sözleri haberleştirerek vermektedirler.³³⁵ Ancak Rusya yanlısı iktidar devriline bu sözler unutulduğu gibi Ukrayna birden bire faşist, ırkçı ve Rus düşmanı bir ülke haline getirilmiştir. Tek taraflı manipülasyon haberciliği geçmişte kullanılan yorumları ya da cümleleri tekzip etme ihtiyacı bile hissetmemiştir.

Rus medyasının Ukrayna krizi ile alakalı yüzlerce manipülatif, abartılı, doğru olmayan ve kışkırtıcı haber yaptığı iddiası, bir iddianın ötesinde bir vakıa olarak

³³³ ABD menşeli kar amacı gütmeyen, Dünya çapında başta düşünce özgürlüğü olmak üzere tüm özgürlüklerin tüm Dünya halklarına ulaşması için mesai yaptığını iddia eden 1941 yılında kurulan bir örgüt. Maddi kaynağını büyük ölçüde ABD hükümetinden sağlamaktadır. Bkz. (Çevrimiçi) <https://freedomhouse.org/report/freedom-press/2014/russia>, 15 Mart 2019.

³³⁴ (Çevrimiçi) <https://lenta.ru/articles/2018.03.06/krymih/>, 15 Mart 2019.

³³⁵ Strovsky, **a.g.m.**, s. 102.

karşımıza çıkmaktadır. İlerleyen sayfalarda haber-analiz şeklinde incelenecek manipülatif haberlerin en popüler olanı, neredeyse tüm Ukraynalıların, ama özellikle ülkenin batı kısmında yaşayanların faşist ve ırkçı olduğu iddiasıdır.³³⁶

Resim 3.3. Maidan Olaylarından Sonraki Geçiş Hükümetinin Başbakanı Ve Ukraynalı Rusya Karşıtı Politikacı Arseniy Petrovic Yatsenyuk

(Popüler bir Rus haber sitesinde Maidan olaylarından sonraki geçiş hükümetinin Başbakanı ve Ukraynalı Rusya karşıtı politikacı Arseniy Petrovic Yatsenyuk (Арсений Петрович Яценюк), resimde ünlü SS komutanı Heinrich Himler'e benzetilmiş).

Kaynak: (Çevrimiçi) <http://politruссия.com/istoriya/na-ukraine-fashizm-765/>. 15 Mart 2019.

Haberlerinde sık sık sağ sektörün (Правый сектор) ülkede toplumu domine ettiğini ve toplumun büyük çoğunluğunun bu hareketin cereyanına kapıldığını iddia edip Ukrayna'nın hızla devlet eliyle ırkçı faşist bir düşünceye itildiğini iddia eden Rus medyası, Sağ Sektörün Maidan olaylarından sonraki ilk seçimde %1'in altında oy aldığını çok umursamamıştır.³³⁷

³³⁶ (Çevrimiçi) <https://www.pravda.ru/world/1334975-ukraina/>, 15 Mart 2019.

³³⁷ (Çevrimiçi) http://www.topnews.ru/news_id_72447.html/, 15 Mart 2019.

Rusya medyası, Ukrayna krizini haberleştirirken habercilik değil ancak genelde propaganda tanımını ile açıklanabilecek bir tarz benimsemiştir. Halkın gereksinimlerini karşılamaktan ziyade halkı istediği gibi yönlendirebilme kaygısı gütmüştür. Konuların tartışılmasını değil kabulünü zorlayan bir dil kullanmıştır. Manipulatif haber tarzını benimseyerek habercilik ilkelerini sonuna kadar ihlal etmiş, güvenilirliğini yitirmiştir. Ancak karşıt görüşleri ya da uluslararası medyayı takip edemeyen sıradan Rus halkı için popülaritesini ve haklılığını göstermiş, Rusya'nın devlet imajını güçlendirmiştir.³³⁸

3.2. Rus Medyasından Örnek Haberlerin İncelenmesi

Rus medyasında kullanılan dil ile ilgili olarak *Russia Today*'in (RT), Rusça'nın Konumu ile İlgili Verkhovna Rada (Верховна Рада),³³⁹ yani Ukrayna Meclisi'nde 2017 yılında kabul edilen devlet daireleri ve kamusal alanda Ukraynaca'nın kullanılması³⁴⁰ amacıyla çıkartılan kanunu nasıl haberleştirdiğini örnek verebiliriz.³⁴¹ “Asimilasyon” üst başlığıyla başlayan haber, aşırı milliyetçilerin ülkenin batısında ve Kiev'de hali hazırda restaurant, kafe vb. yerlerde insanları Rusça konuşmamaları yönünde tehdit ettiklerini belirterek Ukrayna'nın neden ülkenin resmî dilleri konusunda İsviçre gibi³⁴² hareket etmediğini sorgulamaktadır. Rusça konuşan nüfus kastedilerek azınlıkların haklarının tehlikede olduğu iddiasının sıklıkla tekrar edildiği haberin ilerleyen bölümlerinde, televizyon programlarının genelde en az % 75'inin, bölgesel yayınlarda ise kırsal kesimler için yayınların % 60'ının Ukraynaca olma zorunluluğu getirildiğini belirtilip ardından bir araştırma şirketinin analiz raporuna atıf yapılarak Ukrayna halkının neredeyse yarısının evde Rusça konuştuğu iddia edilmektedir. Yazının başındaki “asimilasyon” sözcüğü yazının alt paragraflarında anlatılan düzenlemenin detaylarına bakıldığında mübalağalı bir iddia olarak kalmaktadır.

³³⁸ Strovsky, **a.g.m.**, s. 107.

³³⁹ Ukrayna Ulusal Meclisi. (Çevrimiçi) <https://rada.gov.ua>, 15 Mart 2019.

³⁴⁰ (Çevrimiçi) <https://ukropnews24.com/parubiy-wrote-the-law-on-the-ukrainian-language-in-the-parliament/>, 15 Mart 2019.

³⁴¹ (Çevrimiçi) <https://russian.rt.com/ussr/article/456162-ukraina-russskiy-yazyk-nacizm>, 15 Mart 2019.

³⁴² Bir ulus devlet olmayan İsviçre, 26 kantondan ve farklı Avrupa ülkeleri halklarından oluşan nüfusuyla çok dilli bir resmî yapıya sahiptir. (Çevrimiçi) <https://www.swissvistas.com/languages-spoken-in-switzerland.html>, 15 Mart 2019.

Resim 3.4. Ukrayna Hükümetini Aşırı Milliyetçileri Cesaretlendirmekle Suçlayan RT'nin, Haberin Hemen İlk Paragrafının Altına Koyduğu Resim

Kaynak: (Çevrimiçi) <https://russian.rt.com/ussr/article/456162-ukraina-russkiy-yazyk-nacizm>, 15 Mart 2019.

Rusça'nın okullarda ve medyada belirli oranlarda kullanılmasına müsaade eden kanunu referans alarak durumu haberleştiren “*lenta.ru*” isimli haber kuruluşu ise Rusça ile ilgili çıkan yeni kanunların ihlal edilmesi durumunda vatandaşların karşı karşıya kalacakları cezaları gündem ettikten sonra, bu durumdan, Ukrayna Meclisi'nin federasyon düşüncesini istemsizce kabul etmesiyle sonuçlanacak bir gelişme olarak bahsetmektedir.³⁴³

Rusya'da neredeyse her medya kuruluşunun dile getirdiği, aşırı milliyetçiliğin bilinçli bir biçimde yükseltilmesi amacı taşıdığı yorumunun da satır aralarına sıkıştırıldığı görülmektedir.

³⁴³ (Çevrimiçi) <https://lenta.ru/articles/2017/01/25/mova/>, 15 Mart 2019.

Resim 3.5. Rusça'nın Olmadığı Yeni Yol Amblemleri

(Rus medyasının şikâyet ettiği ve propagandasını yürüttüğü argümanlardan bir başkası).³⁴⁴

Kaynak: (Çevrimiçi) <https://lenta.ru/articles/2017/01/25/mova/>, 15 mart 2019.

Rus medyasının popüler haber merkezlerinden Ria Novosti'de (РІА НОВОСТІ) Rusça'nın Ukrayna'daki durumunu faşizm suçlamaları eşliğinde haberleştirmiştir.³⁴⁵ Ukrayna hükümetinin yabancı dillerin kullanımını sınırlandıran kanunlarını haberleştiren gazete, kanunun pratikte uygulanma oranının artmasıyla Ukrayna'da Romence, Macarca ve Rusça okulların tarih olacağını belirtmiştir. Gazete, Ukrayna'nın Rusça'yı ana dillerden birisi ilan etmesi gerekirken çıkarttığı - kendi deyimleriyle- faşist kanunlarla Rusça konuşan nüfusun cezalandırıldığını iddia etmektedir.³⁴⁶ Rusça'nın durumu hakkında yapılan abartılı haberleri, Rus medyasının aynı zamanda Ukraynalı yetkililere dayandırdığı, kontrollü bir gerilim metodu izlediği görülmektedir.

³⁴⁴ Rus medyasının en çok dile getirdiği Rusça'nın konumu ile ilgili güzel bir örnek. " Kiev'e Hoş Geldiniz" İngilizce ve Ukraynaca dillerinde.

³⁴⁵ (Çevrimiçi) <https://ria.ru/20181005/1530027231.html/>, 16 Mart 2019.

³⁴⁶ Ria Novosti isimli Rus haber ajansının eleştirdiği madde özellikle yasanın 1 numaralı maddesinin 1. bendidir. Yasanın bu bendi şu şekildedir. " Ukrayna'ki tek devlet dili Ukraynacadır". Ayrıca yasanın 2 numaralı maddesinin 2. bendi de bu maddenin uygulamasını sadece özel iletişim ve Dini törenler için dışarıda bırakmaktadır bu da ayrıca eleştirilen bir hükümdür. Ukrayna Parlamentosu'nun aldığı Rusça ve diğer yabancı dillerin kullanımının sınırlandırılması ile ilgili kanunu, Bkz., (Çevrimiçi) http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=5670-д&skl=9/, 16 Mart 2019.

Ria Novosti'nin Ukrayna'nın Rusya ile yaşanan krizden sorumlu bakan yardımcısı Yuri Grimçak'ı³⁴⁷ referans göstererek yaptığı haberin başlığı oldukça provokatif görünmektedir: “Ruslar Ukrayna'ya saldırırsa kanlarında boğacağız.” Ukraynalı Bakan yardımcısının sözlerinin hangi programda ya da röportajda söylendiğinin açıklanmadığı haberin başlığı ile içeriği dikkatli bir şekilde analiz edildiğinde büyük oranda uyumlu olmadığı görülmektedir. Haberin devamında, Yuri Grimçak'ın, “Ukrayna ordusunun 2014 yılına oranla oldukça değiştiğini ve modernleştiğini, Rusya'nın kendilerine saldırımları halinde farklı bir Ukrayna ordusu bulacağını ve muhtemel bir savaşı Ukrayna ordusunun kazanacağını” söylediği bilgileri yer almaktadır.

Resim 3.6. Tanklar Üzerindeki Ukraynalı Askerler

Kaynak: (Çevrimiçi) <https://ria.ru/20180816/1526702469.html>.³⁴⁸ 16 Mart 2019.

³⁴⁷ Ukrayna'nın Rusya ile yaşanan krizden sorumlu bakan yardımcısı. 25 Ekim 2016 tarihinde görevine başlamıştır.

³⁴⁸ Donbass özelinde adı konulmamış bir savaş halinde olan Ukrayna ve Rusya arasındaki krizde Rusya'nın saldırması halinde kendilerinin kazanacağını belirten bakan yardımcısının sözlerinin yer aldığı haberin altına konulan ilk resim. Tanklar üzerindeki Ukraynalı askerler. Gerçekte Ukraynalı askerlerin kendi toprakları olan Donbass bölgesine bile bu şekilde girme imkânları yokken Rusya'nın Ukrayna tarafından tehdit edildiğinin iddia edildiği haberin altındaki bu fotoğraf Rus medyasının kontrollü bir şekilde gerginliği sürdürme taraftarı olduğu izlenimi vermektedir.

Ukrayna medyasına göre, Rus medyasının Ukrayna krizinin başından itibaren yaptığı haberlerin büyük bir kısmı, bütünüyle sahte ve yalan haberlerden oluşmaktadır. Rusya medyasının yalan haberleri bir politika çerçevesinde ürettiğini iddia eden Ukrayna medyası, bunları listelemiş ve sık sık haberleştirmiştir.³⁴⁹ Rus medyasının ve Kremlin yönetiminin politikaları, Ukrayna medyasının iddialarının salt iddia olmanın ötesinde olduğunu düşündürmektedir. Kasım 2015'te Rusya ile Türkiye'nin yaşadığı uçak krizinin ardından Rusya yönetimi, ülkemizin İŞİD'e doğrudan destek verdiğini iddia etmiş ve uydu görüntülerinden bu durumu tespit ettiklerini iddia etmiştir.³⁵⁰ Dönemin Başbakanı Ahmet Davutoğlu³⁵¹ ise iddiaları reddetmiş ve Rusya'nın Sovyet dönemi yalan propaganda hastalığının tekrar nüksettiğini söylemiştir.³⁵²

RT tarafından yapılan bir diğer haber de "...Ukrayna nüfusunun büyük çoğunluğu ülkenin NATO yanlısı politikaları nedeniyle Ukrayna'yı terk etti..." şeklindedir.³⁵³ Haberinde yaklaşık 10 milyon kişi olduğu belirtilen rakamlarda bunun sorumlusunun Kiev'deki yöneticiler olduğu vurgulanır. Rus medyasının haberlerinin detaylarında NATO üyeliğiyle beraber Kiev'in Rusça diline yaklaşımı ile Rus etnik kökenli olanların geleceklerinden endişe etmeleri 10 milyonluk göçün sebepleri arasında zikredilmektedir. Muhafif Ukraynalı lider ve aynı zamanda Ukrayna eski Sosyal Politikalar Bakanı Natalya Korolevska'ya (Наталья Королевская) dayandırılan bu haberde kullanılan rakamların nereden alındığı açıklanmadığı gibi eski bakanın sözleri de mutlak doğru olduğu varsayılarak verilmiştir. Ancak 2017 yılında yapılan anketler bunu doğrulamamış, Ulusal Göç Servisi yöneticisi Oleksi Pozniyak da rakamların abartılı olduğunu ve Ukraynalıların göç etmelerindeki ana motivasyonun ekonomi olduğunu ifade etmiştir.³⁵⁴

³⁴⁹ (Çevrimiçi) <http://euromaidanpress.com/2018/01/01/to-the-making-of-russian-fake-news-there-is-no-end-euromaidan-press/>, 16 Mart 2019.

³⁵⁰ (Çevrimiçi) <https://www.rt.com/news/324263-russia-briefing-isis-funding/>, 16 Mart 2019.

³⁵¹ 62. Hükümet döneminin başbakanı.

³⁵² (Çevrimiçi) <https://www.cnntrk.com/turkiye/davutoglundan-rusyaya-isis-petrolu-yaniti-sovyetik-propaganda-makinesinin-yalanlari/>, 16 Mart 2019.

³⁵³ (Çevrimiçi) <https://russian.rt.com/ussr/news/599404-rada-gosyazyk-nato/>, 16 Mart 2019.

³⁵⁴ (Çevrimiçi) <https://www.stopfake.org/en/fake-over-10-million-ukrainians-left-because-of-country-s-pro-nato-course/>, 16 Mart 2019.

Resim 3.7. Ukrayna'nın Zaporozje Kentinde, 2015 Yılında, Rus Medyasının İddia Edilen Yalan Haberlerini Kınamak Maksatlı Yapılan Bir Heykel

Kaynak: (Çevrimiçi) <http://euromaidanpress.com/2015/08/25/monument-to-russian-media-fakes-unveiled-in-ukraine/>.³⁵⁵ 16 Mart 2019.

Medyanın krizdeki rolüne bakıldığında Rusya tarafının doğruluğu teyit edilemeyen haber sayısının bir hayli yüksek olduğu görülmektedir. Rusya medyası, bu krizi genelde “Kiev’deki yönetimin darbeyle işbaşına geldiğini, faşist olduğunu, Ukrayna’nın çok daha kötü ekonomik ve sosyal durumlara düşeceğini, Ukraynalıların ülkelerini NATO, AB vb. Batı yanlısı politikalar nedeniyle terk ettiğini, Rusça’nın yasaklandığını, etnik Rusların Ukrayna’da güvende olmadığını, Ukrayna ordusunun Rusya’ya saldırmak için güç topladığı” gibi ana başlıklar ile haberleştirmiştir. Rus medyası yukarıdaki örneklerde olduğu gibi yumuşak tarz

³⁵⁵ Heykel, elinde kuş tutan cüce bir Putin’i simgelemektedir. Heykelin yapılış hikâyesi ise 2014 yılında Rus medyasında yayılan bir habere dayanıyor. Habere göre Zaporozje kentinde bir kız çocuğu bir şakrak kuşunu renkleri Rusya bayrağını anımsattığı için öldürüyor. Bu durumun gerçeği yansıtmadığını ve komik olduğunu belirten heykeltıraş Maksim Drozdenko, bu utancı heykelleştirmek için 1 ay çalıştığını belirtmiştir.

manipulatif habercilik dilini, zaman zaman etnik çatışmayı arttırmak amacıyla sertleştirmiştir. Uzun yıllardır birlikte yaşayan halkların birbirlerine saldırımları için nefretin körüklendiği bir propaganda dilinin kullanılması en etkin yol olarak görülmekteydi. Rus medyası da dönem dönem böyle bir dili tercih etmekten kaçınmamıştır.

Rusya'nın en köklü haber ajanslarından *İtar-Tass*, 28 Nisan 2014 tarihli haberinde, Donetsk kentinde Rusya yanlısı göstericilere Ukrayna yanlısı faşist eğilimleri olan göstericiler tarafından saldırıldığını sayfalarına taşımıştır.³⁵⁶ Haberin alt başlığında ise Ukrayna yanlısı göstericilerin saldırıda sopa vb. silahların yanında el bombası dahi kullandığı iddia edilmiştir. Haberin hiçbir yerinde silahlı Ukraynalı göstericilerin görüntüsüne yer verilmediği gibi yüzlerce kişinin olduğu bir gösteriye el bombası ile saldırıda hiç kimsenin ateşle yaralanmaması ise haberin manipülasyon maksatlı olduğunu düşündürmektedir.

Gerçekte rapor edilenler ise Rus haber ajansının verdiği bilgilerin hiçbirini teyit etmemektedir. 28 Nisan 2014 günü 1.000 kadar Ukrayna yanlısı gösterici, Ukrayna'da yaşanan post-modern devrime destek ve Ukrayna'nın bölünmesi ihtimaline karşı bir tepki olarak gösteri düzenlemişlerdir. Donetsk kent meydanındaki yürüyüş, yapılan video kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla, Ukrayna marşları ve benzeri şarkılarla devam etmiştir. Yürüyüş devam ederken Rusya yanlılarının Ukrayna yanlılarına saldırıları ile yürüyüş beklenmedik şiddet olaylarına sahne olmuş, ardından da sona ermiştir.³⁵⁷ Haberde kullanılan görseller ise oldukça etkilidir ve Donbass halkının Ukrayna yönetimine, Ukrayna ile alakalı olarak direnç göstermesini sağlayacak sahte propaganda amacı gütmektedir.

³⁵⁶ (Çevrimiçi) <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/1154056/>, 23 Mart 2019.

³⁵⁷ Videonun 27. dakikasından itibaren Rusya yanlılarının saldırıları görülebilir. Ayrıca videoda herhangi bir Ukrayna yanlısının elinde sopa vb. materyal olduğu görünmemektedir. Bkz. (Çevrimiçi) https://www.youtube.com/watch?time_continue=1921&v=jA2hbrbp1hw, 23 Mart 2019.

Resim 3.8. Rusya Yanlılarının Barikatında “Faşizme Hayır” Yazan Bir Karton

Kaynak: (Çevrimiçi) <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/1154056>³⁵⁸, 23 Mart 2019.

Resim 3.9. Ukrayna Yanlılarının Gösterileri Öncesi Fotoğraflar

Kaynak: (Çevrimiçi) <https://www.stopfake.org/en/itar-tass-lies-pro-ukrainian-radicals-attacked-an-anti-fascist-rally-in-donetsk/>, 23 Mart 2019.

³⁵⁸ İtar-Tass, haberin başlangıç cümlelerinin hemen altına, Ukraynalı göstericileri Rus okurların gözünde faşist ve ırkçı olarak hayal etmelerini kolaylaştıracak bir fotoğraf seçmiş.

Resim 3.10. Ukrayna Yanlılarının Gösterileri Öncesi Fotoğraflar

Kaynak: (Çevrimiçi) <https://www.stopfake.org/en/itar-tass-lies-pro-ukrainian-radicals-attacked-an-anti-fascist-rally-in-donetsk/>, 23 Mart 2019.

Resim 3.11. Ukrayna Yanlılarının Saldırıya Uğramasının Ardından

Kaynak: (Çevrimiçi) <https://www.stopfake.org/en/itar-tass-lies-pro-ukrainian-radicals-attacked-an-anti-fascist-rally-in-donetsk/>, 23 Mart 2019.

Resim 3.12. Ukrayna Yanlılarının Saldırıya Uğramasının Ardından

Kaynak: (Çevrimiçi) <https://www.stopfake.org/en/itar-tass-lies-pro-ukrainian-radicals-attacked-an-anti-fascist-rally-in-donetsk/>, 23 Mart 2019.

3.3. Rus Medyasının Ukrayna Krizindeki Tutumu

Rusya ana akım medyası krizin başından itibaren ısrarlı bir şekilde Ukrayna tarafını canavarca resmetmiş, onları faşistlikle ve ırkçılıkla suçlamıştır. Düzenli olarak Kiev'deki yönetimin neo-naziler tarafından oluşturulduğu ve bunun ülkedeki Rusça konuşan nüfus için ölümcül sonuçlar doğuracağını haberleştirmişlerdir. İkinci Dünya Savaşı döneminin mitolojik savaş propaganda yöntemlerini hem medya dilinde hem de medya görsellerinde kullanmaktan çekinmeyen Rus medyasının, genel itibarıyla, kendi halkına, yaşadığı ya da yaşayabileceği ekonomik acıları milliyetçilik fikriyle unutturma gayesi güttüğü görülmektedir. Rus medyasının Ukrayna ile alakalı haberlerinden çıkartılabilecek ana karakteristik özellikleri, şu şekilde maddelendirilebilir;

- Rusya'nın ve Donbass bölgesindeki Rusya yanlılarının Ukrayna'da Faşizme, Nazizme ve Anti-Semitizme karşı mücadele verdiği propagandası.
- Düşmanı korkak, ırkçı ve kana susamış haydutlar gibi resmetmek.
- Düşmanı insanlık dışı yaratıklar ve canavarlar gibi göstermek.
- Korkuluk Adam argümanı vb. argümanlar ile bilgi kirliliği oluşturmak, manipulasyon yapmak. En dikkat çekici örnek, Rusya yanlılarının savunma bölgesinden atılan bir roketle vurulduğu kesinleşen Malezya Havayollarına ait MH-17 uçağının vurulması sonrası, Rus medyasının "Donbass" ve "Yeni Rusya (Ново Россия)" kavramlarını kullanmak yerine bölgenin Ukrayna toprağı olmasını birden hatırlamasıdır.
- Ukraynalı liderleri ve siyasetçileri komik, işe yaramaz ve zavallı olarak resmetmek.
- Sürekli suçlayan bir dile sahip olmak. Kırım ve Donbass bölgelerinde binlerce Ukrayna kamu malının Rusya yanlıları tarafından yasadışı olarak gaspedilmesine rağmen Ukrayna'yı şikâyet eder bir dil kullanılmaktadır
- Yalan haberler ve sahte iddialar ile Rusya yanlılarında sürekli olarak nefretin hâkim olmasını sağlayacak bir haber diline sahip olmak.

Yukarıda listelenen yöntemler, İkinci Dünya Savaşı sırasında SSCB medya amirliklerince de uygulanmış propaganda yöntemleridir.³⁵⁹ Bu şekilde bakıldığında eğer profesyonel bir metod uygulandığını düşünürsek bu medya mücadelesinde Rus medyasının SSCB tarzı taktikler kullandığını görebiliriz. Bu da Rusya'nın bunu bir Devlet politikası olarak kullandığını işaret eden bir delil olarak düşünülebilir. Uygulanan metodlar eski tip savaş taktikleri olsa da sahada güçlü olan tarafın kolaylıkla medya boyutunda da uygulayabileceği, ucuz ve kullanışlı bir propaganda yöntemidir. Rus para birimi rublenin değer kaybetmesine, enflasyona, faizin yükselmesine ve ödenen diğer ekonomik ve siyasî bedellere rağmen Rus halkının

³⁵⁹ (Çevrimiçi) <http://euromaidanpress.com/2015/07/06/russian-media-operates-by-law-of-war-tapping-into-great-patriotic-war-myth/>, 23 Mar2019.

Kremlin'in Ukrayna politikalarına ve devlet Başkanı Putin'e artan desteğini en öncelikle Rusya medyasının bu performansı açıklamaktadır. Rus medyasının bu stratejisinin Devlet kontrolünde olduğu ve bu şekilde Rus halkına yansıyan ekonomik sıkıntıların haklı ve gerekli bir mücadele sonrası olduğu izlenimi verilmektedir. Buda Rus halkından gelen şikâyetleri azaltmış ve Kremlin'in pozisyonu Rusya halkının gözünde olumlu izlenim bırakmıştır. Bu medya stratejisinin bu nedenle uygulandığı da düşünülebilir.

Rus medyasında yapılan ve yıllar içinde Başkan Putin'in popülaritesini rapor halinde gösteren analizlere göre, Putin, çöken ruble ve finans piyasalarına rağmen kendi başkanlık tarihinin en yüksek halk desteği oranını % 89 ile yakalamıştır.³⁶⁰ Üstelik yine aynı sayfada 2019 yılı ilk 3 ayı için sonuçların % 50'nin altına indiği görülmektedir. Rusya'da mevcut ekonomik koşulların 2014-2015'de yaşadığı travmadan çok daha iyi bir durumda olmasına rağmen Rus halkının Kremlin'in Ukrayna politikalarını duygusal bir şekilde desteklediği anlaşılmaktadır. Rus halkının desteğinde Rus medyasının payı oldukça yüksektir.

³⁶⁰ Çevrimiçi) <https://novosti-online.info/4192-reyting-putina-na-segodnyashniy-den-2018-realnyy.html/>, 23 Mart 2019.

Resim 3.13. İkinci Dünya Savaşı Tarzı Bir Propaganda Afişi³⁶¹

Kaynak: (Çevrimiçi) <http://euromaidanpress.com/2015/07/06/russian-media-operates-by-law-of-war-tapping-into-great-patriotic-war-myth/>. 23 Mart 2019.

Grafik 3.1. Maidan Olaylarından Önce Ve Sonra “Ukrayna Faşizm” Kelimelerinin Popüler Arama Motoru Google’da İngilizce Ve Rusça Aranması Sonucu Çıkan Oranlar³⁶²

Kaynak: (Çevrimiçi) <http://euromaidanpress.com/2015/07/06/russian-media-operates-by-law-of-war-tapping-into-great-patriotic-war-myth/>. 23 Mart 2019.

³⁶¹ İkinci Dünya Savaşı tarzı bir propaganda afişi: Atalarının kahramanlığını devam ettir. Donetsk Halk Ordusuna katıl.

³⁶² Oranların, Maidan olaylarının kızışmasından ve Ukrayna yanlılarının Kiev'deki zaferinden sonra yükselişi dikkat çekmektedir.

Resim 3.14. Miğferinde Kızılyıldız Taşıyan Bir Askerin, Canavarlaştırılmış Bir Ukraynalı Milliyetçiyi Yok Edişi

Kaynak: (Çevrimiçi) <http://euromaidanpress.com/2015/07/06/russian-media-operates-by-law-of-war-tapping-into-great-patriotic-war-myth/>³⁶³, 23 Mart 2019.

RT³⁶⁴ isimli 2005 yılında kurulan finansmanının Rusya Federasyonu bütçesinden karşılandığı internet haber siteleri, Youtube kanalları, saat başı Rusça, İngilizce, Fransızca, İspanyolca ve Arapça yayın yapan sekiz haber kanalı ile Rusya medyasının son yıllarda en çok tanınan medya grubunun yaşanan krizle alakalı başlıkları aşağıdaki gibi özetlenebilir:

³⁶³ Yazıda “Güneydoğu, Onurun ve Özgürlüğün İçin Savaş” yazmaktadır. Soğuk savaş dönemi propaganda afişlerini anımsatmaktadır.

³⁶⁴ Sadece Avrupa'da haftalık 43 milyon görüntülenme ve toplamda haftalık 100 milyon görüntülemeye sahip olan Rus medya devi ile ilgili daha fazla bilgi için Bkz. (Çevrimiçi) <https://www.rt.com/about-us/>, 21 Haziran 2019.

- Onlar (Ukrayna) sadece kan istiyor. Bir Slavyanskli³⁶⁵ kadın, keskin nişancı ateşiyle vuruldu.³⁶⁶
- Bir kafa için 10.000 USD: Radikaller İngiliz gazeteci için ödül koydu.³⁶⁷
- Moskova, Ukrayna'daki insan hakları ihlalleri için beyaz kitap yayınladı.³⁶⁸
- Slavyansk çatışmalarında her iki taraftan düzinelerce yaralı ve ölü var.³⁶⁹
- Otobüsler ve silahlı adamlar; Odessalı yahudiler Ukrayna'dan büyük ayrılış için hazırlık içerisindedir.³⁷⁰
- Düzinelerce CIA ve FBI ajanı Odessa'da Ukraynalı güvenlik güçlerine yardım ediyor.³⁷¹
- Radikaller insanları vurdular ve bir binaya kapatıp yaktılar. (2 Mayıs 2014 tarihinde gerçekleşen ve 42 Rusya yanlısı protestocunun ölümüyle sonuçlanan faciaya atıf yapılıyor).³⁷²
- Slavyanskli isyancılar arasında Ruslar yok.³⁷³
- "Ukrayna transit gaz trafiğini garanti edemez." Rusya Enerji Bakanı uyarıyor.³⁷⁴
- Ukrayna ordusu Mariupol'e bağlı Konstantinovka kasabasına saldırdı.³⁷⁵
- Provokasyon yanlış evrildi. Odessa'daki vahşeti bilinmeyen güçler mi inceleyecek?³⁷⁶
- Odessa polisi, 67 Rusya yanlısı protestocuyu, kalabalık karakolu sarınca bıraktı.³⁷⁷

³⁶⁵ Ukrayna ana karası ile Donbass arasında bir geçiş kasabası.

³⁶⁶ (Çevrimiçi) <https://www.rt.com/news/156964-sniper-killed-woman-slavyansk/>, 21 Haziran 2019.

³⁶⁷ (Çevrimiçi) <https://www.rt.com/news/156892-ukraine-radicals-bounty-journalist/>, 21 Haziran 2019.

³⁶⁸ (Çevrimiçi) <https://www.rt.com/news/156840-ukraine-human-right-abuses/>, 21 Haziran 2019.

³⁶⁹ <https://www.rt.com/news/156824-eastern-ukraine-hostilities-shooting/>, 21 Haziran 2019.

³⁷⁰ (Çevrimiçi) <https://www.rt.com/news/156792-odessa-jews-evacuation-plans/>, 21 Haziran 2019

³⁷¹ (Çevrimiçi) <https://www.rt.com/news/156692-ukraine-cia-fbi-agents/>, 21 Haziran 2019.

³⁷² (Çevrimiçi) <https://www.rt.com/news/156664-odessa-fire-radicals-shoot/>, 21 Haziran 2019.

³⁷³ (Çevrimiçi) <https://www.rt.com/news/156736-no-russians-ukraine-activists/>, 21 Haziran 2019.

³⁷⁴ (Çevrimiçi) <https://www.rt.com/business/156656-ukraine-gas-russia-supply/>, 21 Haziran 2019.

³⁷⁵ (Çevrimiçi) <https://www.rt.com/news/156644-mariupol-konstantinovka-special-operation/>, 21 Haziran 2019.

³⁷⁶ (Çevrimiçi) <https://www.rt.com/news/156744-video-footage-odessa-fire/>. 21 Haziran 2019.

³⁷⁷ (Çevrimiçi) <https://www.rt.com/news/156724-odessa-police-release-activists/>. 21 Haziran 2019.

SONUÇ

Tarih boyunca ülkemizin de aralarında bulunduğu güçlü ülkelerin mücadele alanlarından biri olan Ukrayna toprakları üzerinde isimler ve devletler değişmiş olsa bile mücadele devam etmektedir. SSCB'den bağımsızlığını kazanmasının üzerinden yaklaşık 28 yıl geçmiş olmasına rağmen Ukrayna günümüzde hala bağımsızlığı ve özgürlüğü için mücadele etmektedir. *Pereyaslav Anlaşması* ile Rusya boyunduruğu altına giren Ukrayna, 1991 sonunda gelen bağımsızlığı tüm hatlarıyla yaşayamamıştır. Bunun farkında olan ve 2004'e kadar eski Sovyet diplomatlarınca yönetilen Ukrayna'da halkın içinde yaşadığı nefret ve mücadele ilk olarak Kasım 2004 tarihinde kendisini göstermiş ve adına *Turuncu Devrim* denilen süreç başlamıştır. *Turuncu Devrim* ile işbaşına gelen deneyimsiz, Batı yanlısı Ukraynalı siyasetçiler deneyimsizliklerinin üstüne SSCB döneminin en kötü miraslarından olan rüşvet ve adam kayırmacılığı eklemeleri ile halkın onlara sunduğu fırsatı değerlendirememiş ve ülkedeki Rusya yanlısı siyasi görüş ve blok tekrar güçlenmiştir.

Viktor Yanukovic döneminde Rusya'nın fiili bir sömürgesi olma yolunda evrilen Ukrayna'da halk *Turuncu Devrim*'in ardından Kasım 2013'te bir kez daha kendini göstermişti. Bu seferki deneme ismini Bağımsızlık Meydan'ından (Майдан Незалежності) almış ve izleyen süreçte *Maidan- Maidan* olayları olarak anılmıştır. Kasım 2013'ün son günlerinde AB-Ukrayna ortaklık anlaşmasının dönemin Başbakanı Viktor Yanukovic tarafından imzalanmaması toplumda bir infiale yol açmıştı. Barışçıl bir şekilde başlayan protestolar toplumun her kesiminden insanı içinde barındırmıştır. Öğrenciler, emekliler ve memurlar, halkın her tabakasından insanın bulunduğu protestolar ilk hangi tarafın başlattığına dair tartışmalar devam etse de kanlı olaylara dönüşmüştür. İzleyen süreçte kolluk kuvvetlerinin orantısız müdahaleleri Maidan'da ölümlere neden olmuş ve böylelikle süreçte şiddet dâhil olmuştur. *Sağ Sektör (Правый сектор)* gibi Ukrayna'lı ırkçı, radikal gruplara Rusya yanlıları tarafından da *Tituşki* olarak isimlendirilen kişilerin katılmasıyla da olay ülkenin tamamını etkisi altına alan bir etnik çatışma hali kazanmıştır.

İzleyen süreçte Ukrayna'da Batı yanlıları kazanmış, dönemin Devlet Başkanı Viktor Yanukovic Rusya'ya kaçmıştır. Ana hatlarıyla Batı ve Batı yanlılarının istediklerini aldığı düşünülürken Rusya, Batının beklemediği bir hamle ile Kırım'ı ilhak etmiştir. Bununla yetinmeyen Rusya, ülkenin en önemli endüstri ve madencilik kentleri olan Donetsk ve Lugansk kentlerinde temelleri Maidan olayları ile atılan etnik farklılığı kullanarak Ukrayna'yı istikrarsızlaştırma faaliyetlerine başlamıştır. Batılı ülkelerin maddi ve manevi yaptırımları Rusya üzerinde büyük bir etki bırakmamış ve tüm süreçte sadece 2014 sonu 2015 başındaki petrol fiyatları düşüşü hariç ciddi bir sıkıntı yaşamamıştır. Günümüzde pek bir değişikliğin yaşanmadığı genel durumda Donbass bölgesinde çatışmalar zaman zaman şiddetlenmektedir.

Maidan olayları süresince Batı (İngiltere, ABD, Fransa, Almanya) Ukrayna'nın özgürlük, demokrasi, serbest ekonomi ve yolsuzlukların azaldığı bir ülke olabilmek adına AB ile yakınlaşmak istemesine destek vermiştir. Almanya ve Fransa ise ekonomik ve siyasal açıdan bu durumu olumlu karşılamıştır. Rusya, Ukrayna'nın Batı Dünyası tarafından sömürgeleştirilmek istendiğini, ülkedeki ultra milliyetçileri Rusya'ya karşı kullandığını iddia etmiştir. Ayrıca Kiev'deki Rusya yanlısı iktidarın seçimle işbaşına gelmesine rağmen bir darbe ile görevinden uzaklaştırıldığını, Ukrayna'daki siyasal durumun kendileri açısından herhangi bir şekilde kabul edilmediğini, Batı Bloğunun Ukrayna'da karışıklıkları kışkırtarak bölgeyi topyekün kaosa sürüklediğini ve kendilerinin kabul etmediği bir çözümün Ukrayna'da mümkün olamayacağını da açıkça ifade etmektedir. Ukrayna ise tarihi nefretin de etkisiyle genellikle Batı Bloğu tarafında yer almanın ülkelerinin geleceği açısından çok daha iyi bir seçim olduğunu düşünmektedir. Rusya'nın SSCB benzeri bir etkileşim ağı oluşturmak istediğini ve Ukrayna'nın fiili olarak bir Rusya sömürgesi olacağını iddia etmektedir. Savaşın en büyük kaybedeni konumundaki Ukrayna'da halkın geleceğe yönelik güveni kırılmış büyük bir çoğunluk çalışmak için Polonya başta olmak üzere AB ülkelerini tercih etmeye başlamıştır. Ekonomi, siyaset, nüfusun azalması ve ülkedeki etnik çatışma ortamının halkın huzurunu bozduğu görülen Ukrayna'da bugünlerde hiçbir siyasi geçmişi olmayan komedi tarzı programlar ile meşhur olan bir kişinin Devlet Başkanı olduğunu da buraya eklemek gereklidir.

Tez çalışmamızda ele aldığımız durumları değerlendirdiğimizde Ukrayna, Rusya ve Batı arasında bir denge siyaseti yürütmesinin daha doğru olacağı anlaşılmaktadır. Bu dengenin kurulamaması doğu sınırını tek başına paylaştığı bir totaliter güçle Ukrayna'yı bitmek bilmeyen bir savaşın içine çekmiştir. Ekonomik kalkınma açısından ciddi bir faaliyeti belirlenemeyen, halkının ciddi fakirlik yaşadığı bir ülkenin Rusya gibi sınırdaşı olan bir ülke ile düşmanlık içerisine girmesi faaliyetleri izlemesi ve politikasını bunun üzerine bina etmesi bu yaşananların nedenidir ve devletin başarısızlığına mal olmuştur. Hâlihazırda, Kırım'ın kaybedildiği ve Donbass'ta alınan fiili yenilgi ve ülkenin yüzünü Batıya çevirmesi Ukrayna'da yıllarca sürececek bir krizin habercisi konumundadır. Ukrayna'nın Donbass ve Kırım'ın konumunu unutmadan Rusya ile sınırlı bir diyaloga başlaması ülkenin geleceği açısından daha istikrarlı bir duruş sergilemesi gerekmektedir.

Öncesi ve sonrası ile Maidan sürecini aktarmaya çalıştığım tezimi yazarken pek çok kaynaktan beslendim. Ancak yeni bir konu olması hasebiyle internet kaynaklarını da aktif olarak kullandığımı belirtmem gerekli. Hem batılı kaynakları hem Rusya kaynaklarını hem de Ukrayna kaynaklarını bağımsız bir göz ile okumaya çalıştım. Benden sonra araştırma yapacaklar için geçmişten günümüze gelen bir kronoloji ile durumu özetlemeye çalıştım. Yani şu an iki ülke arasında ki gergin psikolojinin kökenlerine kadar inerek durumun çok daha iyi anlaşılabilir olmasına çalıştım. Bu çalışmanın Rusya, Ukrayna, Kırım ve Uluslararası çatışmalar üzerine çalışma yapan kişilere oldukça faydalı olacağına inanıyorum. Özellikle işgalden sonra iki kere bizatihi ziyaret ettiğim Kırım'da birinci elden değerlendirmelerin ve işgal sonrası halkın psikolojisini ve bölgenin durumunu objektif bir şekilde resmetmemin sağlıklı bilgi akışının sağlanamadığı Kırım ile ilgili sadece bilimsel çalışmalar ya da okumalar özelinde değil sadece bilgilenmek isteyen insanlar için dahi faydalı olacağını düşünüyorum.

KAYNAKÇA

- Akpınar, Yavuz: **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.40.
- Aydın, F. Tutku: “Crimean Tatars and Russian’s Anexation of Crimea”, **Turkish Policy Quarterly**, C.13, No. 3, Fall 2014, s. 81-92.
- Aydın, İsmail, Aydın, Ayşegül: **Kırım Tatarlarının Vatana Dönüşü, Kimlik ve Kültürel Canlanma**, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2004.
- Brunetti, Aymo, Kisunko, Gregory, Beatrice Weder: “How Business See Government”, **İnternational Finance Corporation**, Discussion Paper, No: 33, 1997, s. 35-53.
- Carson, Thomas P.: **Attitudes Tower Change, The Current Situation And Civic Action in Ukraine**, USAID Washington, February 2001.
- Celilova, Leniyara: **Kırım Tatar Milli Matbuat Tarihi**, İstanbul, Akademi Titiz Yayınları, 2017.
- Cengiz, Gönül: “Post-Soviet Politicized Media Free Press Within the Context of Central Asian Countries”, **International Journal of Social Science and Humanity**, C. 6 No. 12, December 2016, s. 909-912.
- Derman Giray, Saynur: “Birinci Dünya Savaşı Sırasında Kırım Türklerinin Siyasi Faaliyetleri”, **Ekim 1917 Sovyet İhtilal’ının Yüzüncü Yılında Türk Dünyası’ndaki Bağımsızlık Fikri ve Siyasi Hareketler Uluslararası Sempozyumu**, Fatih M. Sancaktar (Ed. ve diğerleri), İstanbul, Türk Ocakları İstanbul Şubesi, 16-17 Ekim 2017, Yayın No:17, s. 235-249.
- Dolya, Anna: “The annexation of Crimea: Lessons for European Security”, **European**, Issues no: 382, 2016, s. 1-7.
- Fergenhauer, Tyler: **Ukraine, Russia and the Black Sea Fleet Accords**, Princeton, Princeton University, 1999.
- Galaka, Sergiy: “Ukrainian Crisis And Budapest Memorandum: Consequences For The European and Global Security Structures”, **Ukraine Analytica**, C. 1, S.1, 2015, s. 45-51.
- Galbert, Simond de: “A Year of Sanctions Againts Russia - Now What? A European Assesment of the Outcome and Future of Russia Sanctions”, **A Report of the CSIS Europe Program**, October 2015, s. 1-27.

- Grytsaienko, Oleg: “The Crisis in Ukraine: An Insider’s view”, **Policy Papers Russie. NEI.Visions**, No.78, June 2014, s.1-22.
- Karadeli, Cem: Ortaçağ’dan Günümüze Ukrayna’nın Kısa Tarihi, “**Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi**”, Ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, Beta Yayınları, İstanbul, 2014.
- Kırımlı, Hakan: **Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi**, C.28.
- Kireççi, M.Akif, Selim Tezcan: **Kırım’ın Kısa Bir Tarihi**, Çeviri: Can E. Çekiç.- Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, 2015.
- Kubicek, Paul: **The History of Ukraine**, Londra, Greenwood Publishing Group, 2008.
- Kuzio, Taras: **Ukraine: State and Nation Building**, Londra, Routledge, 1998.
- Kuzio, Taras: **Strident, Ambiguous and Duplicitous: Ukraine and the 2008 Russia-Georgia War**, Toronto, Heldref, 2009.
- MacKinnon, Mark: **Renkli Devrimlerin Sırrı: Yeni Soğuk Savaş**, Çev: Emel Lakşe, Ankara, Destek Yay., 2008.
- Luckyj, George Stephen Nestor: **Ukrainian Literature in the Twentieth Century: A Reader's Guide**, University of Toronto Press, Toronto 1992.
- Magocsi, Paul Robert: **A History of Ukraine**, University of Toronto Press Incorporated, Second Printing, 1997.
- Marat, Erica: **The Tulip Revolution: Kyrgyzstan One Year After March 15, 2005- March 24, 2006**. Washington, The Jamestown Foundation, 2006.
- Marchenko, M., A. Y. Yefymenko: “Ukraina”, **историческая советская энциклопедия-Sovietskaya Istorycheskaya Encyclopedia**, C.14,2010, s.718-727.
- Mcfaul, Michael: **Importing Revolution: Internal and External Factors in Ukraine’s 2004 Democratic Breakthrough**, Cambridge University Press, No. 59, California, May 2006.
- Memmedov, Asim: **Gürcistan ve Kırgızistan’da Yönetim Değişikliklerinin Nedenleri ve Yeni Yönetimlerin Dış Politikaları**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 2009.

- Mersheimer, John J.: “Why The Ukraine Crisis is the West’s Fault, Liberal Delusions That Provoked Putin”, **Foreign Affairs**, C.93, S.5, Kasım 2014, s. 77-89.
- OECD: **Anti-Corruption Meetings, Round 3 Monitoring of the Istanbul Anti-Corruption Action Plan**, İstanbul, 2016.
- Onuch, Olga: “The Maidan and Beyond: Who Were the Protesters?”, **The Journal of Democracy**, C. 25, No. 3, Haziran 2014, s.44-51.
- Orhan, Gökhan, Sedat Çobanoğlu: “Sovyet Sonrası Dönemde Rusya’da İdarî Reform Politikaları”, **Yasama Dergisi**, Sayı:30, s.44-69.
- Özçelik, Sezai: “Analysis of the Crimean Tatars Situation During the Occupation of Crimea by Russia in 2014 With the Conflict and Peace Studies Approach”, **E-Journal of Law**, May, 2017, s. 11-19.
- Öztürk, Yücel: **Ukrayna**, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 42, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) Yayınları, 2012.
- Öztürk, Yücel: **Türkiye-Ukrayna İlişkileri**, İstanbul, Çamlıca Yayınevi, s. 163-164.
- Öztürk, Yücel: “Türkiye-Ukrayna İlişkileri Kazak Dönemi (1500-1800)”, **Türkiye-Ukrayna İlişkileri Sempozyumu: Kazak Dönemi (1500-1800) Bildirileri**, Ed. Volodimir Melnik, Mehmet Alpargu, Yücel Öztürk, Ferhat Turanlı, Muhammed Bilal Çelik, Çamlıca Yayınevi, İstanbul, 2015.
- Plokhy, Serhii: **Avrupa’nın Kapıları: Ukrayna Tarihi**, Çev. Gözde Erdoğan, İstanbul, Feylesof Kitap, 2017.
- Plokhy, Serhii: “The Ghosts of Pereyaslav: Russo- Ukrainian Historical Debates in the Post Soviet Era”, **Europe- Asia Studies**, C. 53, no. 3 (May-2001) , s.489-505.
- Plokhy, Serhii: **The Origins of the Slavic Nations, Premodern Identities in Russia, Ukraine and Belarus**, Cambridge University Press, New York 2006.
- Pogrebinsky, Mikhail: **Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives**, E-International Relations Publishing, Briston, 2015.
- Portnov, Andriy: “Euromaidan: Context and Meanings”, **İsviçre, University of St. Gallen Euxenios Online Journal**, C.13, 2014, s. 9-14.

- Portnov, Andriy, Tetiana Portnova: **Ukraine After Euromaidan: Challenges and Hopes**, Hungary, Peter Lang, 2015.
- Richard C. O. Rezzie: “The Ukrainian Constitution; interpretation of The Citizens Rights Provisions”, **Case Western Reserve Journal of International Law**, C. 31, S. 1, s. 169-201.
- Savin, Kryrl: “**Maidan in Kiev: Revolution in People’s Heads**”, Euxeinos. Governance and Culture in the Black Sea Region, Ed. By. Scheide Carmen, Schmid Ulrich, St. Gallen, 2014.
- Shevtsova, Lilia: “The Maidan and Beyond: The Russia Factor”, **The Maidan and Beyond, Journal of Democracy**, C.25, No. 3, July 2014, s. 74-82.
- Soklakov A. Y.: **Kazachestvo v Kontekste Preobrazovani, Politicheskoi i Vooruzhennoi Borby na Ukraine: XVI-XIX vv.**, RAKRUS, Moskova, 2015, s. 389-392.
- Stepanenko, Viktor, Pylynski Yaroslav: **Ukraine After Euromaidan: Challenges and Hopes**, Hungary, Peter Lang, 2015.
- Strovsky, Dmitry: “The Russian Media Coverage of the Ukrainian Issue; The Priorities of Informing”, **Studies in Media and Communication**, C.3, S.1, · May 2015, s. 98-108.
- Subtelny, Orest: **Ukraine: A History**, Toronto, University of Toronto Press, 2009, s. 598.
- Tellal, Eren: “Eski Sovyet Coğrafyasında Devrimler”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C.60, S.2, 2005, s. 273-278.
- Tolechko, Oleksiy: **On Nestor the Chronicler**, Harvard Ukrainian Studies, 29, no.1-4, 2007.
- Tuncer, Hüner: **Kırım: Savaş ve Diplomasi 1853-1856**, İstanbul, Tarihçi Kitabevi, 2015.
- Walton, Douglas: “What is Propaganda, and What Exactly Wrong With it?” **Public Affairs Quarterly**, C. 11, No.4, October 1997, s. 383-413.
- Way, Lucan: “The Maidan and Beyond: Civil Society and Democratization”, **The Journal of Democracy**, C. 25, No.3, July 2014, s. 40-48:
- Vernadsky, George: **A History of Russia**, New Haven, Yale University Press, 1961.

- Volkoff, Vladimir **Vladimir The Russian Viking**, The Overlook Press, Woodstock New York, 1985.
- Yıldırım, Mustafa: **Sivil Örümceğin Ağında**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 2005.
- Yürür, Pınar: “Doğu Avrupa ve Balkanlarda Amerika Destekli Sivil Toplum Direnişleri”, **Journal of Yaşar University**, C.1, S.1, Haziran 2006, s.69-80.
- Zvanko, Liubov: “International Encyclopedia of First World War”, **Online, Version 1.0**, Published in 2014, s. 3. Issued by Freie University Berlin, 2014.

İNTERNET KAYNAKLARI

- Acar,
Kezban: “1905 Rus Devrimi'nin Genel Bir Değerlendirmesi”, **Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi**, C.13, S. 24, 2008, s.80 (Çevrimiçi) https://www.academia.edu/4449596/1905_Rus_Devrimi_nin_Genel_Bir_Değerlendirmesi_-_The_Russian_Revolution_of_1905_A_Reassessment_-_Kezban_ACAR, 25 Haziran 2019.
- Berkhoff,
Karel C: **Babi Yar Site of Mass Murder, Ravine Oblivion**, (Çevrimiçi) <https://www.historicalboardgaming.com/assets/images/HBG%20Games/Global%20Games/1936/Rules/Molotov%20Rib.pdf>, 15 Ekim 2019
- BOP "Büyük Ortadoğu Projesi": BOP "**Büyük Ortadoğu Projesi**", 2012, s.11, Bkz., (Çevrimiçi) <https://derinistihbarat.files.wordpress.com/2012/08/buyuk-ortadogu-projesi.pdf> s.11, 15 Mayıs 2019.
- Buba,
Tatiana: “**Russo-Ukranian Relations; Sevastopol and the Black Sea Fleet**”, PDF version s.1 (Çevrimiçi) <http://www.iar-gwu.org/sites/default/files/articlepdfs/Russo-Ukranian%20Relations.pdf>, 27 Şubat 2018.
- Central Intelligence Agency: Directorate of Intelligence, **The Chernobyl Accident: Social and Political Implications**, **Research Paper**, (Çevrimiçi) <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP08S01350R000300900002-4.pdf>, 09 Haziran 2019.
- Molchanov,
Mikhail A. : “Ukraine’s European Choice:Pitfalls and Prospects”, (Çevrimiçi) <https://www.nato.int/acad/fellow/01-03/molchanov.pdf>, s. 14, 10 Aralık 2017.
- Rudnytsky,
Ivan Lysiak: “Drahomanov, Mykhailo”, **Encyclopedia of Ukraine**, C. 1, 1984, (Çevrimiçi) <http://www.encyclopediaofukraine.com/display.asp?linkpath=pages%5CD%5CR%5CDrahomanovMykhailo.htm>, 25 Nisan 2017
- Savin, Kryrl, “Maidan in Kiev: Revolution in People’s Heads”, **Euxeinos. Governance and Culture in the Black Sea Region**, Ed. By. Scheide Carmen, Schmid Ulrich, St. Gallen, 2014, s.5.
- Stech ,
Zhukovsky: <http://a.encyclopediaoukraine.com/display.asp?linkpath=pages%5CF%5CR%5CFrankoIvan.htm> 25 Nisan 2017
- UKRSTAT: Ukrayna Devlet İstatistik Kurumu: Ukrayna Devlet İstatistik Kurumu, Nisan 2017 verileri, (Çevrimiçi) <http://www.ukrstat.gov.ua>
- Ukrayna Ulusal Meclisi [İmzasız]: <https://rada.gov.ua>. 15 Mart 2019.
<http://www.ukrstat.gov.ua/>. 20 Haziran 2017.

- [İmzasız]: <http://ukrhistory.com/cossacks-and-hetmans/> 21 Aralık 2017.
- [İmzasız]: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP08S01350R000300900002-4.pdf>, 09 Haziran 2019.
- [İmzasız]: <http://www.tarihbilimi.gen.tr/makale/bagimsiz-devletler-toplulugu/>. 02 Ekim 2017.
- [İmzasız]: <http://dislib.ru/istoriya/3338-3-problema-chernomorskogo-flota-rossiysko-ukrainskih-otnosheniyah-1991-2000-gg.php>. 04 Aralık 2017.
- [İmzasız]: <https://www.britannica.com/biography/Leonid-Kravchuk>. 20 Aralık 2017.
- [İmzasız]: <https://www.britannica.com/biography/Leonid-Kuchma/>. 29 Kasım 2017.
- [İmzasız]: https://howlingpixel.com/wiki/Viacheslav_Chornovil, 08 Aralık 2017.
- [İmzasız]: <http://kuchmagate.com/>. 26 Haziran 2019.
- [İmzasız]: <https://24smi.org/celebrity/4390-viktor-iushchenko.html>. 10 Aralık 2017.
- [İmzasız]: <http://greatwar.nl/books/meinkampf/meinkampf.pdf>, 15 Ekim 2019.
- [İmzasız]: <http://www.kiis.com.ua/materials/articles/president%20election%20in%20ukraine%202004.pdf>. 03 Aralık 2017
- [İmzasız]: http://lifskydream.blogspot.com/2014/03/blog-post_30.html?view=classic&_escaped_fragment_/. 25 Haziran 2019.
- [İmzasız]: <http://www.dw.com/en/court-orders-new-ukrainian-election/a-1417617>, 06 Aralık 2017.
- [İmzasız]: (Çevrimiçi) <http://ukrhistory.com/cossacks-and-hetmans/> 21 Aralık 2017.
- [İmzasız]: <https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=epern-election-briefing-no-16.pdf&site=266>, 06 Aralık 2017
- [İmzasız]: <https://holodomormuseum.org.ua/en/3-d-tour/>, 13 Ekim 2019.
- [İmzasız]: <https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=epern-election-briefing-no-24.pdf&site=266>. 06 Aralık 2017.
- [İmzasız]: (Çevrimiçi) <https://www.turkcebilgi.com/oligark>, 12 Kasım 2017.
- [İmzasız]: <http://portland.indymedia.org/en/2006/07/342702.shtml>, 10 Haziran 2019.
- [İmzasız]: http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/Pnack605.pdf. 05 Aralık 2017.

- [İmzasız]: <http://www.osce.org/odihr/elections/ukraine/19595?download=true>. 05 Aralık 2017.
- [İmzasız]: <http://yanukovich.info/ru/viktor-yanukovych/> 03 Aralık 2017.
- [İmzasız]: <http://www.bornrich.com/rinat-akhmetov.html>. 20 Aralık 2017.
- [İmzasız]: <https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=epern-election-briefing-no-38.pdf&site=266>. 13 Aralık 2017.
- [İmzasız]: <http://www.economist.com/node/10987650>, 13 Aralık 2017.
- [İmzasız]: <https://www.unian.info/politics/146053-yatsenyuk-sent-in-his-resignation-from-post-of-speaker-of-vr.html>. 15 Aralık 2017.
- [İmzasız]: <http://www.economist.com/node/10337909>. 15 Aralık 2017.
- [İmzasız]: <https://worldview.stratfor.com/article/ukraine-yushchenko-timoshenko-and-kievs-future>. 27 Kasım 2017.
- [İmzasız]: <https://www.theguardian.com/world/2008/oct/09/ukraine>. 05 Aralık 2017.
- [İmzasız]: <https://www.unian.info/politics/155107-ukraine-president-postpones-elections-due-to-financial-crisis.html> 13 Haziran 2019
- [İmzasız]: https://www.osce.org/odihr/elections/ukraine/eoms/presidential_2010, 13 Haziran 2019.
- [İmzasız]: <https://www.rt.com/politics/corruption-scandal-over-ukraines-emission-money/> 05 Aralık 2017.
- [İmzasız]: <https://www.theguardian.com/world/2009/jan/18/russia-ukraine-gas-deal>. 05 Ağustos 2017.
- [İmzasız]: https://howlingpixel.com/wiki/2009_Russia-Ukraine_gas_dispute. 24 Kasım 2017.
- [İmzasız]: <http://www.kiis.com.ua/materials/articles/The%20Ukraine%20Presidential%20Election.pdf>. 24 Kasım 2017.
- [İmzasız]: <https://alchetron.com/Mustafa-Nayyem>. 20.10.2017
- [İmzasız]: <https://www.historicalboardgaming.com/assets/images/HBG%20Games/Global%20Games/1936/Rules/Molotov%20Rib.pdf>, 15 Ekim 2019
- [İmzasız]: <https://www.youtube.com/watch?v=mtYPztxQ5OI>, 20 Ekim 2017.
- [İmzasız]: <https://ru.investing.com/currencies/usd-uah>, 20 Aralık 2017.

- [İmzasız]: <http://www.newsweek.com/ukraine-must-champion-lgbt-rights-if-its-revolution-succeed-435836>. 12 Aralık 2017.
- [İmzasız]: <https://www.kp.ru/daily/26174.4/3062550/>. 12 Aralık 2017.
- [İmzasız]: <https://www.radiosvoboda.org/a/25211011.html>. 05 Aralık 2017.
- [İmzasız]: <http://www.vesti.ru/videos/show/vid/611436/www.vestifinance.ru/articles/86866>. 12 Aralık 2017.
- [İmzasız]: <http://www.euronews.com/2013/12/25/anti-government-journalist-tetyana-chornovol-beaten-up-in-ukraine>. 12 Aralık 2017.
- [İmzasız]: https://www.youtube.com/watch?v=bD0Pqnyd_ZQ. 12 Aralık 2017.
- [İmzasız]: <https://razomforukraine.org/policyreport/ukraine-and-the-maidan/>. 06 Aralık 2017.
- [İmzasız]: <http://www.dw.com/en/titushki-the-ukrainian-presidents-hired-strongmen/a-17443078>. 05 Aralık 2017.
- [İmzasız]: <https://ria.ru/world/20140125/991332865.html>. 10 Aralık 2017.
- [İmzasız]: <https://www.theguardian.com/world/2014/feb/21/ukraine-crisis-president-claims-deal-with-opposition-after-77-killed-in-kiiev#block-5307624ae4b0b08ea9f4a437>. 09 Aralık 2017.
- [İmzasız]: <http://www.canadianinquirer.net/2014/03/04/us-europe-try-to-rally-strong-western-front-to-persuade-russia-to-back-down-in-ukraine/>. 14 Haziran 2019.
- [İmzasız]: <https://prabook.com/web/anatoli.mohyliov/2576902> 14 Haziran 2019.
- [İmzasız]: <https://slidex.tips/download/kirim-raporu-rusya-federasyonu-nun-kirim-i-lhaki-sonrasinda-kirim-tatarlarinin-d>. 16 Ocak 2018.
- [İmzasız]: <https://www.rt.com/news/crimea-vote-join-russia-210/> 16 Ocak 2018.
- [İmzasız]: <http://qha.com.ua/tr/toplum/iste-kirim-daki-hak-ihlallerini-tespit-eden-raporun-tamami/138050/> /16 Ocak 2018.
- [İmzasız]: <http://qha.com.ua/tr/toplum/iste-kirim-daki-hak-ihlallerini-tespit-eden-raporun-tamami/138050/> 27 Şubat 2018.
- [İmzasız]: <https://uznayvse.ru/v-mire/aleksandr-turchinov-prikazal-ukrainskim-voyskam-pokinut-kryim-62695.html> 27 Şubat 2018.

- [İmzasız]: <http://vestikavkaza.ru/news/Medvedev-zayavil-ob-uspeshnoy-integratsii-Kryma-v-Rossiyu.html/> 27 Şubat 2018.
- [İmzasız]: <http://vbloknot.com/colonelcassad/7567-colonel-cassad-blumberg-o-planah-kremlya-v-otnoshenii-dnr-i-lnr.html>. 22 Şubat 2018.
- [İmzasız]: <http://mediarnbo.org/2018/02/04/map-ato-04-02-2018/?lang=en>. 22 Şubat 2018.
- [İmzasız]: <http://curiousua.com/en/ukraine/regions/the-luhansk-region-an-industrial-region-in-eastern-ukraine-rich-in-coal-of-high-quality.html>. 24 Şubat 2018.
- [İmzasız]: <http://curiousua.com/en/ukraine/regions/the-donetsk-region-one-of-the-largest-industrial-regions-of-ukraine.html> 24 Şubat 2018.
- [İmzasız]: <http://curiousua.com/en/ukraine/regions/the-donetsk-region-one-of-the-largest-industrial-regions-of-ukraine.html>. 24 Şubat 2018.
- [İmzasız]: <https://www.rt.com/business/394767-us-trump-coal-ukraine/> 24 Şubat 2018.
- [İmzasız]: <http://www.dw.com/tr/donbas-neden-önemli/a-17568574>. 24 Şubat 2018.
- [İmzasız]: <https://sputniknews.com/politics/201512201032049849-russia-ukraine-donbass-west-putin/>. Erişim tarihi: 25 Şubat 2018.
- [İmzasız]: <http://weaponsman.com/?p=13966>. 25 Şubat 2018.
- [İmzasız]: https://www.binbotpro.com/?utm_source=affiliates&utm_medium=referral&utm_campaign=dronnet&utm_content=40&utm_term=324. 26 Şubat 2018.
- [İmzasız]: <https://www.yurtdisiforex.co/brent-petrol-nedir/> 25 Şubat 2018.
- [İmzasız]: <https://tr.investing.com/currencies/usd-rub> 25 Şubat 2018.
- [İmzasız]: <https://breakingnewsenglish.com/1412/141229-nato.html>. 27 Şubat 2018.
- [İmzasız]: <https://www.youtube.com/watch?v=qW928uzRQKw>. 25 Şubat 2018.
- [İmzasız]: <http://thebribspot.com/ukraine-is-a-brother-country-putin/#.WpJtNqvJz58>. 25 Şubat 2018.
- [İmzasız]: <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/ukrayna/2014/03/29/7507/ukrayna-ile-yeniden-baslayan-finlandiyalilasma-ve-turkiye>, 25 Şubat 2018.

- [İmzasız]: https://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/Programs/Documents/ukraine_eo.pdf, 07 Nisan 2018.
- [İmzasız]: https://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/Programs/Documents/ukraine_eo2.pdf, 07 Nisan 2018.
- [İmzasız]: <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-26248275>, 07 Nisan 201.
- [İmzasız]: <https://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/OFAC-Enforcement/Pages/20140428.aspx>, 07 Nisan 2018.
- [İmzasız]: <https://www.bis.doc.gov/index.php/forms-documents/regulations-docs/federal-register-notices/federal-register-2014/910-79-fr-21394-entity-list-rule-4-16-2014/file>, 07 Nisan 2018.
- [İmzasız]: <https://www.steamshipmutual.com/Downloads/Sanctions/EU%20DECISION%20265%2012%20MAY%202014.pdf>, 07 Nisan 2018.
- [İmzasız]: <https://www.treasury.gov/press-center/press-releases/Pages/jl2572.aspx>, 07 Nisan 2014.
- [İmzasız]: <https://www.steamshipmutual.com/Downloads/Sanctions/EU%20REGULATION%20825%2030%20JULY%202014.pdf>, 07 Nisan 2018.
- [İmzasız]: <https://www.sipri.org/sites/default/files/2016-03/2014.pdf>. 07 Nisan 2018.
- [İmzasız]: https://russianembassyza.mid.ru/en_GB/-/russian-foreign-ministry-on-the-minsk-agreements-implementation?inheritRedirect=true&redirect=%2Fen_GB%2Fweb%2, 15 Haziran 2019.
- [İmzasız]: <https://www.express.co.uk/news/world/719893/Normandy-Four-Germany-France-Russia-Ukraine-meet-Berlin-discuss-resolution>, 22 Nisan 2018.
- [İmzasız]: <http://qha.com.ua/tr/siyaset/dqtk-dan-budapeste-memorandumu-taraflarina-muracaat/157989/>. 22 Nisan 2018.
- [İmzasız]: <https://www.kyivpost.com/article/content/war-against-ukraine/thousands-of-soldiers-endangered-in-debaltseve-pocket-380978.html>. 23 Nisan 2018.
- [İmzasız]: <https://www.kyivpost.com/article/content/war-against-ukraine/thousands-of-soldiers-endangered-in-debaltseve-pocket-380978.html>. 23 Nisan 2018

- [İmzasız]: <https://futurism.com/us-report-confirms-russia-developing-worlds-most-powerful-nuclear-weapon/>. 15 Mayıs 2018.
- [İmzasız]: <https://www.opensocietyfoundations.org/>.05 Ekim 208.
- [İmzasız]: <http://www.millicozum.com/mc/agustos-2006/akpnin-soros-ekonomisi-sos-veriyor>. 01 Haziran 2018.
- [İmzasız]: <https://www.ned.org/crimean-tatar-hero-mustafa-dzhemilev-honored-by-ned-with-the-democracy-service-medal/>. Erişim tarihi:01/06/2018.
- [İmzasız]: <https://www.cfr.org/backgrounder/asia-us-military-bases-central-asia>. 28 Ağustos 2018.
- [İmzasız]: <http://georgica.tsu.edu.ge/files/01-Politics/Rose%20revolution/Kandelaki&Meladze-d.u.pdf>. 28 Ağustos 2018.
- [İmzasız]: <https://canvasopedia.org/wp-content/uploads/2015/08/Chronology-OTPOR.pdf>, 15 Haziran 2019.
- [İmzasız]: http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2005/03/050324_akayevprofile.shtml. 28 Ağustos 2018.
- [İmzasız]: <http://thepolitic.org/an-interview-with-carl-gershman-65-president-of-the-national-endowment-for-democracy/> 02 Eylül 2018.
- [İmzasız]: <https://www.ned.org/about/> 18 Haziran 2019.
- [İmzasız]: <https://www.biyografi.net.tr/vaclav-havel-kimdir/> 02 Eylül 2018.
- [İmzasız]: <https://www.usaid.gov/who-we-are>, 18 Haziran 2019.
- [İmzasız]: <http://www.mjft.org>. 02 Eylül 2018.
- [İmzasız]: <https://www.nonviolent-conflict.org/wp-content/uploads/2019/03/Poland-Solidarity-Movement-1980-1989.pdf>/ 19 Haziran 2019.
- [İmzasız]: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43875871/> 02 Eylül 2018.
- [İmzasız]: <https://www.gazetem.ru/rusya-sivastopol-dan-cikmamakta-issarli/>. 15 Eylül 2018.
- [İmzasız]: <http://www.pewglobal.org/2014/05/08/despite-concerns-about-governance-ukrainians-want-to-remain-one-country/pg-2014-05-08-ukraine-russia-3-01/> 15 Eylül 2018.

- [İmzasız]: <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/odessa-da-katliam-soku-26348600/>. 15 Eylül 2018.
- [İmzasız]: <http://euromaidanpress.com/2017/07/19/dnr-establishes-malorossiya-to-replace-failed-novorossiya/>. 15 Eylül 2018.
- [İmzasız]: <https://www.nytimes.com/2015/10/28/world/europe/ukraine-ban-on-russian-symbols-fuels-fight-over-national-identity.html>. 15 Eylül 2018.
- [İmzasız]: <https://www.rt.com/newsline/438623-ukraine-friendship-treaty-russia/>. 17 Eylül 2018.
- [İmzasız]: http://visitkyiv.com.ua/en/Historical/history_mother_of_cities. 19 Eylül 2018.
- [İmzasız]: <https://www.rt.com/news/ukraine-entrance-restrictions-russia-168/> 19 Eylül 2018.
- [İmzasız]: <https://eurasiafuture.com/2018/02/19/russia-create-special-crimean-economic-area-one-belt-one-road/>. 19 Eylül 2018.
- [İmzasız]: https://stwity.com/ekrem_yegin/followers/. 19 Haziran 2019
- [İmzasız]: <http://marketscheming.com/geopolitics/ukraine-divided-political-linguistics-ethnic-visual-map-infographic/attachment/ukraine-socioeconomical-divide-salary-desity-population>. 20 Haziran 2019.
- [İmzasız]: <http://euromaidanpress.com/2017/05/17/what-eu-countries-can-ukraine-now-visit-without-a-visa-infographic/>. 20 Eylül 2018
- [İmzasız]: <http://www.globalconstructionreview.com/news/russia-pays-high-infrastructure-4price-44crimea/>. 21 Eylül 2018.
- [İmzasız]: <http://en.kremlin.ru/acts/news/53895>, 19 Haziran 2019.
- [İmzasız]: <http://www.contexto.org/pdfs/MINSKAagreemTExT.pdf/> 19 Haziran 2019.
- [İmzasız]: <http://leurenmoret.info/currents/mh-17-jesuits-flagged-brics/the-tragedy-of-uglegorsk.html>. 20 Eylül 2018.
- [İmzasız]: <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-roshen-russia-idUSKBN15413T>. 20 Haziran 2019
- [İmzasız]: <https://www.loc.gov/law/help/us-treaties/bevans/m-ust000003-1005.pdf>. 21 Eylül 2018.
- [İmzasız]: <http://www.on5yirmi5.com/pdf/151237-ukrayna-turkiyeye-tepkili.pdf>. 21 Eylül 2018.

- [İmzasız]: <http://www.hurriyetdailynews.com/turkish-delegation-chooses-russias-way-in-crimea-81738/>. 20 Haziran 2019
- [İmzasız]: <https://odatv.com/turk-sehitligine-saldiri-0202161200.html?>. 21 Eylül 2018.
- [İmzasız]: http://turkoloji.cu.edu.tr/CAGDAS%20TURK%20LEHCELERI/toksoy_gaspirali.pdf/.25 Haziran 2019.
- [İmzasız]: <http://uacrisis.org/53227-deportation-tatars-de-crimee-questions-reponses>. 25 Ocak 2019.
- [İmzasız]: <https://orhaajans.com/kirim-tatarlarinin-surgun-acisinda-74-yil/>.10 Haziran 2018.
- [İmzasız]: <https://tass.ru/politika/1136038>. 25 Ocak 2019.
- [İmzasız]: <http://www.interpretermag.com/crimean-tatars-under-russian-threat-even-as-putin-rehabilitates-them/>. 25 Ocak 2019.
- [İmzasız]: <https://www.rt.com/news/crimea-vote-join-russia-210/>. 25 Haziran 2019.
- [İmzasız]: <http://vatankirim.net/yazi.asp?yaziNo=141/>. 25 Haziran 2019.
- [İmzasız]: <http://old.qha.com.ua/tr/siyaset/ismet-yuksel-tum-yasal-yontemler-ile-haklarimi-koruyacagim/133491/>. 25 Haziran 2019.
- [İmzasız]: <http://old.qha.com.ua/tr/toplum/resat-ahmetov-un-ikinci-olum-yildonumu/143560/>. 26 Ocak 2019.
- [İmzasız]: <https://gordonua.com/news/crimea/poklonskaya-prigrozila-deportaciy-vsem-kto-schitaet-krym-ukrainskim-42616.html/>. 07 Mart 2019.
- [İmzasız]: <https://www.rferl.org/a/crimean-tatar-mejlis-russia-impounded/26592606.html/>, 07 Mart 2019.
- [İmzasız]: <https://www.worldbulletin.net/europe/pm-aksyonov-says-crimean-tatar-mejlis-does-not-exist-h144908.html/>. 07 Mart 2019.
- [İmzasız]: <http://khpg.org/en/index.php?id=1411646632>. 07Mart 2019.
- [İmzasız]: <https://www.lawmix.ru/zakonodatelstvo/2644745/>. 08 Mart 2019.
- [İmzasız]: <https://www.haberjournal.at/dunya/kirim-tatarlari-yeni-surgunun-esiginde-h5536.html/>.08 Mart 2019.

- [İmzasız]: <https://www.kyivpost.com/article/content/war-against-ukraine/five-months-after-russian-takeover-crimean-tatars-unhappy-with-new-rulers-359774.html/>. 08 Mart 2019
- [İmzasız]: <https://ria.ru/20170318/1490153942.html/>. 18 Mart 2019.
- [İmzasız]: <https://frontnews.eu/news/en/38851/Deputy-Prime-Minister-of-Crimea-Vitaly-Nakhlpin-detained-in-Moscow/>. 08 Mart 2019.
- [İmzasız]: <http://euromaidanpress.com/2016/03/16/two-years-after-russias-occupation-is-life-for-civilians-possible-in-crimea/>. 08 Mart 2019.
- [İmzasız]: <https://crimea.ria.ru/economy/20190124/1115952431.html/>. 08 Mart 2019.
- [İmzasız]: <https://www.all.net.ua/poroshenko-k-putinu-most-prigoditsya-kogda-budesh-pokidat-nash-krym/amp/>. 20 Haziran 2019.
- [İmzasız]: <https://www.bloomberg.com/news/features/2017-03-31/crimea-pays-a-high-price-three-years-after-russian-takeover/>. 10 Mart 2019.
- [İmzasız]: <https://zpravy.aktualne.cz/a-customer-visits-a-grocery-lit-with-candles-due-to-a-power/r~a05d9636935611e59772002590604f2e/r~1dac6ea35611e5928a002590604f2e/?redirected=1552309897/>. 11 Mart 2019.
- [İmzasız]: <https://economics.unian.ua/stockmarket/1056492-mzs-u-krimu-nezakonno-natsionalizovani-ponad-400-ukrajinskih-pidpriemstv.html/>, 10 Mart 2019.
- [İmzasız]: <http://interlegal.com.ua/offices/publications/nationalization-and-other-legal-developments-in-crimea/>, 20 Haziran 2019.
- [İmzasız]: <https://tass.com/russia/780014/>, 20 Haziran 2019.
- [İmzasız]: <https://www.kyivpost.com/article/content/doing-business-in-ukraine/how-to-recover-crimean-assets-stolen-by-russia-390972.html/>, 11 Haziran 2019.
- [İmzasız]: <http://meridian.in.ua/news/19719.html/>, 11 Mart 2019.
- [İmzasız]: http://euromaidanpress.com/cig_6anuaaiqed1/#!/prettyPhoto/, 11 Mart 2019.
- [İmzasız]: <http://euromaidanpress.com/2016/03/16/two-years-after-russias-occupation-is-life-for-civilians-possible-in-crimea/>, 11 Mart 2019.
- [İmzasız]: <http://euromaidanpress.com/2016/03/10/taras-shevchenko-the-case-of-a-personal-fight-against-the-russian-empire/>, 11 Mart 2019.

- [İmzasız]: <http://crimeamap.krymsos.com/ru/map.html/>, 2011 Mart 2019.
- [İmzasız]: <https://www.nbcnews.com/storyline/ukraine-crisis/vladimir-putin-visits-crimea-russias-wwii-victory-day-celebrations-n101211/>, 11 Mart 2019.
- [İmzasız]: http://by24.org/2015/12/05/where_is_still_no_electricty_in_crimea/putin_billboard_in_crimea/, 11 Mart 2019.
- [İmzasız]: <https://www.stopfake.org/en/news/>, 19 Mart 2019.
- [İmzasız]: <https://www.stopfake.org/en/fake-netherlands-hold-ukraine-responsible-for-mh17-crash/>, 21 Mart 2019.
- [İmzasız]: <https://www.bbc.com/news/world-europe-44252150/>, 21 Haziran 2019.
- [İmzasız]: <https://www.wisegeek.com/what-is-a-straw-man-argument.htm#didyouknowout/>, 14 Mart 2019.
- [İmzasız]: <https://www.cbsnews.com/amp/news/back-in-town-congress-continues-work-on-ukraine-response/>, 15 Mart 2019.
- [İmzasız]: <https://www.britannica.com/biography/Boris-Berezovsky/>, 21 Haziran 2019.
- [İmzasız]: <https://santamaria.wa.edu.au/news-blog-post/an-illustrators-dream/>, 20 Mart 2019.
- [İmzasız]: <https://www.fairobserver.com/region/europe/brief-history-russian-media-69813/>, 04 Mart 2019.
- [İmzasız]: <https://freedomhouse.org/report/freedom-press/2014/russia>, 15 Mart 2019.
- [İmzasız]: <https://lenta.ru/articles/2018.03.06/krymih/>, 15 Mart 2019.
- [İmzasız]: <http://politrussia.com/istoriya/na-ukraine-fashizm-765/>, 15 Mart 2019.
- [İmzasız]: <https://www.pravda.ru/world/1334975-ukraina/>, 15 Mart 2019.
- [İmzasız]: http://www.topnews.ru/news_id_72447.html/, 15 Mart 2019.
- [İmzasız]: <https://rada.gov.ua>, 15 Mart 2019.
- [İmzasız]: <https://ukropnews24.com/parubiy-wrote-the-law-on-the-ukrainian-language-in-the-parliament/>, 15 Mart 2019.
- [İmzasız]: <https://www.swissvistas.com/languages-spoken-in-switzerland.html>, 15 Mart 2019.
- [İmzasız]: <https://russian.rt.com/ussr/article/456162-ukraina-russkiy-yazyk-nacizm>, 15 Mart 2019.

- [İmzasız]: <https://lenta.ru/articles/2017/01/25/mova/>,15 Mart 2019.
- [İmzasız]: <https://ria.ru/20181005/1530027231.html/>,16 Mart 2019.
- [İmzasız]: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=5670-d&skl=9./, 16 Mart 2019.
- [İmzasız]: <https://ria.ru/20180816/1526702469.html>. 16 Mart 2019.(Çevrimiçi)
<http://euromaidanpress.com/2018/01/01/to-the-making-of-russian-fake-news-there-is-no-end-euromaidan-press/>, 16 Mart 2019.
- [İmzasız]: <https://www.rt.com/news/324263-russia-briefing-isis-funding/>,16 Mart 2019.
- [İmzasız]: <https://www.cnnturk.com/turkiye/davutoglundan-rusyaya-isis-petrolu-yaniti-sovyetik-propaganda-makinesinin-yalanlari/>,16 Mart 2019.
- [İmzasız]: <https://russian.rt.com/ussr/news/599404-rada-gosyazyk-nato/>,16 Mart 2019.
- [İmzasız]: <https://www.stopfake.org/en/fake-over-10-million-ukrainians-left-because-of-country-s-pro-nato-course/>,16Mart 2019.
- [İmzasız]: <http://euromaidanpress.com/2015/08/25/monument-to-russian-media-fakes-unveiled-in-ukraine/>,16 Mart 2019.
- [İmzasız]: <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/1154056/>,23 Mart 2019.
- [İmzasız]: https://www.youtube.com/watch?time_continue=1921&v=jA2hbrbp1hw, 23 Mart 2019.
- [İmzasız]: <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/1154056>, 23 Mart 2019.
- [İmzasız]: <https://www.stopfake.org/en/itar-tass-lies-pro-ukrainian-radicals-attacked-an-anti-fascist-rally-in-donetsk/>, 23 Mart 2019.
- [İmzasız]: <http://euromaidanpress.com/2015/07/06/russian-media-operates-by-law-of-war-tapping-into-great-patriotic-war-myth/>,23 Mar2019.
- [İmzasız]: <https://novosti-online.info/4192-reyting-putina-na-segodnyashniy-den-2018-realnyy.html/>, 23 Mart 2019.
- [İmzasız]: <http://euromaidanpress.com/2015/07/06/russian-media-operates-by-law-of-war-tapping-into-great-patriotic-war-myth/>, 23 Mart 2019.
- [İmzasız]: <https://www.rt.com/about-us/>, 21Haziran 2019.
- [İmzasız]: <https://www.rt.com/news/156964-sniper-killed-woman-slavyansk/>, 21 Haziran 2019.

- [İmzasız]: <https://www.rt.com/news/156892-ukraine-radicals-bounty-journalist/>, 21 Haziran 2019.
- [İmzasız]: <https://www.rt.com/news/156840-ukraine-human-right-abuses/>, 21 Haziran 2019.
- [İmzasız]: <https://www.rt.com/news/156824-eastern-ukraine-hostilities-shooting/>. 21 Haziran 2019
- [İmzasız]: <https://www.rt.com/news/156792-odessa-jews-evacuation-plans/>, 21 Haziran 2019
- [İmzasız]: <https://www.rt.com/news/156692-ukraine-cia-fbi-agents/>, 21 Haziran 2019.
- [İmzasız]: <https://www.rt.com/news/156664-odessa-fire-radicals-shoot/>, 21 Haziran 2019.
- [İmzasız]: <https://www.rt.com/news/156736-no-russians-ukraine-activists/>, 21 Haziran 2019.
- [İmzasız]: <https://www.rt.com/business/156656-ukraine-gas-russia-supply/>, 21 Haziran 2019.
- [İmzasız]: <https://www.rt.com/news/156644-mariupol-konstantinovka-special-operation/> 21 Haziran 2019.
- [İmzasız]: <https://www.rt.com/news/156744-video-footage-odessa-fire/>, 21 Haziran 2019.
- [İmzasız]: <https://www.rt.com/news/156724-odessa-police-release-activists/>, 21 Haziran 2019.
- [İmzasız]: <http://dislib.ru/istoriya/3338-3-problema-chernomorskogo-flota-rossiysko-ukrainskih-otnosheniyah-1991-2000-gg.php>, 04 Kasım 2017.